

НАША ЭПОХА

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Издается с мая 1934 года

Главный редактор

Казбек МАМУКАЕВ

Редакция

Зам. гл.редактора – Ахсар КОДЗАТИ

Поэзия, драматургия – Марат ДЖУСОЕВ

Общественный совет

Руслан БЗАРОВ, Анатолий ДЗАНТИЕВ,
Елизавета КОЧИЕВА, Станислав КАДЗАЕВ,
Анатолий КУСРАЕВ, Камал ХОДОВ

Владикавказ, 2019

MAX

3

2019

ЛИТЕРАТУРОН-АИВАДОН АӘМАЕ АӘХСӘНДОН
ПОЛИТИКОН АӘРВЫЛМАЕЙОН ЖУРНАЛ

Журнал цәуы 1934 азы майә фәстәмәе

Сәйраг редактор

МАМЫҚБАТЫ Хъазыбег

Редакци

Сәйраг редакторы хәдивәг – ХЪОДЗАТЫ АӘхсар
Поэзи, драматурги – ДЖУСОЙТЫ Марат

Журналы аәхсәны уынаффәдон

БЗАРТЫ Руслан, ДЗАНТИАТЫ Анатоли,
КОСТЫ Лизә, КЪАДЗАТЫ Станислав,
КЪУСРАТЫ Анатоли, ХОДЫ Камал

Дәуджылар, 2019

НОМЫРЫ ИС:

БÆСТЫ ФИДАУЦ – СЫЛГОЙМАГ

Ирыстоны поэттæ сылгоймаджы тыххæй	5, 51, 95
------------------------------------	-----------

АИВАД, КУЛЬТУРÆ

ГАСАНТЫ Валери. Зын, фæлæ намысджын цард. (Брытъиаты Зариффæйы райгуырды 100 азмæ)	16
---	----

ДАУЫРАТЫ Дамир. Цæстомæй-цæстоммæ. (Уататы Бибойы райгуырды 80 азмæ)	21
---	----

ДАУЫРÆ. Азтæ. Эмдзæвгæтæ	41
--------------------------	----

ÆЛБОРТЫ Беллæ. Уалдзыгон зардзытæ. Эмдзæвгæтæ	48
---	----

ХОХОЙТИ Маринæ. Седзæри зар. Эмдзæвгæ	50
---------------------------------------	----

ДЖИМИТИ Кларæ. Иунæг чызг. Уацау	61
----------------------------------	----

НОГ НÆМТТАË

Литературон иугонд «Суадон»-ы уæнгты æмдзæвгæтæ	104
---	-----

ОЧЕРК, ПУБЛИЦИСТИКАË

ТЪЕХТЫ Тамерлан. Хæларзæрдæ, цæстуарzon	112
---	-----

<u>МАХ ДУДЖЫ РАВДЫСТ</u>	115
--------------------------	-----

ТÆЛМАЦТÆ

Мацуо БАСЁ, Кобаяси ИССА, Исиkава ТАКУБОКУ. Эмдзæвгæтæ	122
---	-----

<u>АРВИСТОН</u>	134
-----------------	-----

БӘСТЫ ФИДАУЦ – СЫЛГОЙМАГ

ИРЫСТОНЫ ПОЭТТАЕ СЫЛГОЙМАДЖЫ ТЫЛХХӘЙ

**КЪОСТА
АЗАР!**

Аз дә зарынмә күү хъусын,
Уәд хъәлдзәгдәрәй фәкүсүн,
О, мә хуры хай, –
Азар-ма, чызгай!..

Мах бар нал ысты нә сәртә...
Азар, цалынмә дә зәрдә
Не ссай фырмәстәй,
Адәмы мәтәй!..

Адәмән зәхх у сә дарәг...
Азар!.. Ракә мыл-иу хъарәг, –
– О, мә бон-иу зәгъ, –
Байстой нын нә зәхх!..

Нал дә бахъаудзән ныр рувын...
Азар!.. Сахуыр мә кә кувын!..
Ма фәлидз тәргай,
О, мә хуры хай!..

**СЕКЪА
УАРЗОН**

Мә зәрдәйы дидинәг,
Мә цард әмә мә дарәг!
Арвитын дәм фидиуәг,
Фәдзурдзән дын мә зарәг.

Алыбон дәр дәу мысын,
Сауцәст әмәс сауәрфыг,
Әксәв адән нә хүйссын, –
Бакал мыл-иу сау әлыг!

Урсдәллагхъуыр, фәлмәнриу,
Нарәгастәу, гуырвидауц,
Әвзагәй дә зараг цъиу,
Хъазты чырән – сә фидауц.

Къутәрбеңиңкк, саудзыкку,
Сырхуадуләй сәрмадзаст,
Дәу хъаххъәнен сау ләппу,
Дәу тыххәй у дзәгъәлгаст.

Ды куы зонис мә зәрдә,
Сахъ ләппуйән йәхъару,
Үәд нә зәгъис: «Әвзәр дә,
Аңы дуне – мә бар у».

Мә дунейы дә уындыл
Кәй ратдзынән, уйй базон!
Фау ма сәвәр мә хуындыл,
Мә цард әмәс мә уарzon!

Хуры чызг дәр дә цуры,
Әнхъәл дән, у фауинаг.
Мәйи ләппу дәу куры,
Дәу бавәйи давинаг.

Әксәв фыны дә цуры,
Сауцәст, демәс фәхъазын.
Бон нал фенени мә хуры,
Дәу мысгәйә, дзыназын.

БЛАСКА

МÆГУР УОСГОР

Ку нæ дæ уинон – жин мин æй,
 Уомæй жиндæр – ку уинон:
 Де ‘руæди нимæдзæ мин æй –
 Мæгур ку дæн, чи кæнон!

Æ мæтъæли мин дæ цæстæ
 Дзæгъуй йе ‘взагæй æргом:
 Æгъдауи мижди – ихæс дæ,
 Уæзæн æй хæсгæй æргъом.

Дæ фидæмæ æхцай къæсса
 Æруæди хæссуй æдули...
 Фæндонæй ма дæ фæрса, –
 Æхца ку ‘фтуяа æ дури?

Дæ уорс бауæр дин базарæй
 Уæйæ кæнуй дæ мадæ;
 Æлхæнун дин æй хъазарæй
 Кæнуй æдули радæ...

Кæд мин басугътай мæ кемæн
 Æ дзæгæрæг æнæнгъуд,
 Уæддæр дзæгъæн кæрæджемæн
 Имисунмæ фæстаг дзурд.

Цæй, ма мин бакæнæ æвгъяу
 Радтунмæ усмæ зæфцæн, –
 Думд фæууæд, думд, нæ жин æгъдау.
 Макæд æй райсæ бæрцæн...

Дæ мади ‘васт дæ рæвдуд
 Ивта мин жин афæй,
 Уомæй дарун ма дæ йеу дзурд
 Римæхст мæ зæрди арфæй.

Зонис ма ‘й, цума, йечи дзурда,
Сомигэнгэй дэлбазур,
Ку бакодтан мах нæ игурд
Нæ кэрæджемæн уарзун?

Зонис ма йечи цуппæræн,
Ку бадтан æд сагъæс?
Ду кодтай зæрдæн æвæрæн,
Нивгун худтон мæхе æз.

Нур фeronх уо сæ рæхгидæр,
Чидæр дзурдтан æрдхуардæй, –
Дæуæн ниви финст нæуæг сæр
Æнцон дæдтуй æфхуардæй!

Фæууо, фæ, нихи джиуаргун,
Мæн истонæ дæ зæрдæй, –
Радтæ йин дæхе, дæ уарзун,
Бацæрунмæ æмзæрдæй!..

Фиццаг кæндзæнæн æрхунæг,
Дæ коймæ дин кæудзæнæн,
Мæ зæрдæй ба дæ «мæгурæг»
Дæ сугъд ниви хондзæнæн.

Уой фæште ‘й мæ зæрди тари,
Ревæд уогæй дæ бунат,
Æндæр уод мæ царди зари
Иссодзæнæй æ чирагъ.

МАЛИТИ Геуæрги

ГУРУСХÆ

Нæ, нæма ‘ууæндун нерæнгæ,
Нæй, мæ зæрдæ нæй æнгъæл,
Æвеппайди гиризгæнгæ
Ду сийевдзи уай мæнбæл.

Аеримисә устур десән,
Хебәраги, цид, әңцад
Ци дзурдтонцә кәрәдземән
Нә цәститә хаттәй-хатт...
Фал ә зәрдә уотә ‘нционәй
Кәд сийевуй силәстәг,
Уо, ме ‘нгарә, әдемонәй
Уарзт ма хонә уәд сугъдәг.
Уалә стъалутә зәгъунцә,
Уарзт мед адәм мәнгә ке ‘й,
Фудәнәнги ке гәлдзунцә
Дууә зәрди кәрәдзей...

ДЗУГАТЫ Георги

О, УЫЦЫ ДЫУУӘ САУ ЦӘСТЫ

О, уыцы дыууә сай цәсты,
Мә тәригъәдәй бастъәлат!
Цәмән баҳаудтән у' ахәсты,
Цәмән базыдтон уарзты ад?

Уә иу фәкастәй атайын,
Хуссары митау, хуссары.
Бәргә уә рохыл архайын,
Фәлә уыйбәрц тых чи ссары!

Мидбылхудгә мыл атыхсүт
Хъызт зымәджы дәр уалдзәгау.
Зәрдәйы фатау аныхсүт
Әмә фәвәййын уадзыгау.

Маял мәм кәсүт, ма кәнүт,
Маял мә судзут алы бон!
Фәлтау мә иу сыгъд бакәнүт
Әмә уә искуы фервәзон!

ХЪАЗБЕГТИ Хъазбег

ОХХ, АЕНА!

О, ана, е,
 Да хъæболæ
 Идард бæсти
 Зæрдтагонæй
 Да фæууиндмæ
 Ку бæллуй!
 Да рохс сорæт
 Аæппунæдзох
 Аæ фæлгæси
 Аæ цийнадæ
 Зæрдираиæн
 Ку гъазуй!

ГАФЕЗ

* * *

Ды мæн уарзтай,
 æз дæу уарзтон, –
 уыд нæ уарзт фæлмæн.
 Аæз дæуæн да рæдыд барстон,
 ды – мæнæн.

Дæу мæ цæнгтыл, хурау, хастон, –
 хуры тын уыдтæ.
 М' астæуыл да цæнгтæ бастай, –
 дæу уыдтæн.

Фæлæ арв ныццавта н' астæу,
 не 'хсæн фæндаг – лыг.
 Баззадыстæм хастæй, састæй.
 Уазал.
 Хъызт.
 Цæссыг.

* * *

Цыма фенцад ӕваст
әнкъард хъарæг,
Цыма арвæй ӕркаст
цырагъдарæг, –
Аив сærды ӕппæт
йæ хæрдгæйæ,
Атад, алыгъди мæт
мæ зæрдæйæ...
Фæлæ н' аскъуыд ӕваст
әнкъард хъарæг,
Нæдæр арвæй ӕркаст
цырагъдарæг:
Уый рæстæгмæ фæхъус
нæ хæст-тыфыл,
Ӕмæ уайы дæ хуыз
мæ цæстытыл.

ЧЕХОЙТЫ Сæрæби

* * *

Уæртæ иу чызг дон ӕрхæссы,
Сабыргай ӕрцæуы,
Зулмæ мæм бæргæ фækæсы,
Фæлæ мæм нæ лæууы...

Къаҳдæфтæ кæны чысылгай,
Астæу тынг ызмæлы.
«О, дæ райсом хорз уа, чызгай,
Дойныйæ куы мæлын».

Чызг мæ комкоммæ ӕрлæууыд,
Барухс и мæ зæрдæ.
Дойны мын, мыйаг, куы нæ уыд, –
Банызтон гъе уæддæр.

Æз ныхъус дæн, мардæн хурхæй...
 Чызг сæхимæ араст.
 Ахæм сау рæсугъды къухæй
 Емынæ дæр банаz!

ЦÆРУКЪАТЫ Алъксандр

РОХ СИМФОНИ

Мæ хъустыл ауайы æнахуыр зæл...
 Кæцæй уа уыцы диссаджы мелоди?
 Кæддæр ныууагътон иу фæндыр дзæгъæл,
 Бынтондæр ыл æз бакодтон уæд хъоды.

Æгас уа, уымæн нал уыдтæн æнхъæл...
 Ныр ыл цымæ кæй къух æрзылд сындæг.
 Æви йын дымгæ бавнæлта йæ тæнтæм?..
 Мæ цуры быдыры гæмæх быгъдæг

Кæд фестади уыгæрдæны тъæпæнтæ,
 Æмæ дзы уадзæф алидзы фæйнæрдæм.
 Изæрсатæджы суадоны хуylфæй
 Æрыгон стъалытæ цæхæр æппарынц.

Сæ астæу та – сырхзынг дзæмбыйау мæй, –
 Мæ кæддæры сызгъæринæфçæг уадындз
 Ныххауд бынмæ, амæ йын сисæн най...
 Кæцæй у уыцы зæл? – Фæндырæй наеу:

Уый – уды тугдадзин кæд ризгæ тоны, –
 Æвæццæгæн, æримысыдтæн дæу,
 Дæ сурæт мæ кæдæмдæр дардмæ хоны...
 Уый райгас и кæддæры рох симфони.

ЦЫРЫХАТЫ Михал

* * *

Ма йәм тәхут, хуры тынтә, –
 У фынәй мә къона.
 Уадз әмәй йә аддыхын фынты
 Дидиндыхытә тона!

Ма йын кән зәланг хъәләсәй,
 Буләмәргъ, дәз зарәг, –
 Күисты фәстә цинафсәстәй
 Афынәй мә дарәг...

Ма йә хъал кән, хохаг дымгә,
 Ма йын хой йә рудзынг,
 Бауләфа, сом та хүиммә
 Уайдзәни на буц чызг.

У фынәй мә къона,
 Уадз әмәй йә аддыхын фынты
 Дидиндыхытә тона!

*КОЧЫСАТЫ Мухарбет***САУ ЦӘЕСТЫТАӘ**

Æз уарзтон сау цәстытә, уарзтон,
 Рәсугъддәр уыданәй кәм уыд?!
 Æксәв сә стъалытимә барстон,
 Уыдтән сә алы бон рәвдыйд.

Фәлә мә иунәгәй ныууагътой,
 Мәнәй фәллыгъдысты тәргай,
 Æмә мын афтә дәр на загътой:
 «Хәрзәбон! Хорз амонд дә хай!»

Æмә кәд уыданәй фәцух дән,
 Æмә кәд ферох кодтой мән,
 Уәддәр сә райдзаст хуыз рәсугъдәй
 Мә зәрди бazzади мәнән.

Тæхуды, аборн та кæй тавынц
 Сæ хъармæй рухс хурау фæлмæн,
 Тæхуды, афтæ тынг кæй уарзынц,
 Куыд уарзтой цард-уалдзæджы мæн!..

КАЛОТЫ Хазби

* * *

Æксæв дæ дзыккутау куы ‘рхауы,
 Йæ тарф фынтыл куы вæййы зæхх,
 Æмæ фæлмæсты цæстыхаутау
 Куы суымæл кæны хъæды ‘ртæх,

Уæд æз мæхинымæр фæзæгъын:
 «Тæхуды, фен ма дæ æрмæст,
 Æрбад дæ уæлрудзынг æртæхай,
 Æртæхай рудзынгыл æрлæс!..»

ТЕТЦОЙТИ Таймураз

БИЛГОН

Нихъхъури, ниббатæ кæнуунцæ
 Цæхъалтæ билгони тухаст,
 Æ айнæг уæрагмæ ‘ркæлунцæ,
 Фæстæмæ ‘здæхунцæ æд гъаст.

Билгон син нæ зонгæй сæ кемæ,
 Идард æрвгæронмæ кæсуй:
 Нæдæр сæ уорамуй æхемæ,
 Нæдæр сæ æхеçæй æхсуй.

Уоййау ду. Мæ уарзт мин нæ зонис,
 Дæхеçæн æнцадæй цæрис.
 Нæдæр мæ дæхемæ бахонис,
 Нæдæр мæ дæхеçæй тæрис.

Цәгат Ирыстоны әмәе Уәрәсейы адәмон артисткә Тугъанаты Дзерассәйыл сәххәст 90 азы. Номдзыд барәг йә диссаджы арәхст әмәе фидауцәй балхәдта дунейы алы бәстәты мингай адәймәгты зәрдәтә, стыр кад скодта нә ирон дзылләйән, разынд йә нәртон номы аккаг.

Дзерассә, нә цәст дын уарзы: бирә азты ма әнәнiz әмәе зәрдәрухсәй фәңәр! Да фарны тырыса дын дәләмәе ма ‘руадзәнт аланты бындартә!

АИВАД, КУЛЬТУРД

ГАСАНТЫ Валери

ЗЫН, ФӘЛӘ НАМЫСДЖЫН ЦАРД

(Брытъиаты Зариффәйы райгуырды 100 азмә)

Нә бәстәйы аәмә Ирыстоны театралон аивады рәэтыл йә курдиатәй кәд исчи сахадында, нә культурәйы кәд исчи йә ном аәмә йе 'рмдзәф ирдәй аәмә ар-фәйагәй искәмән зыны, уәд уыдонаен сә фыщәгтәй иу у Цәгат Кавказы фыщәг сылгой-маг-режиссер, Уәрәсейы Федерацийы адәмон артисткә, рухстауәт аәмә ахсәнады кусәг Брытъиаты Зариффә. Ацы аз йә райгуырдың сәххәст 100 азы.

Брытъиаты Зариффә райгуырд ирон драматургийы бын-дурәвәрәг, нә литератураейы классик Брытъиаты Елбыздыхъойы аәмә йә рәстәджы ахуыргондәр сылгоймәгтәй иу, зындгонд стоматолог Хъазыбегты Олгайы хәдзары. Фыдәлты аәмбисондау, сывәллон йә хистәртәй цы уына аәмә цы хъуса, уый свәййы йә хъысмәтәй аәмә царды тәккә ахсджиагдәр бәрәггәнән аәмә нысан. Зариффәйы цард дәр театралон аивадимә хұымәтәджы баст наә уыд. Йә фыд Елбыздыхъо йе 'ппәт цард снывонд кодта ирон драматурги аәмә театралон аивадән бын-дур әрәвәрынән, йә райрәзтән. Зариффә йә фыды фарнмә ахъаззаг аeftуан бакодта, зәгъягә, куы зәгъяем, уәд рәдыйд наә уыдзән. Йә фәрцы Ирыстоны драмон театртән сә кой айхъуисти канд наә бәстәйил наә, фәлә ахәцца сунг фәсарәнтәм дәр.

Зариффә йә рәстәджы әңтыйстәжынәй каст фәзи театралон аивады институты (ГИТИС-ы) режиссерон факультет. Йә курдиаты рәэтыл ын зәрдиагәй аудыдта наә бәстәйи номдзыд театралон режиссер, Советон Цәдисы адәмон артист Алексей Попов. Фыдыбәстәйи Стыр хәсты аххосәй Зариффәйи рәстәгмә ныууадзын баҳууыд йә ахуыр әмә чиньиджы бәсты йә къухтәм райста бел әмә мәңгүс. Йә бирә әмбәлттимә арәзта Дзәүдҗыхъәуы әмә Мәздәжды хъахъхъәннынадон объекттә. Бирә дудгә зынтән ныффәрәзта Зариффә. Йә зәрдиаг күисты тыххәй ын саккаг кодтой майдан «За оборону Кавказа».

Нә адәмыл Стыр Уәлахизы хур куы скаст, уәд та Зариффә йә ахуыр адардәр кодта театралон аивады институты әмә йә каст фәзи иттәг хорз бәрәггәнәнтимә. Ирыстонмә куы ссыд, уәд фыщаг күиста Ирон драмон театры сәйраг режиссеры әххуыс-гәнәтгәй. Фәстәдәр уыди режиссер, стәй та – сәйраг режиссер.

Зариффәйи сഫәлдыстадон күистимә баст у ирон театралон аивады рәэты әнаехъән дуг. Йә фәрцы алышты Ирон әмә Уырыссаг театрты сценәтыл әвәрд әрцидысты дунеон әмә уырыссаг, ирон драматургты амәй-ай зынгәдәр пьесәтә: Мольеры «Тартюф», Константин Треневы «Любовь Яровая», Плиты Грисы «Чермен», Александр Островский «Без вины виноватые», Хуыбеңты Раяйы «Райгуырән хәкты», Брытъиаты Елбыздыхъойы «Амран», «Дыууә хойы», Хъайттаты Сергейи «Мады зәрдә», Үруймәгтү Езетханы «Знәгтә», Уильям Шекспиры «Дыууадәсәм әхсәв», «Много шума из ничего», «Ромео әмә Джулъеттә», «Отелло», Черчесты Георгийи «Полковник Ксанти», Михаил Лермонтовы «Маскарад»...

Йә алыш спектакль дәр уыд зынгә цау. Йә курдиатән ын стыр аргъ кодтой канд мингай аивадуарзджытә наә, фәлә амәй-ай зындгондәр театралон аивады зәрингүүрдтә Рубен Симонов, Михаил Ульянов, Георгий Товстоногов әмә иннәтә. Бәрнон, домаг, бирә зонындзинәдты хицау, цәстуарzon адәймагәй зыдтой Зариффәйи канд Ирыстоны наә, фәлә Советон Цәдисы, стәй дунейи зындгондәр театртә. Уый афтә кәй уыд, уымән хорз әвдисән – спектакль «Отелло». Ирон әвзагыл әвдисәт әрциyd Англисы. Сәйраг сурәт та дзы сарәзтә Советон Цәдисы адәмон артист Тәбәхсәуты Бало. Афтә зәгъән ис, әмә наә номдзыд артисты стыр курдиатән ноджы

стырдәр гәнәнтә әмә фадәттә чи сарәзта, уыцы режиссертәй иу уыди Брытъиаты Зариффә.

— Әз амондджын дән мә хъысмәтәй, Зариффәйы разамындәй Дзәуджыхъәуы Евгений Вахтанговы номыл Уырыссаг академион театры ме сфаәлдыстадон фәндат кәй райдыңтон. Йемә спектаклы кусын не ‘пәтән дәр уыд иттәг әхсизғон. Уый алы артисты курдиаты гәнәнтә дәр тынг хорз зыдта. Нә алқәмән дәр, ролыл күнд хуыздәр бакусән ис, уый репетициты рәстәг цәстуарzonәй амыдта, — зәгты Уәрәсейы Федерацийы адәмон артист Вячеслав Вершинин. — Иу рәстәг йемә күистон Уруймәгты Езетханы пьесәмә гәсгә арәзт спектакль «Әрнәрыны размә»-йыл. Әмәйе нә театры сценәйы алы хатт дәр әвдистам әнттыстджынай. Әз дзы хъазыдтән дохтыр Абайы-фырты ролы. Уый тыххәй мәнән саккаг кодтой Хетәггаты Къостайы номыл паддзахадон преми. Уәд мыл цыди 25 азы. Уәдә нә театрән «Фәллойадон Сырх Тырысайы» орден дәр, Зариффә дзы сәйраг режиссерәй күы күиста, уәд радтой. Әз Зариффәйән кәддәридәр стыр аргъ кодтон әмә кәнын, нымайын әй мә театралон мадыл.

Ирон театр йә равзәрдәй фәстәмә хәст уыди героикон-романтикон темәтыл. Уыдон фидар әмә хъомысджын кәнынныл йә царды фәстаг бонтәм дәр зәрдиагәй архайдта Брытъиаты Зариффә. Мәнә мын күнд радзырдта уый тыххәй зынгә режиссер, РЦИ-Аланийы аивәдты сгуых архайәг, Къостайы номыл паддзахадон премииы лауреат Бекъойты Розә: «Зариффә стыр курдиаты хицау кәй уыд, уый не ‘пәт дәр зонәм. Фәләйе үә царды бирә зынтае кәй федта, фыд-зәрдәты аххосәй әфхәрд кәй әрцид, әмә ма уый фәстә дәр йәхимә сфаәлдыстадон күист кәныны тых кәй ссардта, уый та ноджы диссагдәр у. Уый хуызән адәймәгтыл канд уацтә нә, фәлә чингуытә фыссын хъәуы. Әз кәдфәнды дәр Зариффәйы әрмдзәф, үе стыр курдиатыл дис кодтон. Әмә дзы дән бузныг. Йә царды фәстаг бонты йә фарсмә уыдисты Атайты Эльбрусы бинонтә. Әмә кәд Эльбрус әмә йә бинойнаг Светланә әгас нал сты, уәддәр Зариффәйән мәрдтәм дәр бирә рәсугъд әгъдәуттә кәны сә чызг Мәдинә. Әмә йыл йә ныйгардҗытә әмә нә рәвдыйхъуаг номдзыд режиссер Брытъиаты Зариффә цардаудән кәнәнтә.

Ирон театры ахъazzag күистыгтәй у Брытъиаты Зариффә әмә Саламты Къолайы пьесәмә гәсгә әвәрд спектакль «Дыууә

чындызәхсәвы». Ныр 30 азәй фылдаң цауы, театры репертуары күні фәзында, уәдәй. Аңы спектаклы тыххәй йә чиниг «Иры артдәаст»-ы театрларасағ Бәциаты Агуызд фыста: «Ирон театры спектакль «Дыууә чындызәхсәвы» уыд цин әмәе әхсызғон әнкъараңты әнәсисгә суадон, адәймаджы кодта ныфсажын, уымән әмәе фидарәй хәңцид фидауцдажын хъуыдиты сәрыл, әнәрцәф әнкъараңты райдзаст тыхыл».

Зариффә, күндөр режиссер, афтә бакыста къорд радиоспектаклыл дәр. Уәдәе Әппәтәдисон театралон әхсәнады Цәгат Ирыстоны хайды сәргълаууағ күнде, уәдәдәр йә хъарутыл нае ауәрста. Йә хъәппәрисәй республикәйи араэст цыдысты алыхуызон фембәлдүтә, семинартә, аивадон, сфәлдыстадон изәртә. Ирыстоны театры артисттән, режиссертән, драматургтән сфәлдыстадон бастадзинәйтә фәзында Хъалмыхъы, Дагестаны, Хъәрәсе-Черкесты, Кәсәг-Балхъары, Болгарийи, хәстәг әмәе дард фәсарәйнаг бәстәтү театралон аивады артдәастытимә. Зариффәйән кәддәриддәр стыр аргъ кодтой, аивады сусәтдзинәйтә кәмән амыдта, уышы суинаг, аборн та зындгонд артисттә. Йе ‘ххуысы фәрцы зынгә фәхуыздәр республикәйи адәмөн театры күист дәр. Уәлдай тынгәр та әххуыс кодта Алагиры адәмөн театры хәдахуыр артисттән.

Зариффәйы зын, фәләе намысджын цард әмәе ирд сфералдыстадон күисты тыххәй йә рәстәдже Уәрәсейи әмәе РЦИ-Аланийи күлтурәйи сгуыхт күсәг Томайты Адә ныфыста чиниг. Режиссер Багаты Нонна әмәе журналист Дашибиты Эльбрус та систой документалон киноныв. Чи йәм бакәса, уый әнәбадисгәнгә нае фәуыздән Зариффәйи удыхъәди әмәе хъуыдиты сыгъдәгдинадыл, алы рәстәджеити йә царды цы бирә алыхуызон адәмтыл сәмбәлд, цы цаутае йыл аәрцид, уыдона тыххәй күндөр аргом әмәе сыгъдәгзәрдә ныхас кәнен, ууыл.

Йә дзылләйән цы кад скодта, уый бафәзминағ у ирон күлтурәйи абоны әмәе фидәны күсдҗыттан.

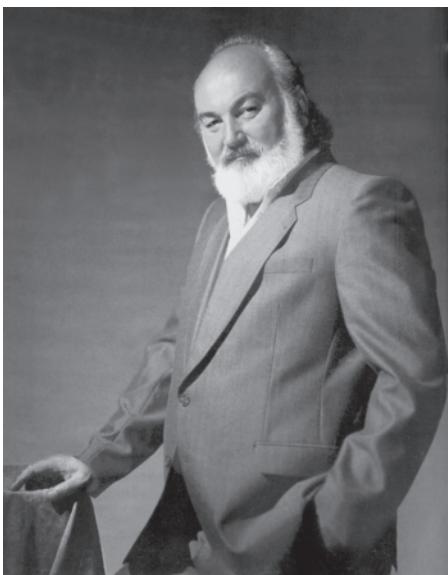
ДАУЫРАТЫ Дамир

ЦÆСГОМÆЙ ЦÆСГОММАÆ

(Уататы Бибойы райгуырды 80 азмæ)

Ивгъуыд ёнусы кæрон, кæцы аз уыд, уый ныр дзæбæх нал хъуыды кæнын, фæлæ махмæ, Рахизфарсмæ, иу уалдзыгон бон театры цавæрдæр фарстатæ алыг кæныны фæдым æрцид Уататы Бибо. Партийы райкомы фыцлаг секретаримæ йæ ныхас куы фæцис, уæд та мæ кабинетыл ракодта йæ фæндаг, зыдта йæ, æз дæр уым кусын, уый, уымæй-размæ дæр мæм цалдæр хатты уыдис.

Кæрæдзиуыл фæцинтæ кодтам, стæй йын мæ курдиат загътон, зæгъын, ныр си-хорафон у, горæтаг стыр уа-зæджы афтæмæй куыд ауадzon, цом фысым бакæн, ам хæстæг цæрын. Нæ мын сразы, фæлæ йæм уынджы райкомы къæсæртыл æнхъæлмæ кастысты, Бибо ам ис, зæгъгæ, чи базыдта, йæ уыцы хæлæрттæй цалдæр, уыдон æй «асастой», æцæг махмæ бацæ-уыныл не сразы сты, фæлæ йæ аластам Беслæныхъæуы дæллаг кæрон уæды азты хъуыстгонд ресторон «Тыллупмæ», уым бæлæсты бын фæбадтыстæм. Нæ хæлæрттæй иу, дзæнæтыйба-динаг Хадыхъаты Аслан дæр Бибойау зарын бирæ уарзта æмæ Иссæйи зарæг ныщæлхъ ласта, мах ын зæрдиагæй бахъыр-нидтам. Зарæг куы фæци, уæд бағиппайдтон, Бибо цæуылдæр

куыд аджих ис, уый. *Аераджиау мәмә әрбакаст әмә бафарста:*

— Кәд нә рәдийын, уәд уә Бесләңыхъәуы Иссәйи номыл уынг наәй...

Мах кәрәдзимә бакастыстәм, уый әңгәгдәр афтә уыд, йә уайдзәф ын бамбәрстам.

Ныхас нә никәмәй ма райхъуыст, Бибо та фәразәй:

— Гъемә уын худинаг наәү? Уә хуыздәр ләгтә кәм сты?

Уыцы бонәй къуырийы фәстә әз районы депутатты әмбырды трибунаәмә раңыдтән, Бибойы фәндөн сын загътон, иууылдәр ыл сразы сты. Уәд Бесләңыхъәуы сәйраг уынг хаста ницәуыл дзурәг ном — Окружная, ныр та хәссы нә номдзыддәр ләгтәй иу — Плиты Иссәйи ном.

Уәд ай Бибо йәххәдәг дәр, стәй әз дәр нәма зыдтам, искуы уыцы горәты уынгтәй иуән уымән йәхи ном дәр ратдышты, уый. Куы фәзиан, уымәй иу афәдзы фәстә та әз ацы горәты депутатты әмбырды трибунаәмә раңыдтән...

Уәд нәм Полевая, зәгъгә, цы уынг уыд, уый ныр хәссы Бибойы ном. Уыцы цауы тыххәй ам уыди стыр бәрәгбон, әрцыдышты йәм бынәттон хицауад, ирон театры артисттәй бирәтә, йә хәләрттә Ирыстоны алы кәрәттәй, Уататы мыттаг стырәй, чысылай амы цәрәг се ‘рвад Русланы хәдзары стыр куывд сарәзтой. Уынг уәрәх әмә райдзаст, бонәй-бонмә йә хуыз ивы, амы цәрдҗытә зоныңц, сә уынг кәй ном хәссы, уый, уымәй сәрыйстүр сты әмә йәм зилиңц, аив ай дарыңц.

Хаттай Дзәуджыхъәуы сәрмә Намысы Аллейи Бибойы цырты цур куы сәмбәлын, уәд та ногәй мә зәрдил әрләү-уынц ме ‘взонджы азтә. Уәд Ног Бәтәхъойхъәуы авдазон скъола йеддәмә нә уыд, әмә уый йә ахуыр әстәм къласы махмә, Хуымәлләдҗы, райдыйдта. Афтә рауад әмә нә цәмәндәр нә къласы разамонәг иу партәйил сбадын кодта. Уәд райгуырдис нә бирә азты хәлардзинад.

Иу фәззыгон бон нә ирон әвзаг әмә литературәйи ахуыргәнәг дзәнәтбыәдинаг Цәлойты Федя цалдәрәй фәсурокты баураәтта, Къостайы әмдзәвгәттәй нын фәйнә байуәрста, зәрдывәрдәй кәсүн, дам, сә сахуыр кәнүт, тагъд нәм не стыр поэты гуырән боны размә уый фәдый каджын изәр уыдзән. Цалынмә нә кәсүн ахуыр кодта, цалынмә нын нә хъәндзинәтә амыдта кәсгә-кәсүн, уәдмә әрталынг. Ахуыргәнәг зыдта, Би-

бойы уыцы афон сыхаг хъәумә цәуын хъәуы, уйй әмән нын ңалдәр ләппүйә нылғәдзәхста, сәхимә, дам, әй схәңдә кәнүт. Дыууә хъәуы астәү ныр нал ис, фәлә уәд фәндаджы бил дзәгъәл дурын цырт ләууыд, адәм әй «Зылын цырт»-әй зоның. Күйдәр үйй цурмә схәңдә стәм, афтә Бибо фәстәмә фәзылд, йә чингүүты хызын хәрдмә систа әмән загъта:

– Ардыгәй уәлдәр мауал цәүт... Цыма ныр наә дуармә схәңдә дән, афтә уәм кәсәд.

Цыдәр ныхәстә ма кодтам, афтә Бибо не ‘ппәтән дәр әнәнхъәләдҗы Хазбийи зарәг систа, цыма йәхицән йә дардәры фәндагмә ныфс әвәрдта, уйяу, йә къухтәй махән дәр азамында, ома, бахъырнут мын, зәгъгә.

Никуы мә ферох уыдзән, иухатт Бәтәхъойхъәуы уәлмәрдь куыд сәмбәлдистәм, уйй дәр. Зианы чырын ингәнни куы аугъитой, сыйджыты фыцлаг къуыбәрттә куы ныккалтой, уәд Бибо мәнән әмән наә иннаә хәлар, ацы хъәуккаг ләппу Кудзаты Георән, йә сәрәй азамында, мә фәдил, дам, ма раңаут, наә зәронд мәрдтыл мә къух бавәрон. Иу ңалдәр ингәнни уәлхъус аләууыд, стәй фәстәмә куы раздахтыстәм, уәд уәлмәрдь кәрөн иу стыр акъаци бәласы бын зәронд къодакыл әрбадт. Бәласы алыварс бәрзонд әнәвнәлд кәрдәдҗы-иу хъарм дымгә куы иуырдәм, куы иннәрдәм куыд акъул кодта, уымә әнәдзургәйә фәкаст, стәй Георы уәхскыл йә армытъәпән әруагъта әмән загъта:

– Хъусыс, искуы мыл исты куы ‘р҆цәуа, уәд мә-иу мәнә ацы тәккә ран банигәнүт...

Геор әм цымынис каст бакодта:

– Әмәй йә мах разәй исчи куы әрцахса, уәд та?

– Хъахъәнәг ын сәвәрут абонәй фәстәмә!. Әрдхорда ма дзы цәмән фәхъәуы?!

Әмәй йә худын куиннә фехъуыса, афтә йә фәтән армытъәпән йә билтыл авәрдта.

Ууыл ныр цал азы рацыд, фәлә әз хаттай уыцы уәлмәрдь куы сәмбәлын, уәд уыцы зәронд акъаци бәласы цурмә әнә баңдаугъә наә фәвәййын, йә бини цы бәзджын кәрдәг зайды, уымәй ныр дәр дымгә фыцлагай хъазы. Нырма уыцы ран ингәнни бынатән зәххничима равзәрста, әвәңдәгән әмән ацы хъәуыл сә ләппүты хуыздәртәй иуы – Бибойы – фәдзәхст айхъуист, әмәй йәм сә цәст наә уарзы бавналын...

Бибо нә республикайы күлтурәйи министр куы уыд, уәд ын иу фәссихор йә дуарыл раҳәцыдтән, зәгъын, мәнә мын ног чиниг раңыд, иу дын дзы ләварән әрбахастон. Иннә хәттытау та мыл басин кодта мә сабидуджы хәлар, раарфә мын кодта, стәй мәем әрбакаст, йә мидбылты баҳудт:

— Цалынмә ацы зәххыл җәрын, уәдмә ма мәныл дәр иу цалдәр рәнхұы нығғыс... Мәнә кәй стауыс, уыдан мәнәй ләгдәртә сты? Хәлар та ма дзы җәмән фәхъәуы?

Уәд ай нә бамбәрстон, хъазгә кодта әви әңдәг дзырдта, уый, фәлә күнәуал ис, азтә күнд җәуынц, йә раздәрү уәрәх әмәе райдзаст кабинет мә җәстытыл куы ауайы, уәд мә цыдәр әнахуыр тых бауигъы:

— Әңдәгәй дзырдта, дызәрдиг ма кән.. Әмгары хәс дзы дарыс.

Әмәе уәд, Бибойы хорз чи зыдта, кәимә күиста, уыданмә бауләфыдтән, зәгъын, ме стыр хәлары тыххәй мә уә мысинағтә хъәуынц, әмбырд сә кәнин фидәни чинигән.

Дәлдәр дзы иу цалдәримә базонгә ут...

ГАСЫНТЫ Жорж

ХАЗБИЙЫ ЗАРӘГ ЗӘЛҮЙД ТБИЛИСЫ

Әз ай арәх әмәе алы ран дәр фәдзурын, уәлдай арәхдәр та, уәләуыл куы нал ис, уәдәй фәстәмә йә кой куы раңауы, уәд. Зәгъын, Бибо мә дыууә хатты йемә, йә аивадән ын аргъ чи кәнны, уыңы адәмимә фембәлдтыйтәм акодта, әмәе уымәй мылгагмә дәр сәрыстырай бazzадтән. Уый та афтә уыди...

Фыңғаг хатт йемә уытән Гуырдзыстоны. Йе стыр хәлар Зураб Капианидзе йә ләппуйы гуырән бон бәрәг кодта. Мах йә кәрты хәдтулгәйә куы раҳызыстыәм, уәд Бибойы йә хъәбисы ныккодта әмәе йын афтә зәгъы, мәнән, дам, абон ам дәүәй зынаргъдәр әмәе буцгәенинагдәр уазәг нәй. Дыууә бәрzonд, дыууә хәрзконд ләджы кәрәдзиуыл куы ныттых-

стысты, уәд сын уымы дзылләтә әмдзәгъд самадтой, стыр хәдзары уәрәх балкъонтәм адәм ракалдысты, әмә мәм афтә кости, цыма ахәм минутты, ахәм фембәлдтыты, ахәм ләппүты фәрцы фидардәр кәнә адәмты хәлардзинад.

Зураб мәныл дәр тыңг бацин кодта, афтә мын зәгъы, Бибойы хәлар, дам, мә хәлар дәр у. Әнәуи дәр кәрәдзи зыдтам, уымән әмә әз, Тъуриты Махар, Бирәгъты Къоста, Хостыхъоты Анатоли әмә хәдзары хицау иумә хъазыдыстәм кионыв «Дума о Ковпаке»-ый.

Үәлдай буцдәр мах, ираетты, скодтой дзаджджын фынджы уәлхъус, стәй иннәе хуынд адәмәй хъауджыдәр Бибойән, Зураб йәхәдәг куыд загъта, афтәмәй әппәтә кадджындаәр уазәгән, радтой фыщаг ныхасы бар. Бибо хәлардзинады әмә әфсымәрдзинады арфә ракодта, стәй мәнмә әрбакаст әмә мә иронав фәрсы:

— Ныр айбәрц адәмы зәрдәтә Җәмәй банкъуысын кәнон?

Мә дзуапмә мын нал баххъәлмә каст әмә та загъта:

— Мә фарсмә-ма әрбаләуу әмә мын бахъырн...

Әмә уыцы стыр залы йә рәсугъд тыхджын хъәләсәй систа йә уарзон Ҳазбий зарәг. Уый гуырдзиағтән әнәнхъәләдҗы уыд, исдуг ныссабыр сты, иууылдәр Бибойыл сә Җәститә әрәвәрдтой, стәй радыгай систадысты әмә йын уыдон дәр бахъырныдтой. Уыцы диссаг дәхәдәг куынә фенай, уәд зын бауырниаг у. Зарәдҗы зәлтә куы бандысты, уәд иууылдәр, уым та уыдисты Гуырдзыистоны аивады хуыздәр минәвәрттә, сә армытъәпәнтүл нал ауәрстой. Әз уымәйразмә дәр, стәй уәдәй фәстәмә дәр ахәм зәрдиаг къухәмдзәгъд никуыул фехъуыстон, стәй нал хъусын. Сәхи

Бибо – Чермены ролы.

әвзагай кәрәдзимә күйд дзырдтой, уый ма абор дәр мә хъусты зәлә:

— Кәс-ма ацы иронмә, күйд хорз арәхсы адәмон зарәг кәннымә... Хъочагъ Бибо!

Ома, бәдәйнаг Бибо. Уымән та зарәгән йә райдианәй йә кәрөнмә йә цәссигтә үй рустыл ләсәнтә кодтой. Ныр хатгай мә хәлар мә зәрдыл куы ‘рләууы, уәд уыңы хуызы ауайы мә цәститыл әмә фәхъуыды кәннын, Хазбий хъисмәт әй афтә тынг цәмән басыгъта, цәмән ын фәриссын кодта йә зәрдә, кәд, зәгъын, Ирыстоны хъисмәтимә баст кәй у, уый тыххәй. Арах мә бафтауы уый сагъасты...

ХОДЫ Никъала

НАРТЫ СОСЛАНЫ ӘҢГАСТАЕ УЫДИ

Афтә раудис әмә әз цардтән, фәстәдәр адәмон артисты ном чи райста, уыңы Бираегъты Къостаймә иу хәдзары, хәләрттә үйдистәм. Кәцы аз үйд, уый дын наэ зәгъдзынән, хорз әй нал хъуыды кәннын, фәлә мын иу бон Котик, мах әм-иу ацы номәй дзырдтам, афтә зәгъы, фәссихор, дам, горәты Хетәггаты Къостайы номыл парчы Сәрдигон театры сценәйил спектакль әвдисдзыстәм, әмә наем-иу рацу, хонын дә.

Кәй зәгъын әй хъеуы, бацытән. Кәсын әмә кулисәты фәстә ләууы иу бәрzonд, хәрзконд, рәсугъд ләппу ирон цухъхъаты, иннәты әхсән бәрәг дардта. Нал фәләууыдтән әмә иу кәйдәр афарстон, зәгъын, уәртә уын уый та чи у. Уый тынг ныдис кодта, ау, куыннае, дам әй зоныс, иу хъеуәй куы стут, Уататы Бибо у. Әмә наэ базонгә кодта. Аныхәстә кодтам, иу хъауккаг ләппутә күйд вайынц, афтә, балымән стәм.

Уыл азтә рацыди, Бибо Астәуккаг Азимә ахаудта, әмә йәм әз иу хатт Душанбемә бәрәггәнәг ацытән. Уазәгдоны администраторы, әрыгон сылгоймаджы, фәрсын: «Бибо Ватаев остановился у вас?» Уымән йә сау цәститә цырәгътаяу ссыгъдысты мә хәлары коймә әмә дын афтә:

— Бибошқа?

— Мы его Бибошкой не знаем, у нас Бимболат есть такой...

Йә уаты номыр мын загъта — 21-әм.

Ссыдтән әмәе мын дуар йәхәдәг бакодта:

– О, кәңәй фәдә?..

Зәгъын, бамбәхстә, нициуал дә хъәуы, нициуал дзурис, нициуал фыссыс, әмәе мәе Ирыстонәй сәрмагондәй рарвыстый, ссар, дам әй, цы фәци.

– О, мәе мәтәй мәлынц. Уәд мәнәе ам нә раХаху-бахау кәнин...

Бирәе фәбадтыстәм, фәныхәстә кодтам, фәмысыдыстәм.

Дыккаг бон мәе йә Жигулийы сбадын кодта, ацы стыр горәт дын фенен кәнон, зәгъгә.

Акастән әмәе дзы мәе зәрдәе ницәмәй бәрухс: тәвд, цъәх кәрдәджы мур дзы никуы, хуры тъәпмәе бәстәе судзы. Дә хорзәхәй, зәгъын, ам цы ссардтай, куыд дзы фәразыс. Жәнкъард җәстытәй мәем әрбакаст, дзургә – ницы. Иу ран фәндагыл Җәуыны әгъдау фехәлдта. Кәсын, әмәе нә милицәйы машинә расырдта. Әрбайиәфта нәе, йә радио хъәрахст кәнә: «Примите вправо и остановитесь!». Әрләууыди. Сержант такой-то, зәгъгә, иу ләппу нә уәлхъус аләууыди: «Прошу представить ваши документы». Радта йәм сәе. Уый куы документмәе әркәсү, куы Бибомә бакәсү. Афтә иу Җалдәр хатты, цыма йәе җәстытыл не ‘үүәндүйдис, уыйау, стәй дын куы ныддис кәниид:

– Это тот Бибо Ватаев?

– Да, тот.

– Арбакеш.

– Да.

– Тогда выходи из машины.

Бибо рахызт, әмәе йын уыцы милицәйы кусәг йәе астәүәй гыццыл уәлдәрмә үеддәмәе нәе хәцца кодта. Ләппу йәе раҳиз къух йәе зәрдәйи сәрыл сәвәрдта әмәе та загъта:

– Дорогой Бимболат, мы за тебя переживаем, более того, ты нам еще нужен, пожалуйста, впредь не нарушай правила, береги себя, мы на тебя молимся...

Уый Бибойән ахәм әхсyzгон уыдис әмәе диссаг, әрбахъәбыс әй кодта. Куы араст стәм, уәд ын зәгъын, тынг популярон дә ам, куыд кәсын, афтәмәй.

Ныңсәрмитә, стәй мын мәнәе ахәм цауы тыххәй радзырдта. Иу кишлачы истой киноныв «Подвиги Рустама». Уый, дам, бынәттөн җәрдҗытә куы базыдтой, уәд мын сәрмагонд куывд

скодтой. Зәронд ләг хистәрән бады, фәсидтытә кодтой, уалынмә уым фәзмә әрбакодтой сау-сауд бәх, йә ныхыл – урс-урсид зыгъар, мәнә аргъәутты куыд вәййы, ахәм, дыууәйәй йыл хәңзыңц дыууәрдигәй. Кәуыл никуыма ничи абадт нырма, ахәм. Дзылар дәр ыл наема уыд, әрмәст йә хұуырыл фидар синағ. Әмә, дам, мә хистәр сыйстын кодта әмә афтәз зәгъы:

– Мәнә дын махәй ләвар, абад ыл...

Әмә иууылдәр нымдзәгъд кодтой.

Цы гәнән, дам, мын уыд? Мәхинымәр батыхстән, күнәе, зәгъын, фәхудинағ уаин. Кард, дам, райстон әмә күулыл капронәй шпагат уыди, фәлыг дзы кодтон иу хай, бәхы дзыхы йә акодтон, цәмәй йын йә донгәмтә әрбалхъива. Уый йә мидбынаты кафы, иу ран нае ләууы, йәхи иуварс тоны. Мә цәстытыл, дам, ауади, қалдәр хатты мә Зәронд Бәтәхъойыхъәуы мә ‘рвадәлты ләг байрагыл бадын куыд ахуыр кодта, уый мә куыд ахаста Әзәгъәлкомырдәм, күуыбырыл мә хәрдмә куыд сарәста, стәй уайтагъд куыд афәллад, куыд әрсабыр.

Ныр дәр, дам, цы уа, уый уәд, зәгъгә, дам ыл багәпп ластон. Ахаста мә, фәлә, дам, иуварс хүймөнд зәххытә уыди әмә мын уырдәм базилын бакуымдта әнәзонд, әмә йә уәд йәхи бар ауагътон, уәддәр бирәйи фаг не сүйдзынә, зәгъгә. Әңдәгәр афтә рауад. Йә ләф-ләф ссыд, әрсабыр, цима рагәй дәр әрмахуыр уыдис, уыйай. Әмә йә уәд әрбакодтон, иууылдәр мын сыйстадысты, зәронд ләг мә әрхизын кодта йә цурмә әмә загъта:

– Гъеныр нае әңдәгәйдәр бауырнында, ды әңдәг джигит кәй дә, уый...

Әз Душанбейе фәдән қалдәр боны, әмә уыцы бонты мәхі цәстытәй федтон, мә хәларән уым цы стыр кад уыди, цы стыр аргъын кодтой, уый. Фәлә ма мәхі цәстытәй федтон, стәй мәхі зәрдәйә банкъардтон, уым Бибо райгуырән Ир куыд мысыди, куыд тынг әй фәндыди тағъддәр фәстәмә раздәхын, уый дәр. Уый уыд йә адәмы әңдәг хъәбул сә цины бон дәр әмә сә тыхсты сахат дәр. Мәнә 1981 азы змәстытә куы ‘рцыд уәлә Сәрибари фәзы, Мәскуйә Соломенцев әмә Брежневы сиахс Чурбанов куы стахтысты әмә адәмы куы фәнәмүн кодтой, уәд Бибо дәр уым дзылләтү астәу ләууыди. Кәй зәгъын әй хъәуы, бәрәг дардта, органтә та әппәтдәр камерәтәм истой. Хабәртә куы ахицән сты, уәд әм Әдасдзинады коми-

тетмæ басидтысты, иу нæхирдыгон ницæйаг, булкъоны цины, йæ мыггаг мын ма зæгъын кæн, Бибойы хъæры бын фæкодта. Уый йæм смаæты æмæ йын афтæ зæгъы, цы, дам, мæ тæрсын кæнис, кæд мæ адæм мæлышынц, уæд æз дæр семæ уыдзынæн.

Уырдыгæй куылдаæп рацыд, афтæ йыл æз сæмбæлдтæн, уыл æнкъард, цæхæртæ калдта мæстæй. Зæгъын, Бибо, уый дыл нæ фидауы, цы дыл æрцыд. Æмæ, дам, мæ уæртæ иу бынмиз бафхæрдта. Уыцы булкъон бирæ нал ацаард, амард йæ зæрдæйæ, бирæты бафхæрдта уыцы бонты. Æвæцçæгæн, Хуыщау ис. Зæгъын, ныууадз, уый йæ койы аргъ дæр нæу, уый йæ куист кæнис, йæхицæй хицауады цур раппæлдзæн, «самого Бибо Ватаева перевоспитал», зæгъгæ, æмæ ууыл ахицæн уыдзæн. Уæллæй, раст, дам, зæгъыс, фæлæ-иу уæддæр йæ зæрдæйы сæртыл æрхæцыд. Кæд къæдзæхыиас лæг уыдис, уæддæр ын æрлæмæгъ уæвынмæ бирæ нæ хъуыд, уайтагъд-иу йæ цæссыгтæ ракъардтой.

Мæнæ мын Тæмисчы цур фæндагыл Уастырджийы цыртдзæвæн куы сцæттæ, уæд Котиккæн афтæ зæгъын, Бибойы-ма ссар æмæ æрбацæут, фенут æй. Æрбацысты, Бибо – йæ зындгонд урс-урсид костюмы, йæхæдæг – мæнæ зæххон Уастырджийы æнгæстæ. Æрлæууыдисты йæ цуры, стæй йæ алыварс зилын райдыдтой. Уымæн йæ бæрзæнд 16 метры у бæхы гуыбынæй бæхы сæрмæ. Æрæджиау Котик йæхи хæстæг æрбаласта æмæ загъта:

– Молодец, хорз у...

Бибо ма зилы й' алыварс, ницымы дзуры, дард ацыд, уырдыгæй дæр ыл йæ цæст ахаста. Стæй æрбацыди æмæ зæгъы:

– Хъус-ма, афтæ дарддæр куы ахæсса, уæд ды Ирыстоны аивады историйы мæнæй, æвæцçæгæн, фæраздæр уыдзынæ...

Зæгъын, фыццаджыдæр ды мæнæй кæстæр дæ, Бибо, дæуæн мæнæй фылдæр бантысдзæн, дыккагæй та уыцы истори ахæм парахат у, æмæ дзы алкæмæн дæр бынат ис.

Дыгууяйæ дæр хъæрæй фæхудтыстæм.

Уый дын уый тыххæй радзырдтон, Дамир, æмæ, цы у нæ адæмæн, нæ аивадæн, уый йæхæдæг æмбæрста, ныридæгæн дæр, Иры историйы кæй бæззайдзæн, уый зыдта, кæд хъазæн ныхас кодта, уæддæр...

Мæнæ нæм Галазты Æхсары фæстæ цы хицауад уыдис, уыдон æй куы стыхсын кодтой, уæд, мæнмæ гæсгæ, йæхимæ хъусыныл фæци, æвæцçæгæн æй æмбæрста, бирæ царды бонтæ

йын Хуыщау кәй нал ратдзән, уый. Суанты Ким күң фәзиан, уәд дәр, чырыны уәлхъус дзургәйә, йә зәрдә суынгәг. Уым тынг рәсугъуд әмә зәрдәбын ныхас ракодта. Әз ма абор дәр фәсмон кәнын, йә уыңы раныхас ын диктофоныл кәй ници ныфғыста, ууыл. Уый әнәхъән Гимн уыдис әмгарыл. Күң-иу ныккатаи кодта, мәнә Ирыстонәй цы хорз ләгтә цәуынц фаләмә, ома әмгүүыдәй раздәр мәлүнц, зәгъгә, уәд айничима зыдта, йәхәдәт дәр тагъуда уыдоны номхыгъдмә бахаудзәнис, уый.

Йә хуыздәр әрдхорд Бирәгъты Къоста күң фәзиан, уый та уыдис 1999 аз декабры, уәд ууыл дыууссәдз боны дәр нәма рацыд, афтәй үәм театрмә бацыдтаң. Зәгъын, дә хәларән йә ингәнды цыртыл цавәр хуыз скәнәм, иумә ма йыл ахъуды кәнәм. Әмә мын афтә зәгъы:

— Уый уыди хуымәтәг хәдзарон ләг. В рост его не надо делать...

Мәнмә та эскиз рагацуа цәттәе уыди. Федта йә, йә зәрдәмә фәңци, стәй мә фәрсы, цәмәй конд, дам, уыдзәнис. Зәгъын, дурәй йә скәнәм. Уый иуцасдәр хъуыдты аныгъуылд, систад йә бынатәй, рудзынджы цурмә бацыд, йә бәрзонд ных авгыл банаҳәста, стәй мәм әрәджиау разылд әмә дын афтә:

— Мәнән дәр ма-иу ды скән...

Зәгъын, уый цытә дзурыс, Бибо, ды мәнәй әнәхъән әртә азы кәстәр дә, әз дәүән нә, фәлә ды мәнән хъуамә скәнай.

Ныууләфыди, йә сәр банкъуиста.

Уымәй цалдәр мәйи рауад, афтә машинәйи фәңәуын, радио скусын кодтон, хъусын әмә амарди, зәгъгә, цавәрдәр Бибогы кой кәнынц, әңгәм ын йә мыггаг нә дзурынц:

— Уый ахәм ләг уыди, уый сценәйил уыйәстә бакодта, стыр фәд ныууагъта нә аивады...

Әз та уымәйразмә мә хәлары иуцасдәр рәстәг нал федтон әмә ныр мә зәрдә ныссәххәтт кодта, машинә фәндагәй иуварсмә базылтон, әрләууыдтаң, хъусын әмә Бибо, Бибо кәнынц, ома, кәд ахицән, уәддәр йә ном цәрдзән, мысдзыстәм ай. Мә зәрдә бынтондәр баузал, фәлә йын әрәджиау йә мыггаг күң загътой, Къуымәлләттәй, иу афәдзы размә фәзиан, зәгъгә, уәд хуымәтәджы цин ныккодтон, суләфыдтаң.

Нәхимә күң схәццә дән, уәд фыңцагдәр Уататәм ба-

дзырдтон, йәхәдәг хәтәл систа. Зәгъын, абор мә фәтәрсын кодтай, афтә әмә афтә дзырдтой, мәнмә та афтә кости, цыма дә кой кәнынц. Уый исдуг ныхъхъус, әз әй бамбәрстон, арф куыд ныууләфыдис, уый, стәй әрәджиау загъта:

— Мән тыххәй дәр искуы дзурдзысты. Фехъусдзынае йә...

Әңгәйдәр куы фәзиан, йә цуры куы ‘рләууыдтән, уәд мәхинымәры йемә сзагъд кодтон, зәгъын, цы бакуыстай, къәдзәхъйас рәсугъд ләг, әмә чырынмә баком...

Иухатт Бибойы фәрсын, зәгъын, Нарты кадджытыл исчи спектакль куы сәвәрид, уәд дә тынгдәр кәй ролы ахъазын фәндид, кәцы герой дзы Җауын тынгдәр дә зәрдәмә. Әз цәмәндәр әнхъәлдтон, Батразы ном зәгъдзәни. Уый та равзәрста Сосланы: йәхи хуызән фәлмәнзәрдә, хъәлдзәг әмә цардбәллон наertonы. Әмә уый фәстә әз нә горәты астәү Ленины фәзы фонтан куы арәзтон, уәд әдзухдәр Бибо уади мә Җастибыл әмә мын уым скулыптурәйи Сослан Җәстомәй уа, уәнгты кондәй бынтондәр ме ‘дзард әрдхорды әнгәстә рауади...

ГОДЖЫЦАТЫ Изольда

ЙӘ ГЫЩЫЛ ХО МӘ ХУЫДТА

Уымәйразмә дәр әй куыннае зыдтон, фәлә хәстәгмә базонгә стәм, Бибо күлтүрәйи министр куы сси, уәд, уымән әмә нә куыст иумә баст уыдис. Ансамбль «Алан»-ән, нә горәты әмә хъәуты хихъәппәрисадон къордтән сценикон дарәс мах хуыдтам, әмә-иу мәм уый фәдыл арах йәхимә фәдзырдта, йә фәндон-иу загъта, нә хуийән цехмә дәр нәм-иу әрбацыд.

Ныр дыууиссәдз азы бәрц ацы хъуыддагыл хәст дән, бирә чидәртә ләвәрдтой разамынд Ирыстоны күлтүрәйән, фәлә дын раст куы зәгъюн, Дамир, уәд дзы Бибойы хуызән анувыд йә куыстыл уәддәр ничи уыдис. Әз ногәй ницы зәгъдзынән, фәлә, мәнмә гәсгә, нә күлтүрә хъәутәй райдайы. Абор ма диссагән искацы район бабәрәг кән. Бирә рәтты Күлтүрәйи хәдзәрттә нал кусынц, гуыдырахгәдәй сә байяф-

дзынæ. Күй мæ бæфæрсис, фæстаг хатт ма Ирыстоны кæцы хъæуы хихъæппæрисадон къордæн бахуыдтай ирон кафыны дзуумæттæ, зæгъгæ, уæд бирæ фæхъуыды кæнин мæ дзуаппyl. Ничиуал нæм цæуы, ничиуал нæм дзуоры нæ абоны хицаудæй, никæйуал хъæуæм. Бибо күй уыд, уæд-иу мæм йæхæдæг сærмагондæй æрбадзырдта æмæ-иу загтæ:

– Ацы мæй уал дæлæ, зæгъæм, Елхотæн бахуийут, иннæ мæй та Ставд-Дуртæн, уый иннæ мæй та...

Мæхимæ-иу цыдæр æркастæн, хъæугæ адæймагыл нымад уыдтæн, сæрыстырæй күистон, разæнгардæй. Æмæ-иу афæдзы дыууадæс мæйы дæргы дыууадæс хъæуы хæдахуыр артисттæ сценæмæ ног цухъхъаты æмæ разгæмтты рацыдысты. Стæм хъæу-иу бazzадис æнæ ахæм бахуысæй.

Уæды азты ирон бæрæгбæттæ арæхдæр кодтой, алыхуызон декадæтæ, фестивальтæ, хихъæппæрисадон къордты дзуаппон концерттæ, адæмон театрты æркастытæ, æмæ-иу мах дæр нæ къубалмæ уыдистæм күистæй. Ныр та? Афтæ мæм кæсы, цыма Бибо кæй нал ис, уымæн бамынæг уыцы артдзæсттыты цæхæр. Æз уый аххосæй күистхъуаг нæ дæн, цы йæ ‘мбæхсон, за-казтæ мæм цæуынц дæлæ Кæсæгæй, Цæцæнæй, Дагестанæй, Хъæрæсейæ, мæнæ цалдæр боны размæ та Туркæй æрбаздæхтæн... Нæхи Ирыстонæй мæм иу заказ дæр нæй æмæ мæ зæрдæ риссы, иудадзыг мæ цæсттыыл уайынц, Бибоимæ кусгæйæ цы азтæ арвистон, уыдон. Зæгъæм, Министрадмæ-иу исты æмбырдмæ æрæджы күй кодтон, йе та-иу истæй аххосæй уырдæм күинæ фæзындтæн, уæд, дам-иу йе ‘мкусджыты бай-йардта:

– Мæ гыццыл хойы нæ уынын. Кæм та ис?

Æмæ-иу уæд мæ агурыныл схæцыдысты.

Арæх æримысын 1995 аз, Мæскуылы нæ культурæ æмæ литературæйы декадæйы бонтæ. Уымæйразмæ ансамбль «Алан»-ы коллектив æртæ мæйы дæргы Китайы уыдис гастрольты, уырдыгæй хъуамæ комкоммæ Мæскуымæ ærbataхтаккoy. Мах сын Бибойы фæдзæхстæй уыцы бонты рагацау (алы артистæн дæр сærмагондæй) ног сценикон дзуумæттæ бахуыдтам, уымæн æмæ сын сæ алкæйы дæргъ дæр æмæ уæрх дæр зыдтам. Фæлæ афтæ рауад, æмæ уыдон уым æцæгæлон бæстæйы æндæр климæты, æнахуыр хæринæгты аххосæй смæллæг сты. Декадæйы райдайæнмæ ма нымад бонтæ күй бazzад, уæд Бибо

фәедис систа, Мәскуыйы нә баләууын кодта ме ‘мкусджытимә, дзаумәттә дәр немә аластам әмә әртә боны дәргъы махмә бакәсынәй диссагдәр ницы уыд. Алы артистән дәр йә дзаума фәңзыбырдаәр әмә фәнарәтгәр кодтам... Бибойы хъоппәг Җәстүтә фырцинәй куыд әрттывтой, уый ма абон дәр мә Җәстүтүл уайы. Нәхимә куы сыздәхтыстәм, уәд-иу нә ансамбль ног программә әвдиси, зәгъгә – мә хуынды гәххәтт-иу Җәттә уыдис, әрбарвыста мын-иу әй, әмә йә әмбәрстон, мә фыдәбонән мын аргъ кәны, уый әвдисән кәй у, уый. Ныр уыдәттә нымады дәр никәмәуал сты әмә мәм Җәмәндәр афтә кәсү, цыма нә ирон күлтурә никәйуал хъәуы.

Җалдәр хатты мә йемә уазәгуаты дәр ахуыдта скульптор Дзанайты Русланатәм әмә-иу уым сәмбәлди, уарzonдәр ын чи уыд, уыцы әмгәрттимә. Руслан әм-иу телефонәй бадзырда, мәнә ног тынд давәттә әмә джызәйлаг гогыз әнәхәрдәй ләууынц, зәгъгә. Әмә-иу уәд Бибо йә фәндаг мәныл ра-кодта. Тынг рәсугъд хаста фынг, әмә-иу ыл әз мәхинимәр дистә кодтон, зәгъын, афтә әрыгонәй кәм сахуыр ис ирон әгъдәуттыл, әнә фыдаәй куы схъомыл ис, уәд ын сә чи баца-мыдта, кәм әмә кәмәй фехъуыста ахәм нәртон сидтытә. Иу сидтәй иннә сидты әхсән-иу бирә хаста ирон әмбисәндәтә, кодта фыдәлты таурәгътә, хъусынәй йәм-иу не ‘фсәстән. Иу хаттәй иннә хатмә-иу загътон, мемә иу бон уырдәм диктофон бахәсдзынән, зәгъгә, фәлә мын уый дәр нә бантыст, абон райсомы фәхъхъяу фәкодтон, афтә раджы нә сидзәрәй ныууадзән, уый әнхъәл ын нә уыдистәм, мыттагмә кәй нә Җәрәм, уый нә ферох вәййы.

Котик куы фәзиан, уәд Бибо йәхәдәг дәр фондз мәйи бәрц дәр нал фәцард әмә йә иу Җалдәр адәймагәй фехъуыстон, әгәр, дам, фәриссын кодта йәхихи йә хуыздәр хәлары чырыны уәлхъус. Уыцы бонәй фәстәмә Бибо фыццаджы Бибо нал уыдис, йәхимә хъусыныл фәцис. Раздәр Җас хъәлдзәг ныхәстә кодта, Җас нә-иу фәхудын кодта! Уыдәттәй йәм ницыуал бazzад.

Йә куыстәй йә куы системә, уыцы бол дәр ма абоны хуызән уайы мә Җәстүтүл. Ансамбль «Алан»-ы къәсәраәй куы рахызтән, уәд әй театрмә әрбацәуәны иу әнәзөнгә ләппү-имә ләүгә ауыдтон. Зыдтон, йә бынаты нал ис, уый әмә йын

ныфсәвәрән ныхастә загътон. Зәгъын, әппындәр ма мәт кән, министртә вәййынц, стәй та нал вәййынц. Стәй ма ноджы цыдәртә. Тынг әңкъард ңәстыйтә йын уыдис, фәлә мәм уәеддәр бахудт, уәлейә бынма мәм әркаст әмә дын афтә:

— Мә гыщыл хо, цом-ма фәлтау искуы абадәм. Де ‘мбәлтты дәр ракән...

Әмә дәлә горәты кәрон ңалдәрәй кафеиы боны дыуадәс сахатәй изәры авд сахатмә фәбадтыстәм, зәрдәбын ныхас фәкодта, разәй йәм цы әнхъәлмә кәсы, ңавәр сഫәлдыстадон фәндтә йәм ис, уыдоны тыххәй нын фәдзырдта.

Фәстаг хатт ма йә федтон 2000 азы 8 майы, театрән йәхи мидәг, хәстү ветеранты номыл дзы әмбырд уыдис әмә мән дәр уырдәм бахуыдтой. Афтә мәм фәкаст, ңима нын ҳәрзбон зәгъинаг уыд әмә йә фәндыд, ңәмәй йә мах фыщаджы Бибойә наэ зәрдыл бадарәм: ҳәлдзәг, мидбылты худәг, дзы-харәхст әмә ныхаскъахәгәй. Әңгәг, раст зәгъын ҳәзүү, фәстагмә тынг смәсты ис, иу чидәр ын уым әнәхъуаджы уайдзәф загъта, әнәрхъуыды ныхас, әмә йә зәрдәмәй айста, мәстыйә сәхимә аңыд...

Алы 15 мартъиы, йә гуыраен боны, стәй алы 9 майы дәр, йә мәләен боны, әз уәләе горәты кәрон Намысы Аллеймә ссәуын, йә цыртыл ын дидинджытә сәвәрын, йә цуры фәбадын, фәмисын әй.

ДЗАНАЙТЫ Руслан

ТУРЧЫ ЙӘ МӘ ФЫНЫ ФЕДТОН

Ивгъуыд әнусы 60-әм азты ахуыр кодтон педагогон училищәйи. Уыцы раестәг наэ ахуырдоны чылдыммә Терчы был истой киноныв «Сын Иристона», Бибо дзы дзыллон сценәты ҳәзәсид. Мәнән дыууәрдәм дәр мә фәндаг ууылты уыдис әмә-иу артистты цур әрләууыдтән, ңимыдисаг мын уыди, әмә мәнә ләппутә күйд фәлымән вәййынц, афтә махән дәр рауад. Уый фәстә бонты кәрәдзи къухтә исын райдыдтам, ңима рагәй зонгә уыдыштәм, уыйай.

Уыцы азы кәрон әз Мәскуымә скульпторы дәснүйадыл ахуыр кәнынмә аңыдтән, Бибо та мә фәстә әрцид. Әз кәм

цардтән, уымән дәр уыңы әмдзәрәны радтой бынат. Раздәр йә уат әртыккаг уәладзыджы уыди, фәлә мәхәдәг иу уаты цы ‘мбалимә цардтән, уый әндәр кәдәмдәр ахуыры фәндағыл ақыд, әмә Бибо мә цурмә әрхаста йә хуыссәнгәрзтә. Уыңы стыр горәты раст әфсымәрты цард фәкодтам, кәрәдзийән нығс уыдыстәм. Әз уәдмә адәмәй закастә истон, әхца мәм хаудта, әмә-иу мә Бибо худәтәй мардта, афтә-иу загъта:

— Рус, хәринагәй мәм фәкәс әмә йыл фәсмон нә фәкәндзынә. Ахәм артист мә рауайдзән, әмә дисса!

Суанг фыңғаг курсы ахуыр кәнгәйә кусын райдыттон нә зындгонд бәхылбадәг Хъантемыраты Алымбеджы цыртձәвәныл. Иу бон та мә уыңы зәрдиагәй фәрсү Бибо:

— Зәгъ-ма, ңас дын хъуамә бағидой әдәппәт Хъантемыратә?

Зәгъын, нәма йә зонын, не ‘хсән сәрмагонд бадзырд нәма ис, әңдәт уал мын алы сабат дәр сәдә сомы радтынц, гәххәтты мә күх әрәвәрын... Цәмән дә бахъуыд уый?

Уый мын мә әңстүтәм әдзынәг ныккаст, стәй дын уыңы зәрдиагәй афтә күң бакәнид:

— Гъей, кәд афтә у, уәд-ма дә заказыл күист цыппар азмә ныддәргъвәтиң кән...

Әз ын йә хъуыды бамбәрстон әмә дыууәйә дәр хъәрәй ныххудтыстәм.

Ома, ңалынмә ам ахуыр кәна, уәдмә.

Афтә хъазгә-худгәйә фәцардыстәм. Ирыстонмә күң сыйдәхтыстәм, уәддәр нә хәлардзинады суадон нә байсист, кәрәдзийы хәдзәрттәм ңауынәй нә бағсәстыстәм, бирә хъазән әмә худән бонтә ныл скодта иумә.

Бибойы ма фәстаг хатт федтон 2000-әм азы майы фыңғаг бонтәй иуы. Мән мә хәлар, туркаг ирәттәй иу, Хаир, сәхимә ахуыдта, хъуамә йын йә фыдаен стыр цырт скодтаин Турчы. Әнә Бибойы фенгәйә күңд хъуамә ақыданын, әмә йәм иу изәр йә күистмә бауадтән. Мә балцыл мын бацин кодта, стәй афтә зәгъы, дә хъәздыг фысымы ма бафәрс, мә хәләрттәй, зәгъ, иуы әрбаҳонын нәу дә бон дәхи хардзәй, бафәлләдтән, дам.

Әз Туркмә күң бацыдтән, уәд иу әхсәв мә фысымән Бибойы курдиат загътон, раст зәгъгәйә, мәхі дәр тынг

фәндыйд, ам кәйдәр бәстәйи иу гыццыл рәстәг мә цуры күң фәуыдаид, уый. Әмә, дам, цы кусәг у, ңавәр у. Әз әнәдзургәйә кърандас әмә гәххәтт райстон әмә йын Бибойы сурәт йәхи цур аныв кодтон, фыщаг хатт мын нә уыдис, мыййаг.

Уый йәм әркасти әмә күң ныхъхъәр ласид:

– Әмә ацы ләппуйы әз хорз күң зонын. Дзәуджыхъәуы йә театры сценәйи федтон, амәй тыңгәр дзы мә зәрдәмәе ници фәңцид. Раңауәд. Афонмә Ирыстоны әмбисәхсәв у, әндәр әм ныртәккә дәр адзурис... Райсон...

Әз схүйссүйтән әмә Бибойы мә фыны федтон, цыма мә цурмә әнкъардәй әрбаңыд әмә зәгъы:

– Руслан, тулдз фәйнәджытә мә хъәуы.

Зәгъын, ңас дә хъәуы, қәдмә араздзына уыцы хәдзар дачайы. Әмә, дам, ма мын ацы хатт фәстаг әххуыс бакән. Әмә ууыл әрбадәлдзәх.

Райсонмәй күң райхъал дән, уәд дәллат уәладзыгмә әрхызтән, мә фысымтә сә тәккә аходән хәргәйә уыдисты, фәлә Хаирән радзырдтон, зәгъын, дысон әвзәр фын федтон, ныңдзур-ма Дзәуджыхъәумә, мә зәрдәе нахимә әхсайы. Уый мыл йә къух ауыгъта, фынта та, дам, цы сты, Җауылты агууәндис.

Йә дзыппәй йә телефон уәддәр система, бассейны алыварс зилү әмә Дзәуджыхъәуы номыртә әрзылдта, уыцы бонты йәхи бинойнаг дәр уым уыдис уазәгүаты йә Җаңаты. Стәй мәм әрбаңыд әмә мә фәрсү:

– Дысон цы ләппуйы сныв кодтай, уый дын хорз әрдхорд уыди?

Зәгъын, хуыздәр нә вәййы.

Әмә мын уәд йә къух ме уәхскыл әрәвәрдта әмә та загъата:

– Уәдә уәд фидар фәләуу... Дысон фәзиан. Йә зәрдәйә, дам...

Ууыл 2 къуырийи бәрц раңыд, әмә та мә фыны Дзантиаты Юрийы күң фенин, уый дәр та мын уыцы курдиат күң зәгъид: тулдз фәйнәджытә ссарынмә мын аххуыс кән, паркетән мә хъәуынц. Ууыл дәр та сбустә кодтон, зәгъын, мәхәдәг дәр дә цыдәртә фәагурын әмә мын никуы ницы сарәстай, фәлә хорз, ацы хатт ма дын баххуыс кәндзынән.

Æмæ та мæм райсомæй хæдзары хицau бынæй уæлæмæ хъæр кæны:

– Ме ‘фсин та æрбадзырдта, Русланæн, дам, йæ нывгæнджыты хистæр аивгъуыдта...

Юриккæй загъта, уый уæд нывгæнджыты Цæдисы сærдар уыдис.

Ууыл дæр та иуцасдæр рæстæг рацыд, æмæ мæ фыны фестадтæн, Хъантемыраты Алымбæгæн цырт кæм сæвæрдтон, уым. Уалынмæ кæсын, æмæ йæ фырт Ирбег уым næ цуры æнахуыр стыр бæхыл фестад, йæ фæстаг къæхтыл æй алæууын кодта æмæ мемæ загъд кæны:

– Ай цавæр къуындæг бынат у, кæм дзы æрлæууон, уый дæр куы næ ис?

Ирбег, зæгъын, амæйразмæ дæм-иу урс-урсид бæх куы уыдис, уæд ныр сау бæхыл цы сбадтæ.

– Амæй фæстæмæ мын ахæм уыдзæн!

Æмæ æрбадæлдзæх. Уый дæр та ие ‘цæг дунемæ аивгъуыдта.

Уыцы æртæйæн се ‘ппæтыл дæр тынг фæрыстæн, фæлæ мын Бибойы бæллæх уæлдай тынгдæр фæриссын кодта мæ зæрдæ. Турчы мын куы загътой мæ хæлары фæзиан, уæд мæ зæнгтæ мæ быны фæтасыдысты æмæ мæ уæрджытыл æрхаудтæн. Ме ‘рмадзы йæ цалдæр хатты сныв кодтон, уым мын уыдон бæрæг ран æвæрд сты, бакæсын сæм ныр æмæ та ме стыр хæлар мæ çæстстылы ауайы – бæрzonд, хæрзонд, æçæг ирон лæг.

Бибоимæ алы бон дæр æмбæлдтæн проспекты астæу. Ныр уырдæм æппындæр нал цæуын. Мæнмæ уым ничиуал æнхъæлмæ кæсы. Уый мæнæн хурау уыд...

ХУЫТЫГАТЫ Хъазыбег

УАСТЫРДЖИЙЫ АЕФСЫМÆР АЕЙ ХУЫДТАМ

Бибоимæ næ лымæндзинад куыдрайдыдта, уый уал дын ра-дзуруон...

Æз уæд дæр Металлургты галуаны директор уыдтæн æмæ иу фæссихор уырдæм æрæмбырд кодтон næ интеллигенцийы хуыздæр минæвæртты. Бибо уæд культурæйы министрæй куы-

ста, әмәе уымә дәр рагаңау бадзырдан, зәгъын, афтәе әмәе афтәе, хонын дә сәрмагондәй, кәимә дә фәнды, уыдонимә нәем рацу. Әмәе әңгәйдәр йемә әрбахуыдта Саламты Къолайы, Бирәгъты Къостайы, Суанты Хъазыбеджы. Иу дәс әмәе сәәдзы бәрп үйдышты мәе уазджытә.

Фәбадтыстәм, фәныхас кодтам нә аивады хъысмәты тыххәй, иудзырдәй, кәрәдзийи хуыздәр базыдтам, стәй бәныхас кодтам ахәм фембәлдтыйтә традицион скәныныл. Кәй зәгъын әй хъәуы, дзаджәкын фынгтә дәр дзы уыд.

Куыд бағиппайдтон, афтәмәй уыңы фембәлд нә дынууәйи хәлардзинады рәзтән тынг фәахъяз ис. Бибо мәм цыдәр цыма раиртәста, йәхи цурмә мәе хүмәтәдҗы нәе хуыдта. Уый та афтәе уыд.

Иубон мәм әрбаңыди, мәнәе ды кәм бадыс, Дамир, гъе уыңы тәккәе ран әрбадти, уый әрцидмәе н' алчидәр дзәбәхәй фәңгәрәд. Фәныхәстә кодтам, стәй мын афтәе зәгъы, мәнмәе, дам-ма рацу хәдивәгәй. Мәнән уый әнәнхъәләдҗы уыди, фәләе сарәхстән, әмәе йын афтәе зәгъын, ам әз министр дәр куы дән, бухгалтер дәр, библиотекарь дәр, дәумә куы аңаңуон, уәд уым дәр уыңы куыстытә мәнмәе хаудышты, фәлтау мәе ам уадз.

Мәе цәстытәм мын бирәе фәкаст, әввәццәгән мәе бамбәрста, чысыл әрәнкъард ис, стәй афтәе зәгъы, чи зоны, дам, раст кәңыс, фәләе, дам, мәнән та куыд кәңгәе у, бауырнаң дә, Хъазыбен, мән уым зыбыты иунәг бон дәр нәе фәнды, уый мәе куыст нәе. Әз нәе президентән цалдәр хатты загътон:

— Әхсарбен, суәгъед мәе кән. Мәнән мәе бон нәе ам кусын, мәнән мәе бынат уәртә сценәйи ис... Әмәе мәе фәстәмә ауадз уырдәм. Иу хатт, иннәе хатт... Әмәе, дам, мәнәе иумәе аңаудыштыстәм.

Әғъдау, әфсарм, әвзаджы сыгъдәтдинад, хистәрән кад кәңын, сылгоймагмә рәсугъед уарзондинады цәстәй кәсын, кәстәртән – зондамонәг... Уыдон уйдышты йәе удыхъәды аппәтү зынаргъдәр миниуджытә. Әз мәхәдәг бирәе хәттыты әвдисән уыттән, адәм ын йәхииң дәр куыд стыр аргъ кодтой, уымән.

Никуы мә ферох уыдзән иу ахәм рәсугъед фембәлд дәләе Хүмәлләдҗы. Уыдис дзы хъәугуывд, әмәе дзы әз дәр Бибоимә сәмбәлдтән. Хистәрән бадгәйә дзы ныййәфтам Кәсәбиты Митяйы, дыккаг хистәрән та Галазты Әхсарбе-

дже. Митя нын сыстад, әмбәләггаг нуазәнтә нәем радта. Бибо нуазәныл хәцы, афтәмәй Митямә хәстәг бацыд әмәе йын күйд хионән, күйд хәстәг адәймаг әмәе уарzon хистәрән, афтә йә хъусы цыдәр загъта. Митя йә әрбаҳъәбыс кодта, әмәе уәд Бибо Уастырджий зарәг ныцәлхъ ласта. Уайтагъд хъәуы уәздан кәстәртә, йә бирәе әрдхәрдтә нә алыварс әрбаләууысты әмәе йын бәхъырныңтой.

Зарәдҗы зәлтә күй башқадысты, уәд та Митя ногәй сыстад, нуазән райста аәмәз загъта:

— Бибо, мæ уарzon кæстæр. Ёз цас фæцардтæн, уый бæрц, кæй зæгъын ай хъæуы, нал фæцæрдзынæн, фæлæ ма мын не скæнæг Хуыцау цы рæстæг снывонд кодта, уыцы рæстæг ма дзы курæг дæн, цæмæй ма нæ ирон зæххыл дæу хуызæн хъæбултæ фенон нæ адæмæн. Ёз дæу барын тæхгæ-нæргæ Уастырджийы кæстæр æфсымæрыл. Уымæн æмæ ды дæр уыйай дæ адæмы сæрыл хæцæг, кæстæрты раст фæндагыл аразæг, гъемæ дæхи дæр йæ хорзæх уæд. Ёрмæст дæ мæнæ ацы адæмы номæй курын: дæхи нын хъахъхæн, уымæн æмæ ирон зæхх æмæ ирон адæм æнæ дæу хуызæн хъæбултæй сидзæрхуыз кæнynц, æмæ сидзæр куыд никуы уæм, Дунесфæлдисæг нын ахæм арфæ ракæнæд... Ёз сæрмагонд сидт уадзын æмæ Хуыцауæй курын, цæмæй Ирыстоны уарзондæр хъæбултæй иуы, Уататы Бибойы, нæ адæмы хорздзинадæн фæцæрын кæна æппынкъадæр сæдæ азы...

Куывды уыңы бирә адәм иууылдәр сыйстадысты, оммен загъ-
той әмә ләугәйә сә нуазәнтә банаңтой. Әз ләмбынәг
кастән мә хәлары җәстүтәм әмә дзы сәрыстырдзинады
уыләнтә куыд әнхъяевтой, уый уыдтон.

Кæуылты лæг уыдис уый Йрыстонæн!

Зәгъәм, уыцы бонты әндәр бәстәмә, әндәр адәмь ахсәнмә нәхицәй искаёлы әрвитын хъуыд, уым ирдәй, рәсугъдәй ирон адәмь цәсгом равдиса, зәгъгә, уәд, ахәм дзырдзәугә ләджы ном дзургәйә, әппәты фыццаг әз загътаин Бибойы ном әмә Бибойы мыггаг. Йә алышының бынмә дәр әз дәс хатты сәвәрдтаин мә къух. Мәнә абон не ‘хсән нал ис, фәлә мә куы фәрсиккөй, йә ныхмә йын кәй әрәвәрис, зәгъгә, уәд мәм мачи фәхәрам уәд: әз ахәм на зонын, никәй уынын. Аивады дәр әмә алышыннан дәр, уәлдайдәр Ирондзинады.

Исчитæ мæ гæды ныхас зæгъын нæ бауадздзысты, йæ удæгасæй сഫæлдysтадон интеллигенцийы æхсæн цалдæр хатты загътон, зæгъын, ацы лæг бирæ хорздзинæдтæ кæны йæ адæмæн æмæ ма цалынмæ цардæгас у, уæдмæ йын çæй æмæ æмбæлгæ арфæйы ныхас зæгъæм, уадз æмæ йæ зона, цас аргъ ын кæнæм, уый. Абон райсомы фæхъяу фæкодтой. Махмæ иу ницæйаг миниуæг ис: лæг куы амæлы, уæд уымæй хуыздæр ничиуал вæййы. Эз дын æй, Дамир, зæгъын: Ирыстон Бибойæн йæ удæгасæй æмбæлгæ æгъдау не скодта. Уый нæ, фæлæ ма йæ дзыхы ныхасæй æфхæргæ дæр бакодтой чидæртæ нæ хицаудæй, æмгъуыдæй раздæр æй мæрдтæм батардтой.

Зæгъæм, исты хицау дæ мæнæ ахæм æнахъинон ныхасæй бафхæрдта: «Адæм дæ бирæ уарзынц, стыр кад дын кæнынц, æмæ уый дæхæдæт дæр зоныс, уымæн æмæ адæмы хорздзинæдæн дæ удæй арт цæгъдыс, фæлæ хуыздæр уайд дæхицæн дæр æмæ махæн дæр, абонæй фæстæмæ театрь къæсæрæй куынæуал æрбахизис, уæд». Цæмæй уыцы хицау Бибойы хуызæн лæгæн афтæ загътаид, уый тыххæй хъуамæ раздæр афтæ ахъуыды кодтаид: ис мæм уыцы бар æви нæй. Уыцы бæрзонд къæлæтджын бандоныл бадæг афтæ цымæ цæуылнæ ахъуыды кодта:

— Уыцы ныхас æз уымæн куы зæгъон, уæд ын йæ уæз ме уæхсчытæ бауромдзысты, йæ быны нæ фæуыдзынæн?..

Хуыцау ын тæрхонгæнæг фæуæд, фæлæ уæд æгæр тынг сæнкъуысти Бибойы фæлмæн æмæ рæдау зæрдæ, хъæр та йæ не скодта. Нæ хъахъхъæнæм мах нæ хуыздæрты. Уый ие ‘ппæт цард дæр радта йæ адæмы хорздзинæдæн, сыгъди йæ ирон зæхмæ уарzonдzинады арты æмæ дзы кæд басыгъди, уæддæр æй хъæрзgæ никуы ничи федта...

ДАУЫРÆ

АЗТÆ

АБАДГÆ ЛÆППУЙÆН

Ды ныр дær ма ‘взонг кæсис дæхимæ,
Афтæмæй дæм нæй хъару күисты.
Амондагур чи уыди дæуимæ,
Уыдон ныр нана-дадатæ сты.

Хъизæмарæй маул мар дæ уды,
Равзар-баззар маул кæн уырзæй.
Цард дæм мидбыл ныр, уæдау, нæ худы,
Амæндтæй дыл не ‘рцæудзæни зæй.

Де ‘мгæрттæн – дыккаг фæлтæр, фæдонтæ,
Де ‘ппæт хъару фесæфти дзæгъæл.
Атахтысты амондджындæр бонтæ,
Иу зæрдæмæ не ссарадтай дæгъæл.

Стæм хъæнтæ æгæр лыстæг æлвыстай, –
Ахицæн и де ‘нæмæт æнус.
Хъазгæ-худгæ хъал бонтæ æрвыстай, –
Ныр æд зæнæг ракур, мæ хур, ус.

МОНЦЫ ГУЫРÆН

Сусæны хъарм уæлдæф,
Уардиты адджын тæф,
Фæзы зынгхуыз фæлыст,
Зæрдæйы хойгæ рыст.

Бæлæсты аууæттæ,
Мæйы хъуызгæ фæдтæ,
Уардийы аддкын тæф,
Уарзон зæрдæйы цæф.

Былты фыццаг ныдзæвд –
Риуы æнахуыр тæвд,
Амонды стыр фæрæз –
Уардиты худгæ фæз...

* * *

Мæнг уыди, мæнг, дæ сомытæй кæцыдæр.
Куыд дæ ферох? Мæн уыдтæ, мæн, кæддæр.
Зæрдæ дын нæй. Мæ сурæт дзы фæцыдæр.
Дæ судзгæ уарзтæй нал баззад фæд дæр.

Æндæр дæн æз – нæ дæ рох кæнын бон дæр:
Нæ аивтон нæ иумæ царды уаг.
Дæ хъæлæс та дын фехъуыстон ызнон дæр...
Уыдзæни та мын, о мæ бон, мæйват!..

НОГ ДУНЕ – РАЗМАЕ!

Сдæрзæг мæ зæрдæ,
Ыстурымыыххъ, бастад,
Скæны мын хаттай
Мæ Ирыидзыххъ маst ад.
Нал мæм фæхъары
Æппындæр ныхас...
Цас хъару хъæуы
Фæцæрынæн, цас!..

Цас хæцын хъæуы,
Цæмæй дæ æмбарой,
Де ‘ргом фарстмæ дын
Æргом дзуапп ыссарой...

Царды хъяентæн-иу,
Æнæхъару, быхс!
Ног дуне, размæ!
Мæ ныфс дæ,
Мæ ныфс!

АГУР-ИУ МÆ

Сойджын сәрд куы ‘рæвæрдта йæ уæргътæ,
Дард бæстæм куы атактысты мæргътæ,
Зæххæй арвмæ стъалытæ уæд лыгъд,
Чи сын зоны, чи, бæлвырд сæ хыгъд?

«Агурут нæ дидинæгджын фæзты,
Агурут нæ фæндырты хъæлæсты,
Агурут нæ уарыны хæл-хæлы,
Агурут нæ сабиты кæл-кæлы!

Пиллон арты уарzon Ир куы сыгъди,
Зæххæй арвмæ стъалытæ куы лыгъди,
Фурды дæттæй нал бæzzад æртах...
Ма нын тæрсүт! Н' амардыстæм маx!

Агурут нæ дымгæйæн йæ футты,
Агурут нæ не ‘мгæртты фæхудты,
Агурут нæ сусæнæн йæ хъармы,
Агурут нæ раст лæгæн йæ армы! »

Зад мæнæргъы къутæрæй æрзæбул.
Mayal ку! Нæ фесæфти дæ хъæбул, –
Фыны дæм цæудзæнис уый æргомæй,
Ма-иу фæтæрс! Сдзур-иу æм йæ номæй!

«Агур-иу мæ дидинæгджын фæзты,
Агур-иу мæ фæндыры хъæлæсты.
Доны хæл-хæл Иры кæмттæй хъуысы,
Ссаrдзынæ мæ мады хъарм хъæбысы! »

АЗТАЕ

О азтәе, азтәе, дугъяеттау тәхут!
 Нәма цардис әңдәг цардәй мә уәд,
 Гъе афтәмәй мә хуыздәр бонтә фесты,
 Мә конд, мә тых фыңғагау мемә не сты.

Мә хъуыдымә райдайын быңәу:
 «Гъе уыңы аз мә азты хыгъдәй нәу!» –
 Әрхоны мәм ыстыр цаутә – әвдисән,
 Фылдәрадән мын нал фәкәны уисән.

О азтәе, азтәе, рауагъят мыл зәй:
 Үістәм ләг ма мә базоны хуызәй.
 Мә әмбәйттән сә әнцъылдә – мә рис ...
 Нә хистәртән ма се ‘мбис дәр кәм ис...

Ныфс мын дәтты әрмәстдәр иу хъуыддаг:
 Нә уыдтән царды адәмәй хъастаг.
 Нә уыдтән хин, мәңгард әмә әлгъин,
 Дыккаг хатт дәр та раздәрау цәрин!

* * *

Рәстәг! Әрдомон дә хъуамә мә хәстә:
 Әзур-ма, кәм ысты мә бонтә, мә хъастә?
 Кар әмә зонды бәрзәндәй фәрсын:
 Чи мын ысныв кодта царды хъәрзын?

Цавәр Хуыщау уыд мә ныхмә фыдызынәт?
 Афтә әнамонд үәмән у мә хъысмәт?
 Цал мын уыдаид әфсымәртә, цал!
 Уайн сә абон сәрыстырәй хъал.

Хъуамә сын уайд ныр бирә фәдонтә,
 Уаиккай абон сә үәүәт хәстхъомтә.
 ...Цалдәр фәлтәрыл у цардән йә хид, –
 Тугәйдзаг әнус, мә тәригъәд фид!

ДАУЫРАТЫ ХАРИТОНӘЕН

Хъәнты мәйы, рагуалдзәджы,
Хъызыты тых куы ‘рхуыссы,
Уәд дә уә цәргәсү хуызы
Дзәнәтәй архъуызы.

Иры хәхтыл, Иры фәэстыл
Базыртә ныттындзы,
Фарнузәлдәй, цины монцәй
Зонгәты фәхынцы.

Чи зоны, аевзонджы сәнтты
Амондмә ды тырныс.
Чи зоны, наerton зарәджы
Зарәгән ды хъырныс.

Малусдҗытәй уарзты тәгтә,
Чи зоны, ды бәттыс.
Мидбылхудт аңағәләттән,
Чи зоны, ды дәттыс.

Ехх, аәмә дә номмысәнты
Әрдзыл гуырдз куы бафтид,
Әмә та на Рафәлдисәг
Ногәй дәу куы раттид!

НӘ УЫНДЖЫ ЦӘРДЖЫТАН

Әз уәм аәдзуҳдәр рудзгуытәй кәсын,
Хуыснаәгау уын уә сусәгтә фәдавын,
Мән у уә цин, уә уарзт аәмә уә зын.
Әз мәйы тын дән. Уарzonад уын уафын.

Уә фәрныг цард мәнән дәр ныфс дәтты, –
Уә цәрәнты сәләф уадзәф әз фестын.
Мә узәлд уә кәрәдзиуыл бәтты, –
Уә зын, уә цин – аңағәлон мын не сты.

Æбындар къæсы зилгæдымгæ дæн, –
 Æз авдæнæн йæ бæттæнтæ фæйлауын.
 Чындзмондаг мад та райдыдта фыртæн
 Сыхаг чызджы «уæздан у»-йæ ыстауын.

Æз уаддымгæ дæн, рудзгуытæ сæттын, –
 Уæ кæрæдзийæ ма зайут хъæстагæй.
 Хæрзæхсæв ут! Мæ фæндиаг – уæ фын.
 Зындзынæн та уæм сомæхсæв фæрссагæй.

ХЪАРÆГ УАТАТЫ БИБОЙЫЛ

Туджы зæй рацыд Ирыстоныл уаргæ, –
 Нал дæ фендзыстыæм мах кафгæ ‘мæ заргæ,
 Нал ракæндзынæ нæ зыны ныхас.
 Цас ныифс нын уыдтæ, нæ ахсджиаг, цас!

Кодтай дæ ирæн хъæбулы лæггад,
 Ма ахæсс демæ дæ цыт æмæ кад.
 Ма ахæсс демæ дæ зæрдæйы зынг,
 Акæс-ма, хъарæгæй байдзаг ис уынг.

Ирæн йæ намыс ды систай бæрzonд,
 Хурау – дæ бакаст, куырыхон – дæ зонд.
 Уæлæ та арвыл ыстъялы ыссыгъд...
 Бабирæ иры аæдзæрдтæн сæ хыгъд.

Цавæр маст бацыд дæ зæрдæйы, зæгъ?
 Оххай! Уæйыг лæг куыд разынд лæмæгъ?
 Де стыр хъуыддæгтыл куыд систай дæ къух? –
 Д' адджын сурæтæй цæмæн фестæм цух?

Иры чызджытæ! Эркалæм цæссыг!
 Ракалдис абон нæ цæугæ мæссыг!..

УАЛДЗÆГ

Уалдзæджы рухс рудзгуытæй
 Мидæмæ лæбуры,
 Зымæджы æнуд уæлдæф

Уаты къуымтәй суры.
Митвәллад зәехх байтыгъта
Сабийау йә тәрттә.
Хәрисбәлас ракалдта
Бур-гәрәм къуыбәрттә.

Хуры тынтае комкоммә
Зәрдәйыл әндзәвынц,
Иугай-дыгай сусәгәй
Сау сагъастә скъафынц.

Æз, мә бон, дывәр тыхтә
Агурын мәхимә, –
Гутондар әрләудзынән
Намысджын ләгтимә.

РӘЕСТАЕГИМӘ НЫХАС

Кәд мыл сисдзынә, рәестәг, къух?
Цы ‘фсонәй райдайдзән нә хыл?
Кәрәдзийә уыдзыстәм цух?
Цы баззайдзән мәнәй зәххыл?

Дәуән әнусон у дә конд.
Æз – арвәрттывд. Кәрдәджы хал.
Æппын нә кәныс ды зәронд.
Æз ног тауты бын – фароны фәсал.

Æз дыл әууәндын: ды мән дә,
Бәрцәй уагъд дә мәнән хъысметәй.
О, цас мәм и нырма фәндтә!
Куы фәсыккүй – тыхсын фырмәтәй.

Мә тых, мә хъарутә, мә зонд
Дәуән кодтон әдзух нывонд.
Дә фәндаг ног әнустәм – даргъ,
Мә «хәезнатә» дә уаргъян – уаргъ.

УАЛДЗЫГОН ЗАРДЖЫТАӘ

РАГУАЛДЗӘГ

Куыд уарзын рагуалдзәджы бонтә,
 Куы райхъал вәййы ногәй цард!
 Аңзәрәг сау хъәды аәмырад –
 Мә иунәг хаст удау аңкъард.

Куы фенын малусәджы тубакк,
 Уәд аәм ыскәнын аәз мә каст,
 Цымы мын рагуалдзәг ныууагъта
 Миты сәр дидинджыты баст.

Куы райхъуысы ағомыг кәмттәй
 Ыңнат ңаңынан түшүнүү
 Уәд та зәрдәрайтә фәзәгъын:
 «Куыд хорз у а зәххыл ңаңын!»

Мә уды уаз бәллицтыл зарын
 Аңаң ңаңынан түшүнүү
 Тәхуды, рагуалдзәг, тәхуды,
 Дәүән куынә уайд кәрон!..

2018.17.12

УАЛДЗЫГОН МИТ

Уалдзәг та нәм дард бәстәй фәзынди,
 Быдыр дәр фәңгәх зына-нәзына.
 Райсомәй та, – диссагәй цы кәенис! –
 Кәрты федтон урс-урсид гәбына.

Базыдтон, дæ тærк митæ сты, уалдзæг.
Нал дæн æз дæ кæлæнтæй мæ сæрæн,
Загътон уæд æз та: «Æрхауд уæларвæй
Хуры чызджы урс цыллæ кæлмæрзæн».

Раст цыма мын арвы цъæх дуар байгом,
Банкъардтон мæхи цыдæр æвронгæй.
Урс уæрыккай скафыди мæ зæрдæ,
Раздæхтæн та цардмæ цыма ногæй.

«Фелвасон æй! » – цингæнгæйæ загътон
(Ме Сфæлдисæг, кæд уынын рæуфынтæ).
Судзин æмæ йыл хуызджын æндахæй
Скæнин æз лыстæг сынкæй хæднывтæ.

Бандæвтой зæрин тынтæ мæ зæрдæ,
Малусæгау митыл цыма басыд...
Урс кæлмæрзæн нал федтон. Зæрин хур,
Оххай, уый мын уалдзæджы лæвар уыд!..

Сонт зæрдæ цынæ фæмьысы уастæн,
Фестид ын гæбына дæр зæритау.
Уалдзæг, у цæстылуайæн дæ баҳудт,
Атадысты урс фæндтæ дæ митау...

2018.17.12

ХОХОЙТИ Маринæ

СЕДЗÆРИ ЗАР

Ка мин ракæндзæй седзæри зартæ,
 Ка сæ низзæгъдзæйnidæн гъæлæсæй?..
 Ку нæ райгъусдзæй седзæри къæсæй
 Ё цийни дзæфхъу, æ фæндури цагъд.

Ё уоди катай кæмæн багъара? –
 Ё мадæ, фидæ буни уосонги
 Сæ мæрдон фуни ку егаунцæ,
 Нæ сæмæ гъаруй седзæри инæфт.

Хеуон дæр, дан, си идæрдти ледзуй, –
 Хуцау, кæми дæ, седзæрмæ ‘ркæсæ,
 Ёлгъистаг нивæй ба-дæр-æй хезæ,
 Дæхе уарзтæй йæй ба-цæй рæвдауæ...

*С. Красаускасы иллюстраци
Шекспиры сонетмæ.*

БӘСТЫ ФИДАУЦ – СЫЛГОЙМАГ

ИРЫСТОНЫ ПОЭТТАӘ СЫЛГОЙМАДЖЫ ТЫЛХХӘЙ

НАФИ

ДЗЫЩЦАМАӘ МЫН ЧИ БАДЗУРДЗӘНИ?

Уый ныккалди мә рухс бон,
нызгъәләнтә мын и авгау,
Кәсын аәм әдзәмәй, –
ницыуал мын и гәнәен...
Уый дәлдзәхмә куы атылд,
мә сәрмә цы хур зылд хъавгә, –
Әмә мын куы нал и
Дзыщцамә
бадзурыны бон мәнән...
Уый ныххорз и мә рухс бон,
әрбадти мыл пъәзззыяу
ме ‘хсәв, –
Әмә фестадтән иу уысм
сидзәр ләппутән аәмсәр.
Ныр куыд цәудзынән, адәм,
әрттәдәлармәй уе ‘хсән, –
Әз бәрзәндты куы хастон
ацы дунейы мә сәр?..
Әви цәссыгтән нал и
маргъийы хъысты ныссәлән?
Әви хъарджытән нал и
зырнаәджыты халау фәуән?
Дымгә баниуы,
дымгә кәны мәссәләй.
Әмә нал уыздән никуы
Дзыщцамә
бадзурыны бон мәнән.

ДЗАБОЛАТЫ Хазби

СЫЛГОЙМАГ

Æрбахызт хъазты фæzmæ худгæ,
 Æмæ цырен хъæрахст фædæлдзæх,
 Æваст æмдзæгъдгæнæг лæппутæ
 Къуихçытæй райдытой мæнгæмдзæгъд...

Тырнытой рохbast риутæ размæ,
 Дымстæй хъæрзыдта къаба рындзыл...
 Къуызæгау усджын лæгтæ фарстой:
 «Цымæ кæй чызг у уый... кæй чындин у?»

Йæ фæдыл аивæй кæсгæйæ,
 Фæлтæрдджын урсрихи зæрæтæ,
 Сæ къухтæн феуæгъдæй тæрсгæйæ,
 Аңтом хæцыдисты сæ рæттыл!..

БЕСТАУТЫ Гиуæрги

* * *

Ды фæцæйçытæ рухс калгæ уынджы,
 Уынг уæлион дзæнæтæу ысуынджын.
 Дуне фестади кувændon, аргъуан,
 Ды – йæ бæстастæу судзgæ цырагъяу.

Æмæ – емыдзаг уарзты цæхæрæй –
 Кодта ‘хлон дыз-дыз д’ алфæмблай уæлдæф.
 Æмæ, раст цыма аргъауы, фыны, –
 Зæхх ныгъуылдтытæ кодта дæ быны.

ДЗУЦЦАТЫ Хадзы-Мурат

ДЗЫЦЦАЙЫ МÆЛÆТ

Амард мæ мад, –
 зæрондæй,
 фæлæ уæддæр æгæр раджы,

Мæлдзæн –
 зыдтон æй,
 фæлæ афтæ тагъд – кæм зыдтон.

Æнæхъуаджы
 нæ фæдæн æрвдзæфау,
 æмæ æнæхъуаджы

Нæ нынкъуист мæ цард –
 мæ дзæнæт, мæ зындон!

Уымæн – зындонмæ нæ, –
 йæ уд кæмæн уыд зæриндар,

Уымæн – дзæнæтмæ,
 фынгтæ, фынтае
 æмæ дзырдты хæрзтæм.

Æз, цыма суæгъд дæн, ссæрибар,
 фæлæ, уæуу, уыцы сæрибар! –

Цалынмæ царди, –
 фæндаг мын нæ уыд
 мæрдты бæстæм.

Хатт-иу низтæй
 снараæт мæ рыст уд,
 мæлæт-иу æвнæлдта мæ риумæ,

Фæлæ йæ тардтон дард,
 мæхицæй-иу скодтон
 цардæн кувæндон.

Хатт-иу мæхæдæг дæр
 адæргæй
 рапхъавыдтæн мæхимæ –

Нæмыгæй, бæндæнæй,
 фæлæ-иу мæхи ныуурæдтон.

Тарстæн, мæ фæстæ:
 «Кæмæн мæ ныуугътай дæ фæстæ?

Чи ма мæ бавæрдзæн?!» –
 еу-додой, хъарæт куы кодтаид,

Уæд йæ дудгæ тæригъæдæй
 фехæлдаиккoy мæ фærстæ,

Мæ зæрдæ мын сай катай
 сай сынтау хордтаид.

Тарстæн, мæ фæстæ –
 цы ма уа æгаддæр! –
 сыгъд-уырыд, зæрдæтыхст,

Аххуысгур цæугæйæ,
 куы ничи йын загътаид «‘гасцуай»...
 Тарстæн, мыйяг, ыл куы ‘рцыдаид
 фыдусы фыдæлгъыст:
 «Дæ хъæбулты банигæн,
 сæ быныл сын баззай!..»
 Тарстæн, мæ фæстæ
 куы нал уыдтаид –
 дардмæ уа, хæстæгмæ,
 Цахæм æрвыстаид сæурайсомтæ
 кæнæ изæртæ, –
 Мыйяг æм
 мæ зæрдæ куы ‘хсайдтаид, –
 знатæн-иу æхсайæд фæстæмæ,
 Аниу кæцæйфæнды дæр
 æнæхсайгæ
 кæд вæййы зæрдæ!
 Амард мæ мад.
 Дымгæ йын æнкъуыста
 йæ табæтæмбæрзæн – зæлдаг,
 Хур æй фæззыгон
 хъарм, фæлмæн хуызтæй фæлындзыдта.
 Амард – æмæ мын мæрдты бæстæм
 байгом кодта фæндаг,
 Фæлæ ма
 кæмæ бадзурдзынæн:
 «Оуу, мæлын, дзыцца?!»

ДЗАСОХТЫ Музaffer

УАРЗОНДЗИНАД

Сонет

Ис алцæмæн дæр афон æмæ бæрц, –
 Ныййарæгмæ фæхъæр кæнæм нæ зыны.
 Ныккæсы бонæй ирд цæстытæй æрдз,
 Цырагъы рухсмæ арвгæрон нæ зыны.

Хæтæгхуаг лæг æрыхъал вæййы тагъд,
Фæсуры йын бындзы базыр йæ фынтаæ.
Кæцæйдæр мæм мæ фыдбылыз æртахт,
Æви дзы дардмæ лиздззысты мæ рынтæ?..

Æмбæхсти риуы уарзондзинад арф,
Фæлæ йæ абон аивдæуыд артæй;
Æрцу, дæхи йæм амондимæ тав...
Æмбарын æй, нæ дæм хъары мæ катай.

Æрттивдзæн Хур æнæ Зæхх дæр фæрнæй,
Зæххыл та цард æнæ Хурзæрин нæй.

ХЪОДЗАТЫ Ахсар

* * *

«Искæй уарзы!» – бафæрсынц мæ арæх.
Уæ мæ бон, цы дзуапп сын раттон ныр!
Оххай-гъе, куыд æгомыг дæ, сау зæхх,
исты зæгъ, пыхçылдзыкку быдыр.

«Искæй уарзы!» – бафæрсынц мæ алкæд.
Уæ мæ бон, цы дзуапп сын раттон æз!
Оххай-гъе, куыд æгомыг дæ, тархъæд,
исты зæгъ, бæлæсты фидауц бæрз.

«Искæй уарзы!» – бафæрсынц мæ арæх.
Уæ мæ бон, цы дзуапп сын ратта уд!
Оххай-гъе, куыд æгомыг дæ, айнæг,
урс цъититæ, исты-ма зæгъут.

ЧЕДЖЕМТЫ Ахсар

* * *

Сдзырдтон дæ ном,
Æмæ дæ фæстæ
Дæсæм аз æнкъардæй чи кæсы,
Уыцы зæронд тыргъы дуар байгом.

Сдзырдтон дæ ном,
 Ёмæ наэ гыццыл цæхæрадоны
 Хур бон дæр джихцæстæй чи лæууы,
 Уыццы къомси бæлас дидинæг ракалдта.

Сдзырдтон дæ ном,
 Ёмæ ды афтæ арах йе ‘вгтæ кæмæн сæрфтай,
 Уыццы рудзынджы рахиз бæрзонд къуымы
 Мæ рагбонты стъалыйы федтон.

ХОСТЫХЪОТЫ Зинæ

СЫЛГОЙМАГ

*Всякая женщина – зло.
 Но дважды бывает хорошей:
 Или на ложе любви,
 или на смертном одре.*

Паллад

Зæххыл мæ мастьы, хины мал ысхонæнт,
 Цæвæд мæ, уадз, йæ уæззау къухæй цард, –
 Ёз-иу цæхæртæ скалдзынæн æхсонау,
 Ёмæ-иу зæрдæ суадзdzæни цъæх арт.

Ёмæ-иу зæрдæ уарсты арт ысуадзdzæн,
 Ды йæм æнусты тавдзынæ дæхи,
 Дæуæн мæ хъарм тын никæцы хур ратdzæн,
 Ёмæ гъеуый у а зæххыл мæ хин.

МАЛИТЫ Васо

О, АНА!

Уады уынæрмæ æрыхъал дæ ды.
 Ёхсæв – тызмæг æмæ тар...
 Кулдуарæй хус къæцæл чидæр сæтты,
 Чидæр уын хойы уæ дуар.

Зæрдæ дæ риуы фæдисхъæр кæны:
 «О, Хуыщау! Ме сæфт бæлццон!..
 Чи зоны, дуар ын наэ комы кæнын,
 Ёмæ йæм акæсон, цон!..»

О, Ана! Фәндагмә ма кәс, уәүүәй,
 Уәлмәрдтәй нал ис цәуән.
 Амә әнхъәлмә кәсынәй уәлдай
 Ниңүал базад дәүән...

СКИФИРОН

* * *

Ратт мын,
 Уырызмәг,
 дәхойы –
 Уастырджый чызг әмә
 Донбеттырты хәрәфырт Сатанайы!..
 Ратт мын ай,
 цалынмә Ныхасы рәэсты
 хәрәгыл зыгъуммә бадгә нә парвыста дәу, –
 цалынмә –
 чындыз дәр, дам, әрцәуы цәркінмә –
 не сәнамонд кодта Аләгон Елдайы!..
 Ратт мын ай!..
 Ахәм дзы никүы-ма федтон сыйыстәгәй
 зондджын, агъдауджын әмә рәсугъд...
 Ратт мын,
 Уырызмәг,
 дәх буц хойы, –
 ратт мын ай,
 ратт! –
 де сиахс бауон, ныййара мын фараст ләппуйы!..
 Афтәй ая уарзын,
 афтәй йәм хъазы мә зәрдә,
 афтәй йыл әрратә кәнин...
 Уадз, әмә ‘рхәсса чындыздан дзаума –
 артывәр уа, авдвәр матриархат...
 Ратт мын дәх хойы,
 Уырызмәг!
 Дәуәй къаддәр каисыл
 разы нә дән,
 Сатанайә къаддәр та – усыл...
 Нарты заманәй ая атомон дугмә фәхәссо...

Үәдә мын ма зәгъ цәхгәр «нә»,
Уырызмәг,
әмә мын ай ратт –
Донбеттырты хәрәфырт әмә Уастырджиый
чызджы –
дә хойы!..

ХЪОДАЛАТЫ Герсан

* * *

Хәрхәмбәлд фестәм уынджы абон,
Фәлә та бамыр и мә дзых...
Дәуән та цыма «уарзын» загътон, –
Дә цәстом уардийау фәсүрх.

Нә, уый зәринбазыр сәуәхсид
Ыссыгъд дә уадултыл, фәхудт.
Тәхуды, уый фәстә куы скәсид
Мәныл дә сау цәстыты хур!

ДЖЫККАЙТЫ Шамил

НОМАРӘН

(Телестих)

Дә уарзт мын ног уалдзәг әрхаста,
Цәрын уәлмонц сагъәстәй аз.
Цы сты хъыгтә кәнә фыдаэтә?
Дә узәлд – амондән фәрәз.
Фәззыгон хурбонау әхцион дә,
Йә хъармәй базыдтон рәвдыд.
Мәныл бәллиццаг хорз әрцыд, –
Ды мын ысрухс кодтай мә бонтә.
Аз нал дән сагъәстәй уырыд,
Дә цуры нал мысын әрвонты,
Мах иумә – кард әмә кәрддзәм,

Зәххыл кәмән байғом дә зәрдә,
Үй қинтәй ихыл дәр ңәрдзән.
Куы хәссоі мән уәләрвтәм зәдтә,
Уәддәр ма кувдзынаң дәуән.

ХОДЫ Камал

ФЫН

Рог тъәбәртт уә цуры банцад.
Рудзынг гом... уә рухс кәлы...
Үәртә ис мә дуне,
Банцад
Дуары тарвазыл...
Кәуы...

Рудзынг баҳостон сындәттәй...
– Чи дә уый? – дә хъәр ыссыд,
– О, зәххон удты сыгъдәгдәр,
Ма кә, ма әруадз ңәссүг!

...Ницуал бамбәрстон дә рухсәй,
(Охх, ысчындауыд мын хин!)

Зәдау февзәрдтә мә къухты,
Саргъмә баппәрстон мәхи.

Иу риу иннәйыл әнцайы.
Нымәт атәхы хәрдты.
Саулох тары уайы, уайы,
Дымгә ңәфхәйтәй кәрды...

КОКАЙТЫ Тотрадз

Мә ныфс, мә уdlәууын, дә номәй
Аз кодтон сомы, хордтон ард,
Фәлә мыл хинәй рацыд ңара, –
Фәлыгътә адәргәй нә комәй.

Фәлә, зәгъын дын ай әргомәй:
Мәнәй нә фәңғәудзына дард, –
Фәдисмә дәм тындзы мәз зард,
Дәу агуры әхсәвәй-бонаәй.

Әмәе мәз зарәджы зәлтә
Куы ‘руайой иуафон дә хъустыл,
Уәд, зонын, де ‘намонд зәрдә

Зәгъдзән: о сау ләппу, кәм дә? –
Цы фәтарстә мәз сүсәг бустәй, –
Әрцу, куыд әрцыдтә кәддәр...

C. Красаускас. Уарzonдзинад.

ДЖИМИТЫ Кларә

ИУНӘГ ЧЫЗГ

Уаңау

3әрдә рухс кәнү Асләнбеджы хәдзары уындәй. Әнәхъән уынджы иннә хәдзәртты сәрты кәсү йә сырх афсәйнаг сәрәй. Йә дуармә бәрз бәләстә, симынмә цымал рахызысты, уйайу урс дарәсү чындыздан чызджытуау әнгом әрләууыдысты фәрсәй-фәрстәм.

Асләнбеджы иунәг чызг Зәринах хүиси дыккаг уәладзыджы аәмә рудзынгәй уыны, сыгъдәг арвыл бәласы къалиутә дымгәимә куыд әнәмәтәй кафынц, уй. Рәстәгәй-рәстәгмә сәм уазағуаты фәзынынц сырддонцьиутә. «Циу!», «циу!» – хъәр самайынц аәмә атәхынц дарддәр. Зәринайы зәрдә нә бахъәлдәзәт уышы нывтәм кәсгәйе. Әндәрәбон та йә ләг Сергеймә ахыл сты, аәмә әнкъард уыд йә зәрдә. Фәстаг фәлварән радта дынууа боны размә, каст фәцис университет, фәләе ууыл дәр фырадәргәй зәрдиаг цин нә бакодта. Әхсәвиут кәнүнмә та йә цәгатмә фәлыгъд.

Ныр әнәхъән афәдз хъизәмар кәнү Зәринае. Иу бон йә ләдҗы хәдзары цәрри, къуыри та йә мад Алимәтмә тәргай алидзы.

«Куыд әнәмәт цард мын уыди раздәр! Никуы әруагъта мамә мә уәхсчытыл сагъасты уәз. Цы загътаид мә зәрдә, аәмә мын цы не ссардтаид. Сергейы мә

удәй фылдәр куы уарзын, уәд мә цәуылнә әмбары? Аәрмәст йә мады коммә кәсү! Мады хъуыдытә – раст, йә уынаффәтә – әмбисонд! Чи уыд аххосджын нә дыууәйә әндәрәбон?..» – бафарста йәхи Зәринә.

Фәссихор уыд уәд дәр. Аәрыгон чызджытә әмә ләппутә хъәлдзәг худт, хъәлдзәг ныхәстәгәнгә ракалдысты хурәфсәст уынгмә университеты дуарәй. Чызджытәй ңалдәр ауад, бәләстү бын цы машинәтә ләууыд, уыдонырдәм.

– Тәхүдиаг не сты! – бакаст Зәринә ие ‘мбал чызг Катяма. – Бәгуыдәр! Фәстаг фәлварән радтой, әмә сәм сә уарзәттә арфәтә қәнынмә әрбацыдысты, – загъта Катя.

– Мән та Сергей күйдзы хъуыды дәр не ‘ркодта!

– Нәй ىә равдәлд, әвәццәгән.

– Нәй зоны рәвдауын, нә мә ‘мбары әппында.

Катя ницы сұзырдата.

– Даюән а зәххыл тынг әнцон цәрән у, – бакаст әм Зәринә. Хызын йә даргъ босәй ие уәхскыл ацауыгъта әмә ма худгәйә бафтыдта йә ныхәстәм: – Нәй дын ләг ис, нә уарзон. Маст дын ници скәндән.

– Җард, дам, хәләгәй нәу, фәзәгъынц, – баҳудт әм Катя дәр.

– Аэз нырма никүы никәмә баҳәләг кодтон...

– Даәлә Серге! – әхсизгон хъәр фәкодта Катя, әмә йә мәлләг рустә асырх сты.

Зәринәйә ие ‘мбалән фәндараст зәгъын дәр ферох. Ба-цин кодта, йә ләг әм кәй әрбацыд, ууыл, цәхгәр фәзылд әмә фәндагмә ахызт.

– Библиотекәйи чингүйтә әрцәттә кән! Иннәбон мә фәндаг дәуыл ракәндзынән! – адзырдта ма йә фәдыл Катя.

– Хорз! – дзуапп ын радта Зәринә, фәстәмә нә фәкаст, афтәмәй.

– Сергей! – батылдта йә күүх йә ләтмә Зәринә әмә ба-худт.

Сергейи машинә, цементы голджытәй йедзаг, афтәмәй ләууыд университеты акомкоммә, дәллаг тигъмә ‘ввахс, бәләстү бын. Зәринә ауагъта, дыууәрдәм чи кодта, уыцы машинәтәй ңалдәр әмә та баҳудт йә ләтмә.

– Даәхи хъахъхъән! – ацамыдта ын машинәтәм Сергей әмә ракъаҳдзәф кодта йә размә.

«Ахәм бәрзонд әмә хәрзконд ләг нә университеты чыз-

джытәй иуән дәр нәй! Сәрәндәр хъуаг у әрмәст. Стәй йәхі фәнд тәры әппүнәдзұх!» – ахъуыды кодта Зәринә, ләджен цур алаууыд әмәе йын скаст йә хұрсыгъд ңәстоммә, йә цъәх цәсттыәм.

– Куың радтай дә фәлварән? Кәңзы билет дәм әрхауд? – бафарста Сергей.

Зәринә әрқаст Сергей туфлитәм, йә рыгәйдзаг ңәнгтәм, йә хұрсыгъд чырынта хәдонмә. Цементты рығ сыл сбадт. Сбадт йә сәнтсау сәрыйхъуынтыл дәр.

«Кәм цы гәвзыкк ис, уыдонмә дәр ма «Волгәты» әрбасыдысты, мәнмә та уәзласән чызи машинәйы!» – кәңәйдәр фәзында әнамонд хъуыды Зәринәйы сәры әмәе әrbамәсты.

– Дәхимә-ма әркәс! Цәмән мә әгад кәнис ме ‘мәрттү ‘хәен! – сбустә кодта чызг. – Акәс-ма, дәлә үыцы чызг мәнәй рәсугъдәр у? Урс Волгәмә күң бахыз!

– Хатырәй мын фәүәд. Әппүндәр мын рәстәг нә фәци нәхимә бауайынмә, – ныифсәрмы Сергей, кәрдәгыл асәрфтыә кодта йә туфлитә әмә та бафарста:

– Цы бәрәтгәнән райстай?

– Ницы!

– Кабинә сыгъдәг у, – сабыргай бафиппайдта Сергей әмә бакодта машинәйи дуар. – Цом иумә сихор скәнәм...

– Дәхицән уадз дә сихор! – фескүүдта йын йә ныхас Зәринә, ңәхгәр фәзылд, уынджы астәүмә рауд әмәе, фың-цағдәр цы машинә фәзында, уымә йә къух фәдардта. Сырх «Жигули» фәурәдта. Йә дуар фегом.

Зәринә уайтагъд фәфәсмон кодта, фәлә Сергеи кәй бафхәрдта, уый тыххәй нә. Машинәйи хиңау разынди сә ахуыр-гәнәг Майрәм. Ацы ләппуимә хъуамә байу кодтаид фарон сәрд йә цард. Бафидыктой дыууә мыггаджы, фәлә чызг бәзөнгә Сергеимә әмәе судзгә уарзтәй ссыгъд йә зәрдә. Майрәм фәсвәд аzzад...

– Нәхимә мә бахәццә кән, – загъта йын Зәринә, куындаәр машинә араст, афтә.

– Дә кәңзы хәдзармә? – бафарста йә ләппу, кәд хорз әмбәрста, ацы мәстыйә Зәринә йә мадмә ңәудзән, уый, уәддәр.

– Мәхі хәдзармә! Әнәкъонаийә мә зоны?

Майрәмьы сыгъдәг дарәс, йә урс-урсид хәдон, рулыл кәмәй хәңцид, үыцы фәлурсы сыгъдәг къухтә, йә лак туфлитә ныр-

тәккә уәлдай әнәуынondәр уыдысты Зәринәйән: йәхи ләг хъумәе уа ахәм интеллигентхуыз. Йәхимә йын хъумә хәләт кәнәй ие ‘мәрттә.

Дисы никәй бафтыдта, Зәринә сә ахуыргәнәджы нә, фәлә Сергеи кәй развәрста цардәмбалән, уый. «Мә уә дзы баз-зад!» – чи нә загъта чызджытәй, ахәм нә разынд, әмә дзы кәй зәрдәмәе йә бакаст тынгдаәр фәңцид, кәй зәрдәмәе – йә хъәләс. Чи та йын йә цъәх цәститә бауарзта. «Тынг зәрдәхәлар әмә зонджын кәй у, уый уә ничи бамбәрста!» – ахъуыды-иу кодта Катя уыцы бонты, фәлә йә дзыхәй иу ныхас никүс схауд...

Машинә тигъыл азилыны размәе йә цыд фәсабыр кодта. Зәринәйә Майрәм әрбайрох, цәхгәр фәзылд әмә фәстәмә фәкаст. Катяйы уәзласән машинәмә хизгә ауыдта әмә загъта:

- Уый хәрәгүәрдоны дәр сбадзән! Два сапога – пара!
- Катяйә зәгъыс? – скаст машинайы чысыл кәсәнмә Майрәм. – Хорз чызг куы у әмә кәд Сергей дәр ахәм зон-дил хәст у, уәд раст зәгъыс – къәйттән бәззынц!
- Ракур әй! – тызмәг хъәләсәй загъта Зәринә.
- Нә мын комы... Әндәры, дам, уарзын, – әрәджиау ын дзуапп радта Майрәм.
- Катя уарзы исқәй? Уый та уарзтән цы ‘мбары? – фәзылд әм Зәринә.
- Бауырнәд дә! Тәккә зонон ын мә зәрдәйы хабәрттә фәкодтон.
- Цы дзы бауарзтай? Нә дзы конд ис, нә уында! Уыцы зәронд къабайы ныр цалдәр азы цәуы, йә къахыдарәс дәр цалдәр хатты куы ратты цалцәгмә!.. – бынтондәр дисы бафтыдтой ләппүйи ныхәстә Зәринәйы. Никуы фехъуыста Катяйә уар-зыны кой. Хәрз әрүйон чызгау – къәсхуыртә, курсы фәси-вәдү кәстәр, иу әмә сәедзаздзыдәй фәңис университет, әмә цымы ахуыр йеддәмәе ницәуыл хъуыды кодта, афтә каст ие ‘мәллттәм.
- Да хуыздәр хәлар куы у. Цымы йыл не ‘рвәссис, афтә мәм кәссы, – дзуры йәм Майрәм. – Арах дә Катяимә уынын.
- Мәхәдәг әй развәрстон хәларән. Иуәй тынг хорз ахуыр кәнә әмә мә конспекттә фыссын фәхъәуы, нә библиотекә-ты бадын. Әппәт әрмәт дәр мын бамбарын кәнә дзыхәй дзургә экзаменты рәстәг дәр әмә фысгә фәлварәнты дәр. Иннәмәй та ахәм әнәуарzon чызджы фарсмә мәхәдәг әнәкъәм

рәесугъдәй куы цәуын, – загъта Зәринә әмә ахъуыды кодта: «Фәндәзәмты ахуыргәнинагау ыл нырма нә – риубәрәг, нә – синтә! Цы дзы ис бауарзән?» – ахъуыды кодта Зәринә.

Майрәм фәлмән йә мидбылты баҳудт:

– Әңгәр цәуы уыцы чызг мә зәрдәмә, разыйы дзуапп мын кәй нә радта, уый та мын маст уыд.

– Әргом ныхасы, дам, къәм най, фәзәгъынц, – йә мидбылты әнкъард худт бакодта Зәринә. – Фәлә үәм цы хорздинад ссардтай, уый дәр ма мын куы схъәр кәенис.

– Йә зонд, йә удыхъәд мә зәрдәмә тынг цәуынц. Афтә мәм кәссы, цыма Фыбыбәстәйы Стыр хәсты рәстәг хәстонтә Катяйы хуызән сылгоймәгты бар бакодтой фыдаелты зәхх, әнахъом сабитә әмә зәрәдты әмә әүүәндиңдисты, әвәгәсәг, әнәуынаффә сә кәй нә ныуудзәзисты... Раст ма «Катюшә» зарәг дәр, әвәццәгән, мах Катяйыл скодтой.

«Ничи кәссы уыцы сырдлонцьиумә, йәхи цәргәсаяу уәларвмә куыд систа!» – мәстәй фыхт йә хәлармә Зәринә, фәлә Майрәм йәхи зәрдәмә дәр нә цыдис әмә ауыгъта йә къух:

– Мән ныртәккә әрмәстдәр мәхи мәт ис, әруром дә машинә...

* * *

Дыккаг бон Зәринә телефонәй адзырдта Катямә. Иумә цом әмә библиотекәмә нә чингуытә ахәссәм ын загъта. Әңгәгәй та йә фәндәйдис базонын, цыма куыд «хъизәмар» кодта Сергей, уымә йә зәрдә дардта Катяйыл, кәд нә, мый-йаг, бафидуын кәнид, зәгъргә. Стыр аргъ кәнү сыхаг чызгән йә мой, уый зыдта.

Фәссихор Катя, йә хызын чингуытәй йедзаг, афтәмәй бацыди Зәринәйы уатмә.

– Фәрәвәдз кән, библиотекә әртә сахатмә кусы әрмәст.

– Әз цәттә дән, – загъта Зәринә, райста скъаппәй йә ног фәненкхуыз тәнәг къаба әмә кәсәнү цурмә баңыд. – Мә дзыккутә афтә фастәй фидауынц? – афарста чызджы, сәрыхъуынтә атыхта къәбутмә хәстәг әмә баҳудт Катямә. – Куыд зәгъыс?

– Фәсивәд сә дәләмә уадзынц, – ныфсәрмы Катя. Ахәм хъуыдаджы Зәринәйән исти бауынаффә кәнүн әнцион хъуыдаг нә уыд. Модәйы фәдәйлдзүйил нымад уыдис университеты. Йә дзыккутә куы сау ахуырста, куы бур, куы та сырх.

— Фәсивәд? — баҳудт Зәринә. — Үәдә ды кәңбытәй дә? Сывәллонау күң сбийис дә дзыкку әмә йә хъәбәр күң стұхыс дә сәрыл! Мән дәр дәу әңгәс үәвүиң бағанды!

Катя зына-нәзына базмәлүүн кодта йә мәлләг ўаҳсчытә аәмә йә къуҳтә джиппәйфыст къабайы стыр дзыппыты фәзва-та, афтәмәй аәрбадт диваныл.

Зәринә йә хәдон күң фелвәста, уәд уазәгәй ферох, Җә-
уыл ныхас кодтой, уый. «Күңд үрс-үрсид у йә буар! Зәронд
нывты ма ис фенән ахәм әнаипп дзаг риутә әмә уәхсчытә.
Зәңгтә та, зәңгтә!» – кәсгәйә сәм бazzад Катя, цалынма
йә хәлар ног хәдон әмә къаба нә акодта, уәдмә. «Әз та цы
дән, уымәй иууылдәр стәг дән!» – фыщаг хатт ахъуыды код-
та йәхиуыл Катя әмә фенкъард.

— Хохаг хъяуты йеддәмә чызджытә быд дзыкку никуыуал тухынц сәрыл, — дарддәр йә ныхас кодта Зәринә, афтәмәй феуәгъд кодта сәрыйхъуынтә, әрфаста сә, әмәй йә фәсонтыл, йе уәхсчытыл күү апырх сты, уәд баҳудт: — Сылгоймаг сәрый-фастәй фидауы!

— Эмæ дарæсæй!

— Гъа-а! — ауагъта Зәринәй йә күх, райста чысыл хызын әмәе араст дуарырдәм. — Сергей мын аргъ кәнүн нәма зоны, не ‘мбары, ахәм рәсугъдән цәргә цәрәнбон стыр аргъ кәнүн хъәудзәнис, уый дәр әм нә хъары. Бираә мәе уарзы, ууыл гурысихо нә кәнүн әмәе мәе зәрдәе дарын, кәй йә әр҆цахуыртә кәндзынән...

— Да чингуытæ кæм сты? — афарста йæ Катя.

— Мамæ сæ ахаста. Мæнæ ма дзы иу бæззад. Цæмæй демæ мæхи аирхæфсон, уый дæр ма уымæн ныуугъта, æвæццаæгæн... Чынðзы цæуыс, феххъуистон! — аивта йæ ныхас Зæринæ.

— Чидәр дын тәкъиме ныхастә ракодта.

— Майрәм.

Катя йәэм дисгәнгә бакаст. Дзәвгар фәңғызысты әнәдзур-тәйә, стәй та Зәринә бафарста:

— Цәмән фәсайдтай Майрәмы, әндәры уарзын, зәгъгә? Цы аипп ссардтай ләппумә? Аз ын бакуымдаин, Сергейл күниә сәмбәлдаин, уәд.

Ома, дам, æз кæуыл барвæссыдтæн, уый дæхицæн стыр амон-
дыл башымадтаис!

– Нæ йæ фæсайдтон, – хиуылхæңгæ дзуапп ын радта Катя.

— Да?.. Искәй уарзыс? Ма мæ худын кæн.

– Бауырнәд дә.

– Кәй?

– Адәмь хуыздәры.

– Адәмь хуыздәр мән фәсис! – февнәлдта йын йә цонгмә Зәрина, стәй йә цәстом фенкъард. – Кәм сты афонмә Сергей әмә де ‘фсымәр Сослан? Мән тыххәй цытә дзырдой?’

– Цемент ласынц арәстадмә. Дысон Сослан дәр талынгтәм не ‘рбаңыд нәхимә. Тәрсүнц, куы рауара әмә сә цемент куы фесәфа, уымәй. Әндәр сә ницы фехъуистон...

– Фесәфәд уыцы цемент! Сә хәдзәрттә дзы фәмәгуыр уыдзысты?! Сергей йә куыстыл куыд тыхст у, мәныл афтә куы уайд, уәд афәдзмә кәрәдзи бамбәрстаиккам! Фәлә хъуыдаг уый мидәг ис, әмә әз әмә Сергейи иухуызон нә хъомыл кодтой нә ныййарджытә.

Катя йын йә ныхәстән ницы дзуапп дәтты, уый куы бамбәрста, уәд дардәр дзырдта Зәрина. – Сергей йә сәрмә хәссы чызи куыст! Фәразы зын цәрдтыйтән! Хәдзармә куы ‘рбаңауы, уәд дын куы иту әвәрдзән, куы әфснайдзән, куы базармә цәудзән йә мады бәсты. Иу минут йә фәллад не суадзәдзән!

– Биләхан рынчын у...

– Гъя-а! – ауыгъта әфсины коймә йә къух Зәрина. – Нә зоны йә хъәбулы рәвдауын. Мах нә хәдзар чырыәй куы фәңгәрдәм, уәд мә мамә дыууә-әртә боны искуыдәм арвиты. Чырыры тәфмә мә зәрдә хәецә кәнү, уый зоны әмә мә хъаххъәнү, дыргъай, аддинәгты зынаргъәртәй – дзаг кәддәриддәр мә вазә...

– Фарон сәрд дә мад радикулитәй куы ныкъкъәдзтә ис, уәд ды та Налықмә дә мады хомә фәллыгътә! – әрбамәсты йәм Катя.

– Цал хатты мын әй бафидис кодтай?

– Ахәм рынчыны әвәгәсәгәй сыхәгты чызг дәр хъуамә ма ныууадза. Ды та йәхи хъәбул куы дә! Дә ныййарәгән ма тәригъәд кән?

– Нә уарзын сәрдгә хосты тәф! Стәй куыд иунәг уыд? Папә...

– Папә нә, фәлә йә иунәг чызг хъуамә әрхәсса йә фәлмән арм мады рынчын буарыл! Дә фыд ын хъәуәй йәхи хойы куы ‘рбаҳуыдта әмә әнәххъән мәй уый зылдис Али-мәтмә...

— Ләвар әм нә зылдис, мыййаг! Мамә ыйн стыр хызын байдзаг кодта дарәсәй. Зәронд дарәсәй, фәлә зынаргъәй әлхәд фәсарәнты дуканиты.

— Сергейы фәэм әмә уә цард әрнывыл уа, Зәрина! Бамбар әй...

— Инженер куы суя, уәddәр интеллигент нә рауайдзән Сергейә! Афтәмәй ыйн университетмә әнә ‘рбаңаугә нә уыд?

— Әндәр йә фадат нә амыдта, әвәңцәгән. Ницәй тыххәй ыйн маң скодтай зон. Тәригъәд ын нә кәңыс әппындәр.

Зәринәйи зәрдә әрбауынгәт. Йә цәститә доны разылдта.

— Бафәлладтән. Куы ахыл вәййәм, уәд мә зәрдәмә рухсы цыртт нал фәкәс...

— Дыууә азы фәстә Сергей фәуыдзән институт, әмә уәд уә рәстәг иумә әрвитдзыстут, — фәтәригъәд ын кодта Катя.

— Дыууә азы нә, фәлә мәм дыууә изәры дәр нә цәуыйә зәронд мады фарсмә бадын, — асәрфта йә цәститыгтә Зәрина. — Ме ‘рыгон бонтә тухиты ‘рвитын! Бамбар мә, Катя! Мән абор фәнды цәрын! Абор!

— Алимәт йеддәмә дә ничи бамбардзән! Ууыл никуы ахъууды кодтай, Зәрина?

—Ды та цәмән хәңцыс Сергейы фарс?

— Тәригъәд у, Зәрина! Әңкъард вәййы фылдәр хатт!..

— Мә зәронд ахуыргәнәг әмә ды мә бирә бәлләхты әрмәст мә мады кәнүт азима! Хәләг мәм кәнүт уә дыууә дәр! — әрбамәсты Зәрина. — Цы ‘мбарыс ды цардән?..

— Мисурәт Магометовна та дәм цәмә хәләг кәнү, цымә? — рахәңцид ахуыргәнәджы фарс Катя. — Зәрдиаг уарзт кәнүн хъәуы къайы, зәгъә, дын куы загъта. Ды Сергейы дәхи нывтыл не ‘ркәрдзинә, дын куы бамбарын кодта нә зәронд ахуыргәнәг.

— Диссаг мәм кәсси Сергей! — әнәрвәссон худт та бакодта Зәрина. — Дә сыхәгтәм ахәм әмбаргә чызг уәд, афтәмәй горәтән йә иннә кәрөнмә устур фәңү!

Катаяи цәсгом асырх уышы ныхасәй. Хорз әмә бахәццә сты библиотекәйи дуармә. Йәхи әндәр ныхастыл адардта.

* * *

Иумәйаг кәрты цәрдҗытә иууылдәр лымәнәй цардысты. Фәлә бынтон әнувыд кәрәдзиуыл уыдысты дыууә сидзәр-гәсси — Биләхан әмә Гозекка, Катя әмә Сосланы мад. Сәе

сабитән та, хо әмә дыууә әфсымәры стут, зәгъгә, дзырдой.

Сослан әмә Сергей домдтой Катяйә, ңәмәй дзыхылхәңгә уыдаид, ңәмәй ма хастайд ныхәстә хистәртәм.

— Науәд дын де ‘взаг ралыг кәндзыстым, — тәрсын кодтой чызджы.

Әмә Катя ницы хъәр кодта Гозеккайән. Ләппүты әмхузыон хъазыд хәстәй, гәпп кодта бәрзонд къардиуәй донмә, зылд уынджы турнилы.

Афтә рәэзысты иу кәрты әртә сывәллоны.

Иу уалдзәг сыйздәхтысты Сергей әмә Сослан әфсадәй дәр. Фыццаг ссыд Сергей. Катя дәсәмтү ахуыр кодта уыцы аз. Фәссихор скъолайә күү ‘рбацәйцыд, уәд федта: сә дуармә машинәйә әрхызт бәрзонд ләппү салдаты дарәсү. Катя йә базыдта әмә азгъордта йә размә худгә.

— Сергей!

— Катя! Күйд адынджыр дә, уый! — әрбалхъывта чызджы сәр йә риумә бәлләң...

Сыгъди Катяйы риуы диссаджы рухс стъалы. Сыгъди уыцы уалдзыгон бон, әмә йә рухс дыз-дызгәнгә ацыди уәнгты фәйнәрдәм...

Йе ‘нкъарәнтә арф бамбәхста Катя, әрмәст тарст, йә зәрдәйы гуыпп-гуыппәй йыл Сергей истәмәй күү фәгүрысхо уа, әмә ләппүтәм хәстәг нал цыд.

— Катя, киномә та ңәуылнәуал ауайыс семә? — афарстой-иу әй кәрты устытә.

— Нал мә ‘вдәлы.

Катя базонгә кодта Сергейы Зәринәимә. Ома, мәнә ацы буцхаст чызджы ракур, зәгъгә, уый тыххәй на. Чызджытыл уынджы сәмбаелд Сергей. Аныхәстә кодтой әмә иумә ацыдисты киномә. Тынг әхсизгон уыди сә базонгә Зәринәйән, фәңцид йә зәрәмә Сергей. Фәләе йын әй Катя фаугә дәр күйд ракодтаид? Чи зоны, йәхәдәг къаддәр күү уарзтаид ләппүйи, уәд ын бамбарын кодтаид Зәринәйы зондахаст әмә ныр әнәазым хуынтаид йәхи ләппүйи раз.

Сергей күү бафарста, курынмә йә хъавын әмә дәм мә уынаффә күйд кәсү, зәгъгә, уәд Катя фәсус хъәләсәй сабыр дзуапп радта:

— Хорз.

Фәфыдәбон кодта Катя сә чындызәхсәвы. Цалынмә кәрт уазджытәй йедзаг уыд, уәдмә сын фәндырәй фәцагъта, стәй

әмбисәхсәвмә та әфснайгә фәкодта кәрты иннә цәрджытимә.

— Катя, кәсын дәм, әмә дә цәсгомы туджы цыртт нәй. Рынчын ма фәү? — аләууыд йә уәлхъус Сергей, стъоләй ма цы тәбәгътә амбырд кодта, уыдон әхсыныл күү баләууыд сә къәбицы, уәд.

Катайы къухәй тәбәгъ әрхауд.

— Фәтәрсын мәе кодтай! — загъта әмә скүйдта.

— Катя! Маст дәе бауагъта чидәр! Кәд мәе ныйярәг мад уыд, уәддәр ын ай нае ныббардзынән! — тызмәг уыд Сергейи хъәләс.

Уәдмә Катя әрәмбәрста йәхи әмә, кәд баҳудын йәе бон нае басис, уәддәр фәлмән хъәләсәй загъта:

— Бафәлладтән, әвәццәгән... Стәй бынтон әнәниз дәр нае дән.

«Ды фәллад нае зоныс, Катя! Фәлә цы у, цымә, дәе мастьы сәр?» — ахъууды ма кодта Сергей әмә кәртмә рахызт...

Әксәвы Гозекка Катайы фарсмә әрхүйиссыд, әрбахъәбыс ай кодта, рәвдаугә йын йәе дәрзәг арм йәе рустыл әрхаста әмә загъта:

— Мәе хъәбул, бацархай йәе ферохыл...

— Нана! — фәтарст чызг, стәй амбәхста йәе сәр мады хъәбысы әмә хорз фәкуыдта.

— Макуы ‘рхәсс дәе сәрмә исказь бинонты цард фехалын... Уарzonдзинадән ракурән дәр әмә балхәнән дәр нае, мәе хъәбул.

— Кәд мәе Сергей дәр бамбәрста, уәд худинаң кәннын...

— Нәе, ницы ‘мбары уый.

— Уәдә мәе ды күүд бамбәрстай?

— Аз ныйярәг мад дән...

* * *

Зәринә уышы бон йәе фәндаг ракодта йәе зәронд ахуыргәнәтгил. Мисурәт ыл тынг басин кодта. Әрбадтысты кәрты астәу сәнәфсиры бын, стъолы фәйнәффарс.

— Фыссын мәе раздәрлы ахуыргәнинәттәм, — загъта Мисурәт, әрәвәрдта ручкә әрдәгфыст сыфыл әмә баҳудт Зәринәмә,

— ахәр дыргътә. Уәдмә әз чыри ахъарм қандзынән, сән. Ләппү йәе ус әмә сывәлләтты денджызы былмә аласта, әмә иунәг дән. Хорз уыди, кәй мәе абәрәг кодтай, уый.

Мисурәт аңыд. Урссәр, къәсхуыртә, асәй рәестәмбис, фәләй йәем кәңәй цыд уыйбәрәц тых! Къласмә-иу күү баңыд, уымәй йәе раңауынмә хъуыст йәе сабыр хъәләс. Иннае урокты уромәг уромын кәй нае фәрәзта, уышы фыдуәгтә дәр аәм ләмбынәг хъуыстой...

«Аргъауы ма бафәрсынц ңәй мидәт ис йәе тых?» – ахъууды кодта Зәринә әмәе худгә скаст Мисурәтмә.

– Сән мын Гуырдзыстанәй әрбарвыстай, – авәрдта стъолыл чысыл графин әмәе дыууә агуывзайы. – Ма ‘нкъард кән, Зәринә. Әз ныртәккә рауайдзынән.

Мисурәт ын Алимәттау тәригъәд нае бакодтаид, нае рахәцидаид йәе фарс, фәләе архайдта, Сергей әмәе Зәринәйы әхсән масти ныхас кәй аххосәй рауад, уый сбәлвирд кәныныл. «Әмәе иу хатт Сергеймә исты азимаг күү ссари! Иу хатт!» – рәесугъәд даргъ әнгүйләтәй зылдта цъәхбын агуывзәе әмәе йәхи хъуудыты аңыд Зәринә.

Әңцәд-әңцойә нае ахицән сты, чызг астәуккаг скъолайы күү ахуыр кодта, уышы азтә. Фыццаг рәестәт Мисурәты зәрдә күйнә барухс зәрдәргъәвд Зәринәйә. Коммағәс, хәрзәгъедау сауңәст чызджы йәе мад афтә бирә кәй уарзта, уый дәр хъыгаг хабар кәм уыд. Фәләе Мисурәты фәлтәрдҗын ңәст тагъәд әрцахста, фыццаг бонты йәм күүд фәкаст, афтә әнәзәрдәхсайтә кәй нае Зәринәйы цард. Уәдәй нырмә Мисурәт фәразонәй әмбарын кәнене йәе хъуудытә мад әмәе чызгән..

«Цәй фәдил әрбаңыд наехимә фыццаг хатт Мисурәт Магометовна? – ахъуиды кодта Зәринә әмәе баҳудт. – Цәүгә нае, фәләе – ләбургә күү ‘рбакодта мәе мадмә! «Дә дыуудәсаздзыд чызг, дам, капеччы аргъ тетрады фәдил фондз уынджы сәрты ңәмән ахызт?» Уым әзвәраяй цы уыд? Мәе фарсмә цы чызг бадтис, уымән әфстәу тетрад радтон. Әфстәу! Иу бон мын ай не ‘рбахаста, иннае бон дәр дзы феро! Фәтарстән, әппындәр мын ай күү нал радта, уымәй, әмәе йәм сәхәдзармә баңытән. Чи зоны, нае хъуид афтә хъәр кәнен, дуәрттә хойын, фәләе мәхи дзаума күү домдтон!» – нае разы кодта Мисурәтимә уал азы фәстә дәр Зәринә.

– Аңы хъуиддаг дә стыр тасы ңәуылнәе ‘фтауы? – бауырдыг уышы бон Мисурәт Алимәтмә.

– Саби хъуамә зона йәе чысыл мулк хъахъхъәнин, – нае разы кодта мад.

– Знон та йәе ңәсттытә кәуынәй барәссыдысты, йәе дыууә

суарийы фәндагыл ахаудысты! Цы рауайдзән сомбон дә сабыйә, ууыл ахъуыды кодтай?

— Аң зонады кандидат дән, Мисурәт Магометовна! Уый макуы рох кән...

«Никуы сразы сәе иу иннаэйы ныхәстимә! Мисурәтән йе ‘пән ахуыргәнинәгты ‘хсән цы кад ис, стырәй-чысылмә йә күүд зәрдиагәй уарзыңц, уымә гәсгәй йә зонд нә бәзззы, зәгъгә, нәй зәгъән. Уәдә мамәмә та јеппындәр ницы азым арын», — ахъуыды кодта Зәринә әмә райста Мисурәты къухәй тәбәгъ.

— Аңраузаудынә мәм, уый куы зыдтаин, уәд аддҗын гуылтә ақодтаин, — Мисурәт әрбадт стъолы фарсмә, раугъата сән, әрдихтә кодта чыри, карчы фыд.

— Мамә мын арәх ракәны чыритә, — баҳудт Зәринә.

— Күүд у йе ‘нәниздзинад? Университетмә ма фәңгәттә кәнис искәйтүр?

— Папәйи мызд, дам, цинтә әмә зианты фаг йеддәмә нәу, афтә фәзәгъы мамә, йәхәдәг цы ‘хцатә исы, уыдан та... Аңхуыс сты.

— Алимәт тынг зәрдиагәй кусы фәсивәдимә, — йә ныхасын айста Мисурәт. — Университети дәр уый студенттәм уәлдай хуыздәр зонындзинәдтә вәййы.

— Фыццаг хатт аңпәлыс мамәйә, — бацин кодта Зәринә.

— Аңаң цы у, уый дын зәгъын. Рагәй хъусын, ахәм ахуыргәнджытә бирә нәй нә университети, зәгъгә. Фәлә цәуырәстәг, әмә зонады уәлдәр къәпхәнмә схизыныл нә тагъдакәнис. Аңпәлыңц ын йә зонындзинәдтәй, нәй нәм аборн тыхджындәр ахуыргәннәг химийә университети, дзурыңц, фәлә зонады дохтыртә әндәртә систы.

— Нәй ынн рәстәг...

— Ди ынн феххуыс кән. Кәм йә бәстү әффснайғә акән, кәм суай әмә гәрстә ахс.

— Мисурәт Магометовна, — баҳудт Зәринә, — абоны онг мәдүүә цындаи дәр никуы ныхсадтон. Күүд зоны!

— Цал хатты ныхас кодтам, Зәринә, ацы хъуыддагыл? — әрбамәстүй ыәм Мисурәт, бәрзонд ныхыл әрфгүйтә алхыңць кодта, фәлә уайтагъд фембәрста: Алимәтү буцхаст чызгимә тызмәт ныхасгәннәй. «Нә та ары исты фарстайән дзуапп әмә мәм цәугә дәр уымән әрбакодтаид, әмә йә мастьы бын куы фәкәнен, уәд мә бамбәхсдзән йә хъуыдтә!» — фәзынди Мисурәты сәрү әмә карчы сгуыйыл цәхх зәрыныл фәзи.

– Зәронд дын нә бадән. Сахуыр уыдзынән хәдзары күистытыл.

– Хъуыды ма кәныс, Зәринә, дә мад дә нывгәнәг күйд акодта, уый? – фәлмән уыд йәхъәләс дәр әмәй Җәстәнгас дәр Мисурәтән.

– Уәдә! Әристам къултәй тауызтәй әмәй сыл мәй нывгонд куклатә әмәй дидинджытә сауыгътам, – худәнбыләй дзырдта Зәринә. – Нә мәй рауд зындгонд нывгәнәг.

– Фарәстәмты әмәй дәсәмтү...

– Мәхи Җәттәе кодтон консерваторимә! – ныххудт Зәринә.

– Әмәй рухс сәнтты тахтән дунейы әппәт бәстәтүл! Әмдзәгъд кодтой мәй музыкәйән адәм, калтой мын мәй фәндагмә дидинджытә.

– Дә зәрдил бадар, Зәринә, де ‘ппәт бәлләхтәй дыл, күсын кәй нә уарзыс, уый тыххәй Җәуынц. Адәймаджы стыр амонды бындуру фәллой у. Ди хъуамә бирә сахәттәй бадтаис дә роялы уәлхъус, Җагътаис, хъуыстаис зындгонд музыканнты Җагъдәмә әмәй барстаис уыдонимә дәхи Җагъд. Мәнә нә сыхәгты чызг музыкалон скъолайы ахуыр кәны әмәй фондз сахатәй къаддәр нә кусы...

– Мисурәт Магометовна! – фескъуытта ахуыргәнәдҗы ныхас Зәринә, баҳудт әм. – Җәргә та ма кәд кәны дә сыйхаг?

– Уый цард у, Зәринә! Райс дә къухмә әнәзонгә уацмыс, сахуыр әй кән, стәй йә аңағъд. Уыцы уәлахизән йә цин бирәе у! Бафәлвар-ма истәуыл афтәе бакусын әмәй әркәс дә къухты фәллоймә.

– Фәллой, фәллой! Сергеймә куы хъусай, уәд уымәй дәр әндәр ницы фехъусдзынә, – фенкъард Зәринәйы Җәстәм. – Царды бирәе хорздзинаәдтәй дәхи әнәхай фәкән әмәй ахс пъолтәе, къустәе, гәрстәе, бон әртәе хатты сәрдәй-зымәгәй дә хид кал пецы уәлхъус! Иту әвәр, дуканитыл ратәх-батәх кән уәззазу хызынти�ә әмәй та дә райсом дәр уыцы күистытәй райдай дә цард! – стыр сау Җәстүтәе доны разылдта Зәринә. – Уыдәттәе куы нә кәнай, уәд нә бәззис адәмь ‘хсән Җәрынмә.

– Сылгоймагмә хауынц уыцы күистытәе, Зәринә. Күйд рәвдзәр сәм февналай, афтә тагъдәр фәуыдзысты, әмәй ма дын рәестәг баззайдзән дә фәллад суадзынән дәр. Де ‘фсин бирәйи фаг нал у, күйд хъусын афтәмәй, уәдмә дын

сывәлләттә дәр фәуыдзән, әмә уәхәдзары утәппәт күистытә чи кәндзән, Зәринә?

- Мамә немә әрцәрдзән!
- Зәринә, Зәрина! Фәллойы ад куы нә бамбарај, уәд ныссүйтә уыдзәни дә цард. Нә бамбардзынә Сергей хъуыдтыә дәр, йә цин, йә фәллад, әмә дә стыхсдзән. Лымәнәй җәрут ныртәккә?

Зәринә скыйдта әмә йә әрмтты йә цәсгом амбәхста...

* * *

Изәрдалынгты бацыди сәхимә Зәринә. Алимәт ног къуым бил къабайы йә размә рауд тыргътәм.

- Кәд дә зәрдәмә цәуы, уәд уал ай адар, – загъта әмә әрзылд йә мидбынаты.
- Цасәй йә балхәдтاي? – әнкъард уыди чызджы цәсгом.
- Фараст туманы у йә аргъ.
- Йә хуыз мә зәрдәмә нә цәуы.
- Мә карәнән фидауы морә дарәс. Сахордзынән мә сәрыхъуынта дәр морә.

Алимәт фелвәста сәрбәттән әмә йә дзыккутә адзәбәх кодта.

Зәринә әрләууыд йә фарсмә, әмә кәсәнәй зынди диссаджы әңгәс дыууә сылгоймаджы. Сә иуән йә буар уыд әрьиғон әмә ләгъз, сывәллонау, иннәуыл фәзындысты азты фәдтә... «Әз дәр искуы афтә куы ныззәронд уон», – ахъуыды кодта Зәринә.

– Мамә, ахәм стыр хәрдзтә ма цәмән кәнис дарәсыл? – әрбахъәбис кодта Алимәтә Зәринә әмә ацыдысты уатмә. – Уыцы әхҼайә дыууә къабайы балхәнән уыдис.

– Куы зоныс, әз дзаума дәргъвәтиң рәстәг дарын, уый. Фәси-вәдү ‘хсәнмә та әнаив дарәсы куыд цәуон? – чызджы ныхәстә мадән хъыг уыдисты, фәләе йын куыд бауайдзәф кодтаид.

- Мә зәронд къабатә дар! Әрвәсгә сыл нае кәнис?
- Цыбырад мын кәнинц, стәй тынг ирд сты хуызәй дәр.
- Зәронд ус дә? Утәппәт дарәстә әппарынән әвгъяу сты. Алимәт раласта йә къаба әмә йә уәлә рог халат акодта.
- Баныхас кодтам, мамә! – әрхүйссыд диваныл Зәринә әмә мады зәнгтыл авәрдта йә сәр. – Кассәйи фылдәр әхца әвәрдзыстәм... О, хәдәгай! Ацы аз ышпар нае, фәләе әхсәз ахуыргәнинаджы райс, әхца дәр сә фылдәр бадомдзыстәм!..

– Зәринә!

– Мамә! Цыппарән дәр әрмәг радзурыс сәрәй бынмә, байхъусдзысты дәм аексәзәй. Иннә дыууәйән ма уәлдай истиятә дзурын хъәүү? – баҳудт әм Зәринә.

Уыңы рәстәт телефоны дзәнгәрәг сә тыргыы ныффәдис кодта, әмә Зәринә фелвәста хәтәл.

– Сергей?! Сергей!.. Цәуын!

* * *

Иумәйаг кәрты цәрджытә изәры сатәджы рацыдысты әddәмә әмә сә фәллад уагътой. Сывәлләттә пуртийы фәдил хъәргәнгә ратәх-батәх кодтой. Зәронд устытә әмә ләттә къордтә-къордтәй бадтысты алы рәтты. Зәринә акуытва йә сәрәй, баңауәнмә хәстәгдәр чи бадт, уыдонән әмә батагъд кодта сәхимә, фәлә, Сергей афәстиат ис йә күисты, уый күү бамбәрста, уәд фәстәмә фәкаст. Катя къуләнцой дзуццәдҗы бадт әмә сыхәттү гыңыл ләппу Аланы велосипедимә цыдәртә архайдата. «Чызг уәвгәйә цы нае хәссы йә сәрмә, ахәм ын най!» – әрбамәсты Катямә Зәринә әмә мидәмә баҳызт.

– Цәй, кәд уыдзына? – тыхсти чысыл Алан.

– Ныртәккә.

– Цалмә банымайон?

– Сәдәйы онг.

– Уый фондзәй бирә фылдәр у?

– Бирә, – загъта Катя әмә ауыдта Сергей. – Аңы ләсгәр мын разилын нае комы.

– Мәхи бар әй уадз. Ныртәккә рахәсдзыстыәм дәгъәл әмә, цалынмә Алан фондзмә нымайа, уәдмә йә велосипед цәттә уыдзән.

– Ура-аа-а! – фелвәста ләппу йә цәнгтә хәрдмә әмә азгъордта Сергей фәдил.

Биләхан картофджын пеңәй райста, чынды мидәмә күү баңыд, уәд, әмә фынг әрәвәрдта. Уыйразма бөн цы къафеттә балхәдта, уыдонимә баңыди чындызы уатмә. Зәринә диваныл хүйссид афтид хәдоны. Әғсины күү федта, уәд йә уәлә хъулон халат әрбакодта.

– Адәм сыл хәләф кодтой зон, әмә дзы, зәгъын, әз дәр Зәринәйән алхәнон, – дзырдта худгәйә Биләхан.

Биләхан диваны кәрөн әрбадт, къафеттә нылләг стъолыл әрәвәрөн күнд загъта йәхшиң, афтә ауыдта хрусталь къусы

бур кәрдотә, сәнәфсиры пуцал әмәе сәе фарсмә къафеттәен сәе хәрззынәргүтәй әрттиваг къоппы дзаг. «Мәе сусәтгәй сәе уатмәе адджинаңтәх хәссы! – ахузыды кодта Биләхан, стәй дард фәсирдта йәхицәй маст. – Уым диссагәй цы ис? Къафеттә! Кәрдотә! Мах не ‘вдәлү се ‘рбахәссынмә, әмәе Зәринә кәд әнәе адджинаң нәе фәразы? Йәе ныййарәг әй куы рәвдауы...»

Биләхан йәе хуын әрәвәрдта стъолы кәрон әмәе әхсизгонән фестад йәе бынатәй, тыргыы дуары хъәр куы фәңцид, уәд.

– Цом, диссаджы хәрзад картофджынта мый раудысты, – загъта чындызән.

– Мәнмә хәрүн нәе цәуы, – зәхмәе кәсгәйәз загъта Зәринә.

Чысыл фәстәдәр уаты дуарәй бакаст Сергей, әмәе Зәринә зивәггәнгә раңцыд къухнамә.

– Абон нәем Харитон ныңцыд нәе күистмәе, – стъолы алышварс куы ‘рбадтысты, уәд загъта Сергей. – Ныр ын дыууә азы хъәдәрмәгәй зәрдә әвәрүнц, әмәе йәе къухы не ‘фты.

– Мәгүүрәг, – батәригъәд ын кодта Биләхан. – Гъы, әмәе цы баистут?

– Цы баистәм! Рафыстам ын әппәт дәр әмәе йын сәе райсом әрбаласдыстәм. Мәхи әхцатәй дәр ма дыууә туманы бахардз кодтон әмәе ма сәе ныр күид райсон?

– Уадз сәе. Уыданәй нәе фәмәгуыр уыдзыстәм, – бауынаффа ыйн кодта мад.

– Харитон уын исты бавәййы? – бакаст Сергеймә Зәринә.

– Нәе сыхаг у, – Сергейы бәстү дзуапп радта Биләхан. – Дыууә зәрондән сәе пенси бирә нәе, әмәе сәм иууылдәр куы нәе фәкәсәм, уәд тынг батыхсдысты. Бәргә, уыңы әнәбайрайгәйы хәстәй сәе дыууә хъәбулы куы сыздәхтаикой!..

Зәринә фәгәпп кодта бандонәй әмәе уатмәе тагъд-тагъд аңыд. Биләханы ма цы бамбарын хъуыд, фырт әмәе та чындызы ‘хәен бирә маст ныхастә кәй әрцәудзән, уый, әмәе Сергейы тызмәт әңгоммә кәсгәйә бazzад.

Дыккаг райсом Зәринә райхъал зәрватычыты зардмә әмәе хъуыдытыл ахәңцид: «Акәндзынән әй нәхимә, әмәе йын мәхәдәг үйнаффәтәгәнәт куы суон, уәд амондджынәй цәрдзыстәм! Амондджынәй әмәе әнәмәтәй! Машинә дәр ын балхәндзынән. Сосланы зәронд «Москвич»-ы цәмән тез-

гъо кәнәм быдырты ‘мә хәхты!? Сергейән зәгъын хъауы, амә йә күстү машина мә рады әрлаууя».

Уәдмә аходәны рәстәг дәр әрцыд.

Биләханы чысыл бинонтә фынгыл бадтысты, афтә сәм әрбаңы Сослан. Йә сау рихитә адаудта амә загъта:

– Сәүмәрайсомы ахәм цәхәраджынта кәнынмә чи нә фәзивәг кәна, ахәм чынды ма уәртә мә хәдзармә дәр әрдавут!

– Махмә уал дәхи хорз фен. Әфсәстәй әңциондәр уыдзән чызг равзарын сыйхәттүүлүк ләппүйән дәр, – авәрдта йын йәхи фарсмә бандон Сергей.

– Бафәрсын аипп ма уәд, фәлә кусгәе бон куы нә у, уәд дә зәронд дарәс цәмән скодтай? – баҳудт әм Биләхан.

«Катяйы әфсынмәр – тымбылдзәсгом, чызгау сырхуадул. Уәдәй йыл сау рихитә дәр фидауынц! Катяйы та әрмәст цәститтә ис амә фәтән әмраст әрфгүйтә. Куы сын ныттонид сә уәлдай хъуынта, уәд, чи зоны, гыщыл фәрәсүгъдәр уайд йә цәстгом», – ахъуыды кодта Зәринә.

– Харитон абон зиу кәны, – загъта Сослан. – Хәдзары сәрәй уал дуртә әристам.

– Әмәй йә әз хъуамә раздәр ма фехъуыстаин? – бадис кодта Сергей.

– Ацы хатт, зәгъын, мәхәдәг сарәхсдзынән. Зәронды боңмә мын ды хъуамә уай уынаффәгәнәг! – худгәйә дзырдта Сослан. – Фәлә ницы рауд мә хъуылдагәй. Иутә зәгъынц: хәдзары сәр иууылдәр райхаләм амә аивәм хъәдәрмәг, иннәтәм гәсгә, чи фәкъул, әрмәст уый хъауы ивын, амә Харитон скатай: «Сергейы бафәрсүт!», «Сергеймә бадзурут!» Нәй мыл әүүәнк!

– Иууылдәр ивинаг у...

– Әз дәр сын уый дзурын! – баҳъәлдзәг Сослан.

– Ныр зоныс Сергейы хъуыды дәр амә сәм ай фәхәццә кән, – бацин кодта Зәринә, – мах абон Цъәймә цәуәм. Стәй нә зиуы хардз әхчайә радтам, йә хъәдәрмәг куы ‘лхәдта, уәд.

– Ныхас әцәг бакодтам, балцы ацәудзыстәм, зәгъгә, – бакаст әм Сергей, стәй авәрдта Сосланы уәхссыл йә арм, – фәтагъдәр кән, кәннәуәд зиууэттә дзәгъәл ләудән әвгъаусты.

– Уәдә, цалынмә әз мәхи цәттә кәнөн, уәдмә фәстәмә фәзил, – тарстхузызай бакаст йә ләгмә Зәринә.

Биләхан сыстад әмә Сергейы күсән дарәс рахаста, әрцәттәе йын кодта кәттаг әрмкъухтә, стәй бафарста Сосланы:

– Фәкәсын сәм хъәуы мыйяг? Хәринаң чи кәны зиуюэттән?

– Хәринаңгәндҗытә – бирә! Катя дәр се ‘хән цыдәртә змәлый, фәлә йә кәрты астәу сбадын кодтой, әмә сын фәндүрәй ңәгъды. Уәдәмә ды дәр махимә цом, Зәринә. Базонгә у на сыхы фәсивәдимә.

Сосланән дзуаппәттәг нал фәцис: Зәринә фестад йә бынатәй әмә йә уатмә ацыд.

Сергей йә усы фәдил бахызт.

– Зәринә, зын мын у, хұымәтәджы хъуыдәгтә кәй не ‘мбарыс, уый, – фәлмән хъәләсәй загъта ләг. – Нә алқауыл дәр цыдәр хәстә ис адәмъ раз...

– Әппәт дунейы мәгуыртә иууылдәр дә номхыгъды фысты?

– Мә номхыгъды.

– Дәхи хәдзары күистытәй иу бон куы фервәзыс, уәд та сыхбастә кәнә мыттагәй искәй бахъәуыс! – сбустә кодта ус әмә зидух систа уаты къуымты. Сергей йә иуцасдәр фәсабыртә кодта, фәлә куы ницы ком ләвәрдта, уәд йәхи дуарырдәм айста, рәстәг мын нал ис, зәгъгә.

– Аңаудзынән мә хәдзармә! – йә фәдил ахъәр кодта Зәринә!

– Аңу! – бар ын радта Сергей.

* * *

Алимәт йә чызғыл тынг бацин кодта. Уатәй йын радавта халат, тыргъы диваны цур ын рог дзабыртә авәрдта.

– Абад. Әз дын тасы дон дә цуры авәрон, әмә дә къәхты фәллад ссәуа, – хъәлдзәг ныхас кодта мад, афтәмәй хъәрмуст донимә фәзынд уайтагъд. – Дыууә болы дә куы нағ фенын, уәд мын мә цард ад нал фәкәны. Цы хур, цы къәвда та дә ‘рхаста? Хыл та фестут? Әмә дә айфыцаджы хыләй хатыр ракуырдта?

– Ракуырдта, – цәмәндәр афәльвта Зәринә әмә йә зәрдыл әрләууысты Сергейы ныхәстә: «Мән ус-лымәнән нағ хъәуыс. Күури иу бол фәзынай, иннаң рәстәг та дә мады фарсмә бадай, уый мәнничердәм хъәуы!». Зәринә уәд сомы бакодта, әрмәст ма уазәгуаты кәй цәудзән йә ңәгатмә, ууыл.

Фәлә ныр йә ныхәстыл әрфәсмөн кодта: «Дзәгъәлы мәхи әгад кәнын! Никуы ницы бамбардзынаң!»

Алимәт йәхі әруагъта йә чызджы фарсмә:

– О, хәдәгай, фәсарәнтәм аңауыны фадат нын фәсис. Францмә! Тыңг куы бәллыйтә Париж фенеңимә. Әви дә нал фәндү?

– Мамә, иуәй-иу хатт мәм цин кәнын наә, фәлә Җәрекәп дәр нал фәңәуы, – әрбауынгәг Зәринәйзы зәрдә, әмә мады уәхскыл йә сәр әруагъта.

– Уый цы хоныс? – фәтарст Алимәт. – Цы ‘рцыд?

– Ногәй ницы.

Зәринә фәстаг рәстәг архайдта йә хұуыдытә мадәй әмбәхсыныл. Алимәт Сергейы кәй әғхәрдта, уый йын зын уыд. Зәринәйзы чи әрбайрох, уыцы хабәртә мад сәрәй-кәронмә кодта сиахсән әмә тызмәг хъәләсәй фарста: «Хұыздәр зонд дәм не ‘рҖаудән, уымәй уәлдай?» – Не ‘рҖаудән! – цыбыр дзуапп ын ләвәрдта Сергей дәр...

Зәринә зыдта, афтә зынаргъ ын чи у, уыцы дыууә адәй-маджы кәрәдзийы кәй наә уарзынц, уый. «Цәуылна, цымә?» – арәх фарста йәхі, фәлә дзуапп наә ардта йә фарстән.

Үарzonы зәрдә зонаг у! Үарзта йә Сергей, үарзта! Зәринә әрвylbon уыдта йә ләджы Җәстисты, йә фәзылды, афтә стыр амонд ын чи хаста, уыцы уарзондзинады рухс. Дардмә куы ауыдтаид Зәринәйзы, уәддәр-иу фырцинәй ныррухс Сергейы Җәстом! Әмә цас зыдта рәвдауән ныхәстә та!.. «Нә, нал ис мә фарсмә уыцы Сергей! Нал, әмә дзы кәй кәнен азимаг?!» – ахъуыды кодта Зәринә әмә скүйдта.

Алимәт бакатай кодта: Зәринә чынды куы ацыд, уәдәй нырмә йәм фәзынд ацы миниуәг, – аджих уыдаид, гуырыс-хойәг хұуыдытә йәм фәзындаид әмә сә йә мадән сабыр хъәләсәй дзырдтаид. «Мисурәт әмә мын Катя халынц мә чызджы цард! Сәхи ‘мхуызон кәй наәу, уый сәм хардзау кәсес! Фәллой! Фәллой әмә фәллой!» – афәзмыдта сә йәхинимәр Алимәт әмә Зәринәйзы арәхсгә бафарста:

– Ахәм райдзаст бон искуы уә фәллад соғаттаиккат!

– Не ‘мбарын Сергейы, мамә, – сабыр ныхас кодта Зәринә. – Иуәй-иу хатт әм хәләг кәд наә бакәнын: әппиндәр ын әнкъард кәненни рәстәг наәй. Тыңдзы кәдәмдәр...

– Дзырдтон дын, бәргә, ма ацу уыцы хәдзармә чынды, зәгъәг, әмә ма исказәх хұуыстайл! – йә Җәстистысыгтә асәрфта Алимәт.

Бирә дзурджытә уыд Зәринәйыл, университеты куы ахуыр кодта, уыңы азты. Урсцъар, сауцәст, хәрзконд чызг хүрү тынау бәрәг дардта йе ‘мгәртты ‘хсән. Уәдәх хорз хәдзары дәр куы схъомыл, уәзданәй. Фарон уалдзәг мад иу хатдзәтмә әрпцид:

– Зәринә, афтә мәем кәссы, цыма дә курджыты ‘хсән Майрәмы хуызән әппәтәй әххәст ләппу нә уыдис... Әрыгон, зонады кандидат...

– Уындәй дәр ын ницы у, – баҳудт Зәринә, әмәй йә цәстытыл ауад ләппуләг.

– Кәд мә фарсмә цәрыныл сразы уа, уәд бафидиаудзыстәм, – рахаста уынаффә мад уыңы бонты. Фыдбылызмә та әнхъәлмә чи фәкәс! Зәринә кәйдәр чындаәхсәвы азонгә Сергеимә әмәй йәм мәйи әмгъуыдмә смой кодта! Ахәм хивәнд разындаән Зәринә, уый әнхъәл ын нә уыд Алимәт. Ныхас әм нал хъардта, әрмәст дзырдта: «Мамә! Бауарзтон ай! – әмә тагъд кодта чындаәхсәвы бон. – Цы дзы кәнын уыңы ЗАГС-әй? Кәдәм нын лидзы уыңы гәххәтты гәбаз?! Ма мә къуылымпы кән!..»

Мад әмәй чызг кәрәдзиуыл бандой кодтой, афтәмәй сә алчиидәр йәхих хъуыдыты аныгъуылд.

Сослан ус курынвәнд скодта, уый Биләхан фехъуыста. Гозекка фәстаг рәстәг әрәнкъард. Сагъасты йә әфтидта, Сослан йәхицән цардәмбалән кәй равзәрста, уыңы сылгоймаг раздәр чындаңыздың кәй уыд, уый дәр, әмәй ын дыууәзәздзыд ләппу кәй ис, уый дәр. «Чызджыты арәхәй бадәгыл цы ‘рхәңцид? Күйд цәрдзысты? – фарста Биләханы Гозекка. – Фыңцаг ләгмә ма йә зәрдә куы ахсайа әмәй мын мә ләппуйы куы фенамонд кәна? Сывәллон дәр уәдә дынджыр кәны әмәй йәххионтә куы әрхъәуюй, әмәй мастьы хай куы бауа мә хъабул?..»

Цы ын загътаид Биләхан? Зәрдәтә-иу ын авәрдта әмәй әнхъәлмә каст, кәд, мыйиаг, Сослан аивид йә уынаффә, зәгъгә. Иу изәр Сергей акодта йә ног сау костюм, сыгъдәг хәдон әмәй рахызти кәртмә.

– Мах Сосланимә уыңы бинонты абәрәг кәнәм.

– Мән дәр уемә фәнди! – загъта Катя әмәй фәзылд Биләханмә. – Зәгъ-ма сын, әмәй мә ауадзор...

– Ирон әғъдаумә гәсгә не ‘мбәлү...

– Сергей! – Катя скаст сыхәгты ләппуйы цәсгоммә. – Зәрөнд куы не сты Ларисәйы ныйиарджытә!

— Йә номын фехъуыстаис, фәлә ныйгарджыты та кәм федтай? — баҳудтә ам Сергей.

Уәдмә рауади сәхицәй Сослан амә әфсәрмхузызәй арләүүүд Биләханы цур.

— Зæгъ-ма сын æмæ мæ семæ акæной, — ногæй та балæгъстæ кодта зæронд усæн Катя.

— Цу, акæн дæ ног къаба, — баҳудт æм Билæхан.

Сослан ма йә хойы фәдыл акаст, әндәр исчи куы уыдаид, уәд ын йә уынаффә аивтаид, фәлә Биләханмә нә бауанды.

— Амбарын алцыдәр, мә хуртә, — фәлмән ныхас кодта Биләхан. — Не ‘мбәлы ирон әгъдаумә гәсгә Катяйән уыцы бинонтәм аbon цәуын, фәлә фәстәмә күы ‘рыздәхат, уәд ма-иу әм ләмбынәг байхұсут. Сылгоймаджы цәст уынаг у!.. Кәд Гозеккайән дәр зәрдәтә авәрид.

Катя уайтагъд сәе ңуры аләүүүд тәнәг къаба аәмә бәрзонд зәвәт туфлиты.

«Æфсәрмыгәна! Уайтагъд йә рустә асырх вәййынц, – бакаст ын йә цәсгоммә Сергей. – Адәймагимә күң ныхас кәна, уәд ын йә цәсттыгән нәкәс. Бауайдзәф ын кәндзынән иубон!» – ахъуыды кодта әмәк ақаст уынджырда.

— Ёрæджы кæнæм.

— Анафонмæ ма фæбадут, — адзырдта ма сæ фæдыл Билæхан.

Үынгмә күы рахызысты, уәд Сослан базарыд:

Уә, уыңы дыууә сау қәстү,
Мә тәригъәдәй бастылаат!
Цәмән баҳаудтон у' ахәсты,
Цәмән базылтон үарзты ад!

Зәрдиаг цин бакодтой чызджы бинонтæ уазджытыл. Лариса-сәйы әфсымәр Ладемыр ләппуты йәхі уатмæ бакодта, әмæ цыбыр рæстæджы фæстæ, цимарагæ дæр зонгæ уыдисты, уыйай хъæлдзæг ныхас кодтой. Ладемыр араэстады күиста әмæ, фың-цағ рæстæг цызындзинæдтæ бавзærста, уыдæттæ син радзырдта.

— Мæ фыдæй фефсæрмь кодтон, уыйеддæмæ фæлыгъдаин фыццаг къуыри. Не 'рхастон мæ сærмæ, сисамайæт мæ нæ рauайдзæн, уый зæгъын дадайæн. Ныр бауарзтон мæ куыст. Ахуыр-гæниаг дæр ма мын радтой, — худти Ладемыр.

Катяйыл Ларисә дәр амәй йаң мад Бадинәт дәр афтә тынг басын кодтой, амәй ләппутәй ферох хатыр ракурын, чызджы семә кәй ракодтой, уйын тыххәй.

Сергейы зәрдил әрбаләууыд әндәр сәрдыгон изәр. Асләнбеджы хәдзар. Уәддәр Сосланимә уыдысты. Әрталынг. Ссыгъдысты уынджы цырәгътә, уыцы афон бахостой кәрты дуар. Әрәджиау сәм рацыди рәсүгъд әрыгон сылгоймаг. Йә тар къаба цырагъы рухсмә тәмәнтә калдта. Йә хъуырыл – даргъ хәрдоджыты хал. Хъазыд дзы йе ‘нгуылдзтәй, афтәмәй сә цуры әрләууыд әмәз загъта:

- Әз Зәринәйән йә мадыхо дән. Фатимә хуыйны мә ном!
- Де ‘зәр хорз, Фатимә! – фәцарәхст әм Сослан.
- Сымахәй Сергей кәцы у? – әрфгүити ‘лхынцъ нә хәлдта фысым, афтәмәй мәсты ныхас кодта.

– Нә дыууәйә иу! – әрбамәсты йәм Сослан. Фатимә скости Сергейи Җәстоммә, афтәмәй загъта:

- Зәринә цалынмә ахуыр фәуа, уәдмә чындыз нә цәуы.
- Цалдәр боны фәстә Сослан әмә Сергеј фембәлдисты Алимәтимә.

– Махәй никәй фәнды, Зәринә дәумә смой кәна, уый! – фыщаджыдәр фехъуиста Алимәтәй Сергей.

- Уый мах бамбәрстам, – дзуапп ын радта Сослан.
- Зәринә нырма әрыгон у әмә цард хорз нәма әмбары. Уый дын дә бакаст уарзы аbon! Райсом дә бензини тәфәй фәлидзән! Дәхи хуызән мәгуыр ссар фәлтау! Мә чызг буцхаст у, әмә йә нә базондзыстут дарын!..

«Уымәй раст загъта Алимәт!» – ахъуыды кодта Сергей әмәй бинатәй куыд сыйстад, афтә сәм хәдзары хистәр Цәра фәзынд. Райста сын сә къухтә. Сергейи афәрстыта кодта Биләханы әнәниздзинадәй.

– Нә заводы-иу арәх уыд иннә хәстонтимә. Нәлгоймәгтән сә хәс уыд знаджы ныхмә ләгәй-ләгмә әрләууын, фәлә уый, әрыгон чызг уәвгәйә, се ‘мхуызон куыд бафәрәзта, уый нәм диссаг каст.

Сергейә әрбайрох сты йә каистә. Бахудт йә мады коймә. Ноджы ма, Ларисә әмә Катяйы хъәлдзәг ныхасгәнгә кәй федта, уый дәр ын фенцион. «Катяйы зәрдәмә куы фәцәуа чынзаг, уәд зәрдәтә авәрдзән Гозеккайән», – ахәм хъуыдитимә әрбадт дыккаг хистәрән стъолы уәлхъус.

– Нә фыдәлтәм хаттәй-хатт хәләг дәр бакәнын, Сергей, – дзырдта Цәра, йә цәст, фынджы уәлхъус чи бадт, уыдоныл куы ахаста, уәд. – Бирә бинонтән сә ныифс бирә у. Хәдзар хъәздыг хорз цотәй ...

- Бирә фырттәй, – айста йын йә ныхас Бадинәт.
- Ләппу, әркән нозт, – баҳудт Ладемырмә Цәра.

Уазәгәй-фысымәй бадтысты стъолы алыварс. Афтә бафәндыд хәдзары хищауы, әмә бәрәг уыд, бинонтә кәрәдзи хорз кәй әмбарынц. Ләрисә әфсәрмхузызәй бадтис Катяйы дәллаг фарс, әмә йынничи фехъуыста йә хъәләс. Әрмәст-иу чысыл Батрадзмә бакаст әмә йын «ма кән», зәгъгә, әмбарын кодта рәстәгәй-рәстәгмә. Фәлә сывәллон иуахәмы әрхызт әмә Катямә бацыд.

– Цом! – ацамында йын дуарырдәм къухәй. – Уым талынг у ныр, әмә әз тәргә кәннын! Батрадзимә цом!

- Ома, дам, мемә ма тәр! – баҳудт әм Ладемыр.

«Цымә күнд Ҙардаиккам мах та? Ахәм әрыгон нал уайд ныр мә фыд», – бакаст Цәрайы къәсхуыртә хурсыгъд цәсгоммә Сергей, әмә йә фыды къам ауад йә цәсттытыл: «Нәе йә уынгә фәкодтон, нә...»

– Абон нәм фәсарәнтәй уазджытә уыд, – айхъуыста Цәрайы хъәләс Сергей, әмә фескъуыд йә хъуыды. – Цинк күнд уадзәм, цы уавәртә нын ис күисты, уыдәттәй нә фарстой. Худтысты, сәхицән та сә цәсттытә уазал әмә әнәуынен каст кодтой. Әз сын афтә зәгъын, уә кусджыты рарвигут, әмә семә зәрдиаг ныхас фәкәнәм. Нәе, уыдоны фадат, дам, нә амоны ахәм дард балцы ацәуын. Уәд та, зәгъын, мах ахонәнт сәхимә. Уый фехъуыстой, цы! Сә цәнгтә батылдтой, әмә тәлмаңгәнәт баҳудт йә мидбылты.

– Уыдон дәу хуызәттәй хъаҳъхъәнынц сә бирә бынтае, дада! – Ладемыр сәрыстыр уыд йә фыдәй.

– Адәмь туг әмә цәссыгәй әхсад бынтае ласынц сәдәгай азты сә бәстәмә зәххы алы кәрәттәй. Никуы сын сыйзмәстий бомбәтә сә зәхх, никуы атылди хәсты гәнныстон цалх сә сабитыл, сә горәттыл, сә хъәутә знаджы танктән ривәд-дон никуы уыдисты, әмә уымән ләбурынц сә алыварсы адәмтәм әрра күйтату!

Чысыл Батрадз Катяйы хъәбысы афынәй.

– Хуыссәнәй йә авәрут, – загъта Бадинәт, әмә Ларисә фестад йә быннатәй, арәхсәгә райста Катяйы къухтәй сывәллоны, әмә әртәйә дәр иннә уатмә ацыдисты.

Нәлгоймәгтә сәхәдәг куы бazzадисты уаты, уәд Цәра бакости Сосланмә әмә загъта:

- Дә кой дын арәх хъусын а фәстаг рәстәг. Чи зоны, нәе

мын әмбәлы демә ахәм хъуыддәгтыл дзурын, әнәгъдау бинонтә нә ма фәхон, фәлә, дам, бас кәй басудзы, уый доныл дәр фу кәны. Зәгъ-ма мын, Сослан, дә мад дә мә хәдзармә зәрдәрухсәй рарвыста?

— Нана мын бар радта...

— Уәddәр, цалынмә кәрәдзийи бамбарәм, уәdmә хъуыддагыл ма батагъд кәнүт. Гозекка уәздан сылгоймаг разынә, — уадз йә иунәг фырты чындзәхсәвил зәрдәрухсәй сәмбәла. Уәдә Ларисә дәр иунәг нәү, уый уыныс, Сослан. — Цәра авәрдта бапъироз әртхутәгдоны, бәрәгт уыд, куыд тыхст, куыд зын ын уыд сывәллоны кой скәнын. — Уыңы гыңцыл ләппуыы цинәй, цал стәм, уаләй тагъд кәнәм алы изәр нә хәдзармә, әмә уый немә куы уа, уәд Ларисәйыл бабыхсәздыстәм...

Сергей әмә Сосланәй ничи ницы загъта уыңы ныхасмә.

* * *

Уыңы сәрдигон изәр Зәринә та йә ныййарджытимә сә кәрты әнгүз бәласы бын бадтис. Тынг бацин кодта, Асләнбег ын кәй әрхаста, уыңы урс кәттаг хәлафыл. Акодта йә уәлә.

— Хорз мыл фидауы! Папә, искуы урс туфлитә куы фенай, уәд мын сә цыфәнды аргъәй дәр балхән.

— Фәсарәйнәгтә әрмәст, — баftyдта чызджы ныхәстыл Алимәт.

«Алимәты хуызән куыд тынг у, йә бакаст, йә хъәләс! — баҳудт Зәринәмә Асләнбег. — Ме ‘нгәс куы фәуыдаид, уәд нә хәдзары бazzадаид! Гуыбырфынәз әмә къәсхуыр сылгоймагмәничи бакәсдзән», — ахъуыды кодта фыд...

— Нә цәуы йә цард уыңы хәдзары дә чызгән, әмә йә ракән мәнә нәхимә, цалынмә нә нынниздҗын ис, уәдмә! — загъта йын Алимәт, әмә бынтон мәтү баftyдта уыңы хъуыды Асләнбеджы.

Асләнбег, мә бапъироз адымон, зәгъгә, сылгоймәгтәй иуварс аңыд әмә сәм бәласы аууонай каст. «Сергей мәм зондажын ләппу кәсү. Цымә, бамбәрстаид, адон тынг хивәнд адәм кәй сты, уый? — ахъуыды кодта фыд әмә әнкъардәй йә мидбылты баҳудт. — Мәнау коммәгәс куы нә разына, уәд цәргә-цәрәнбон стон-схәр цард фәкәндзән».

Ләууыд йә кәрты къуымы Асләнбег, тамако дымдта әмә хъуыды кодта: «Әвәдза, бинонты цард дәр диссаг куыннә у. Хъуамә дзы иу уынаффәгәнәг уа, сәрбос уый къухты уа.

Тынгдәр әм сылгоймаг фәбәллә. Әмәе уыңы баеллиң үә күхүү куы бафты, уәд ма йын бауромән ис! Йә күхтү та бафты мәнә мән хүйзән фәлмән ләджы фәрцы. Цы дәң, чи дәң? Дәләмә дәр, уәләмә дәр – оператор. Кинонывтә исин, рахау-бахауәй әрвитын мәе раестәг, әмәе мәе бинонтә куыд адард сты, уйын мәхәдәг дәр нә базыдтон. Фәләе куыдай райдытта?..»

Зәринә ма хәрчысыл уыд, уәд дыууә ныйгарәджы хъяугъя кәнүн байдыдтой хъомылады фарстатыл. «Сабийы әппәт фәндтәе аххәстгәнгә не сты!» – дзырдта әрвилбон Асләнбег. «Гыцыл у нырма! Куы рахъомыл уа, уәд әппәтдәр бамбардзән!» – уайтагъд-иу фестъәлфыд Алимәт.

Асләнбеджы зәрдыл әрләууыд, үә чызгыл цыптар азы куы сәххәст, уыңы зымәг. Бинонтә әхсәвәрыл әрбадтысты. Зәринә стъолмә әркаст әмәе загъта:

- Мамәе, мән катлеттә хъәуы!
- Фен-ма, куыд хәрзад у лывзә, – үә былтәм ын уидыг баҳаста фыд.
- Нә мәе хъәуы! – акъуырдта уидыг Зәринә әмәе бакасти мадмәе. – Мән катлет хъәуы!
- Ныртәккә дын акәндзыстәм! – фестад үә бынатәй Алимәт әмәе бауад уазалгәнәнмә.

Асләнбәгән дәр ма цы гәнән уыд. Сыстад, әмәе иумә аңәттәе кодтой сәе гыцыл чызгән катлеттә.

- Рауай, мәе къона! – бадзырдта йәм мад, әмәе та ногәй әрбадтысты фынгыл.
- Мән катлеттә нәе хъәуы! Әз уын гуылтәе загътон! – скуюдта Зәринә әмәе йын бандайән нал уыд.

– Хәрүн дәм нәе цәуы, Зәринә. Цу хъаз уал, мамайы та хәрүн бауадз, – тызмәт хъәләсәй йын загъта Асләнбег.

- Мәнән аххормаг у! Мән гуыл хъәуы! – домдта чызг.
- Хорз, мәе хъәбул! – әрбахъәбыс ай кодта Алимәт әмәе та сыстад. Зәринә уайтагъд фәхъус әмәе хъазыныл фәецис.

Хәдзары ссад нәе разынд, мад бакатай кодта:

– Ныр куыд акәноң? Уе ‘рвадәлтәм-ма суай, Асләнбег! Агуывзәйи дзаг сәе ссад әрдав.

– Кәд ай хъәуы, уәд бахәрәд, цәттәе цы ис, уыдонәй исты! Къулбадәг ахуыр сиси ныридәгән, уйын цәуылнае әмбәрыс, Алимәт?! – әрбамәсты йәм Асләнбег.

– Нырма сывәллон у. Сывәллоны та рәвдауын хъәуы! – сбустә кодта Алимәт әмәе аңыди ссадтур...

Асләнбег зәрдәбынәй ныууләфыд: «Зәринәе бонәй-бонмәе күйд хивәндәр кәны, уый цымын нә уыдтон, афтә мәхи дардтон... Нә, Сергей, әз нә бафәрәзтон мә хъәбулы сәраппонд стох кәнын! Ныйярәг мад йә сабиты уарзтәй куы акуырм уа, уәд ма йын йә сабиый хъәндзинәтә бацамон, кәддәра күйд уайд. Нә мә әруагъта хәстәг Зәринәмә!..»

— Папә? Цы фәдә? — радзырда йәем Зәринәе, әмәе фескъуыд Асләнбеджы әңкъард хъуыдтыы хал.

— Мыйяг нын гәххәттытә куы радтой къуырисәры, уәд дын командировкәйи цәуән нәй, — райдырда ныхас кәнын Алимәт, куыдәр Асләнбег сә цурмә бахаеццә, афтә. — Нә бынтае нын исчи фәдавдзән.

— Кәдәм цәуынвәнд скодтат, уый дәр ма куы схъәр кәниккат әххәст, — фәлмәнәй йә мидбылты бахудт Асләнбег әмәе ахъуыды кодта: «Дыууә дихы фәцис мә чысыл бинонты къорд! Мад әмәе чызг кәддәриддәр — иумә! Әз дәр ацы хәдзарәй дән, фәлә хицән — мә уат, мә фәндаг!»

— Францмә, папә! Мамә балцәгтәе ссардта, — дзырда Зәринәе әмәе йә рәсугъд даргъ әнгуылдзтәй тыдта сәнәфсирты пуцаләй иугай гагатә.

— Хабар бәлвирд нәма у. Къуырисәры нәм сидынц, әмәе базондзыстәм, фәсарәнтәм кәд цәуәм, уый, — загъта Алимәт.

— Мамә, — Зәринәе бакасти мадмә әмәе йәем йе ‘нгуылдзтә февдыста, — радав дон әмәе сә анхъәвзон.

Алимәт әнәэзивәг ауад әмәе стыр кружкәйи дзаг донимә фәзылди фәстәмә. Зәринәе иуварс разылд, ахсадта йә къухтә әмәе скасти мадмә:

— Ныр, цалынмә хисәрфән рахәссай, уәдмә хуылызд къухтимә бадон?

— Ма мәсты кән, Зәринә!..

— Зәринә! — хъәрәй загъта Асләнбег, куыдәр Алимәт дуарәй әрбакаст, афтә.

— Папә! — ныххудт Зәринәе. — Рагәй дын нал хъусын дә хъуыр-хъуыр!

— Әнхъәлмә кастән, куы рахъомыл уай, уәд бамбардзынә мады зындинад, йә фәллад...

— Папә! — не ‘нцад йә хъәлдзәг худтәй чызг. — Ныууадз дә ныхәстә!

* * *

Æнæхъæн къуыри рацыд, Зæринæ æмæ Сергей фæстаг хатт кæрæдзи куы федтой, уæдæй нырмæ. Лæг телефонæй дæр не ‘рбадзырдта.

Алимæтыл йæ чызджы маст зæрдæнiz æфтыдта. Зæринæ та дын дарæсыл ма бацин кæна! Фæлæ ныр цалдæр боны ног туфлитæ æмæ къаба диваны къуымы тыхтæй лæууыдысты, æмæ сæм чызг æвналгæ дæр нæ кодта. Хуыцаубоны изæрæй сæм æрбацыди Фатимæ.

– Иунæг дæ? – афарста хойы. Алимæт йæ амонæн æнгуылдз былтыл куы авæрдта, сабырдæр дзур, зæгъгæ, уæд сçымыдис:

– Цы ‘рцыд?

– Зæринæ ныр дыккаг изæр йæ уаты рухс дæр нал ссыгъта! – сусæг хъæлæсæй йын бамбарын кодта Алимæт, афтæмæй сæхиуыл къухнайы дуар баҳгæдтой.

– Йæ лæгимæ та?..

– Мæ уды тæригъæдæй гагадзагъд куы бауиккой уыцы бинонтæ! Æмæ йæ се ‘мгæрæтты дæр нал ауадзин, бæргæ, фæлæ искæмæ хъусы?!

– Иу хатт æнæ мастæй нæма ‘rbайяæфтон Зæринæйы! Ныццу-ма сæм æмæ сæ бафæрс, дæ чызгæй сæ цы хъæуы?

– Цы сæ хъæуы, уый мын йе ‘фсин бамбарын кодта айфыццаг. Æз Зæринæйы йæ цъындатæ цæхсын дæр никуы бауагътон, уый та мын афтæ: «Ахуыр æй хъæуы хæдзары куыстытыл». – Алимæтæн йæ цæгстом фæтар. – Мæ удаегасæй Зæринæ уыдонæн къустæхсæг не суыдзæн!

Фатимæ дæр загъта:

– Зæдмæ кувæгau нæ кувынц Зæринæмæ, фæлæ сæм ничи кæссы?! Æмæ сæ фыд та цæуылнæ бафæрсы?..

– Уый рагæй дæр куы зоны! – фескъуыдта йын йæ ныхас Алимæт. – Уыны, Зæринæ кæуынæй ныттышыр, уый, йæхæдæт ын зæрдæтæ нæ авæры, фæлæ ма йæ ноджы фæзылынджын кодта!

– Аслæнбæг?

– Аслæнбæг! Нæ уæздан, не ‘тъдауджын Аслæнбæг! Не ‘фсымæрмæ дæр куы байхъусай, уæд æз æппынðæр ничи дæн йæ цæсты, нæ зонын цот хъомыл кæнyn, фæлæ йе сиахс – пехуымпар! – мæсты ныхас кодта Алимæт, афтæмæй Фатимæйы цур авæрдта карчы фыд, сæн, къæбæр.

– Батыры зæрдæмæ а фæстаг рæстæг йæ ус Дзерассæ йед-

дәмәе сылгоймагәй ничиуал цәууы, – баҳудт Фатимә әмәе сән руагъта агуывазеты.

- Цәмәен зәгъыс? – не сразу Фатимәйы ныхәстимә фысым.
- Нә хистәр хо Масо әмәе йә цотәй дәр тынг сәрыстыр у!
- Бынтон та йын хүргудуцәг чызг Симәйы стауы!..
- Уазәг аңыд, әмәе та Алимәт Зәринәйы уатмәе ссыд.
- Фынәй дә, Зәринә? Әхсәвәр дын ардәм сдавон уәд та? – бадзырдта талынг уаты дуаргәронәй.
- Ници мә хъәуы, – әрәджиау ын дзуапп радта Зәринә әмәе рабадт.
- Фатимә нәм әрбаяд! Батыримә телефонәй дзырдтой, әмәе, дам, мәм афтә фәкаст, цыма Соләман ссыди. Ссыди, зәгъын, фәлә сәхимә нәма схәцца! Мәскуыйы фәуыздән цалдәр боны, стәй йә ардәм хъәуы, – әфсымәры ләппүйи хабәрттә дзургә баңыди Зәринәйы цурмә Алимәт әмәе әрбадти диваныл.

- Истытә та сласдзән, – баңыбәл Зәринә.
- Дзерассәмә куы хъусай, уәд сә фырт фәсарәнты хъизәмарәй мәлы. Ләвар дзәбәх кәны рынчынты! – әфсымәры усы койтәм фәцис Алимәт фәлә дзы уый дәр уайтагъд әрбайрох; Зәринә арф ныууләфыд, стәй скуында:
- Куыд мын кәсис мә хъизәмармә? Нә фәразын әнәе Сергей цәрын, мамә! Нә фәразын йемә дәр! Цәуылнә, мамә?
- Алимәтән зын уыд йә хъәбулы кәугәйә уыннын. Йәхи фәфидал кодта әмәе сдзырдта:
- Рацу мәнәе дә хәедзармә! Зәронд нә бадә, мыйиг!.. Мәстәй ныннизджын уыдзына.

- Нә, мамә, нә! Мә мәстытәй фәлидзин әмәе дә фарсмә ссарин удәңцой. Фәлә мә мә зәрдәйы цин никәмә әруадз-дзәни хәстәг!.. Мисурат Магометовнә мын расләр зонд амона: Сергей коммә мә кәсиси хъәуы... Харитонмә цәуын хъәуы, куы загъта, уәд мән дәр аңауын хъуыд йемә!

– Зәринә! Цәмәен әгад кәнис дәхи йә цәстү? Әви йын ды ие ‘нахуыргонд мадәй әвзәрдәр зонд бацамондзынә?

Әфсины коймәе әрбамәстү Зәринә әмәе, цы зәрдәләу-үән хъуыдыйы кәроныл фәхәст, уый дзы әрбайрох.

- Әндәр никәмә хъусы! Никәмә!
- Әнәдзургәйә цыбыр рәстәг абадтысты, әмәе та Зәринә загъта:
- Цәмәйдәр рәдийин, мамә. Сергей тыхджын у. Уый нә фәңудзән, цыфәнды йыл куы ‘р҆цәуа, уәддәр. Мәнән та

мæ царды иунæг цин, иунæг амонд у, æмæ мæ фарсмæ күнæ-
уал уа, уæд фесæфдзынæн...

«Сергей! Сергей! Уыцы æнæуынон ном мауал хъус æмæ
амæл! Йæ иунæг цин, йæ иунæг амонд сис гауызуафæджы фырт!
Æз та йын чи дæн, цымæ?» – æрбамæсты Алимæт, систад йæ
бынатæй æмæ рудзынджы цурмæ баçыд Алæууыд, ахъуыды кодта,
уыцы бинонтæй йæ чызджы цы мадзалæй ракæна, ууыл.

– Катя мæнæй кæстæр у, уæддæр хуыздæр æмбары цард,
мамæ!

– Уый дын фехæлдта дæ цард! Афонмæ амондджынæй цæрис
Майрæмимæ, фæлæ дын ссардта усгур! – рафыхт мæстæй
Алимæт.

Уарыны ‘ртæхтæ сæхи рудзынджы авгыл хостой, рæстæгæй-
рæстæгмæ хъуист арвы гуыр-гуыр, æмæ ноджы æнкъарддæр
ныхæстыл схæцыди Зæринæ.

«Зондæй куы фæцуух уа мæ чызг, уæд та?» – ахъуыды кодта
Алимæт æмæ Сергейи хæстæджытæм телефонæй адзырдта.

Ууыл сахат дæр нæ раçыд, афтæ Билæхан Алимæты дуар
бахоста.

– Дзæбæх стут? – афарста хæдзары хицауы, куыддæр
тыргытæм бахызт, афтæ.

– Уæдæ, дæуæй афтæ, æнæ сымах зæрдæдзæфтæ фестæм? –
бахъуыр-хъуыр кодта Алимæт æмæ йæ уæллаг уæладзыгмæ акод-
та. «Никуы федта Зæринæй уат æмæ уадз зона, мæ чызг цы
уавæрты схьюомыл, уый», – ахъуыды кодта фысым æмæ ссыгъта
мин сомы аргъ люстрæ. Ныррухс и паражат уат. Зынаргъ хæдза-
рыдзуума, гауызтæ, фæлмæн къæлæтджын бандæттæ æмæ
фæсарæйнаг рудзынгæмбæрзæнтæй адæймаджы зæрдæ ради.

Билæхан сæ не ‘рхъуыды кодта, тыхсти, хуылыдз туфлитæ
гауызыл фæд куы ныууадзор, уымæй, æмæ йæ бандон дуаргæ-
рон æрæвæрдта, стæй скаст Алимæтмæ.

– Зæринæ ам ис?

«Æниу кæд федта ахæм хъæздыгдзинад?! æмбаргæ дæр нæ
бакæндзæн, ацы уатмæ йæ цæмæн æрбахизын кодтон, уый», –
ахъуыды кодта Алимæт æмæ бахудт:

– Дзæгъæлдзу никуы уыд мæ чызг.

– Дзыщæ! – æрбауад уыцы рæстæг Зæринæ худгæйæ. Ацы
хатты хуызæн æхсызгон ын никуы уыд ие ‘фсины уынди. – Куыд
дæ? – бафарста йæ æмæ йын хъæбис дæр акодта.

– Зæронд куыд вæййы, афтæ дæн, мæ хъæбул, – не суагъта

чындызы къух Биләхан. Кәдәй-үәдәй фехъуыста йә чындызәй рәвдауән ныхас, әмә баруҳс йә зәрдә.

- Ацы уарыны күйд ссыдтә? Нә ныххуылызд дә?
- Сослан мә схәеццә кодта. Ныр дәр нәм дәлә уынджы ләууы. – Скаст Зәринәйы амондажын цәсгоммә әфсин әмә ма йә зәрды уыд исты рәвдауән ныхастә зәгъын, фәлә Алимәты маст ныхастә куы айхъуыста, уәд дзы әрбайрох сты.
- «Нәм» кәмәй зәгъыс?! – сә уәлхұс аләууыд Алимәт. – Бынтон әнәхицау әнхъәл ын стут?
- Мамә! – тызмәг хъәләсәй бауайдзәф кодта мадән Зәринә әмә та баҳудт әфсинмә. – Әз ныртәккә мәхи арәвдз кәндзынән!

Куыддәр чызг дуарәдде фәқис, афтә Алимәты масты дзәкъул феуәгъд:

- Дә фырт йә бинойнагимә күйд цәры, уый дә зәрдәмә цәуы, Биләхан?
- Нә цәуы, – цыбыр дзуапп ын радта Биләхан әмә йә ныхы хид асәрфта.
- Мә зәрдәмә дәр нә цәуы, әмә сә ахицән кәнәм!

Алимәт уазәджы ссыдмә йә уәлә скодта ног къуым бил къаба, бәрзорң зәвәт туфлитә. Йә сырхахуырст сәрыйхъуын-тә уыдысты хәрдмә фаст әмә люстрәйи рухсмә цәхәртә калдтой. «Афтә ма әрфгүйтә ныттонгә уыд! Иунәг хъуын дзы куы фәхъәуа, уәд фескүүйдзән сә лыстәг хал!» – ахъуыды кодта Биләхан, стәй загъыта:

- Мәнән ахәм уынаффә бакәнын мә бон нәу.
 - Мәнән у!
- «Дәуән дәр нәу! Нәу, уыйеддәмә йә мәнә ныр дәр нал ауадзис мә хәдзармә!» – скаст әм Биләхан, фәлә дзургә ницы скодта.

– Мә хъәбулы әнамонддзинадәй баҳъахъянын әз мә хә-сыл нымайын! Нә йә рәвдауын зонут, нә йә әмбаргә кәнүт! – Алимәт абадт къәләтджын бандоныл.

– Хуыздәр уаид, кәрәдзи куы бамбариккой, уәд. Махән дәр сә mast зәрдәрухс нә хәссы, әмә фәлтау ахъуыды кәнәм, ацы дыууәйи цард күйд хуыздәр саразәм, ууыл.

- Зәрдәдзәфтә нә фәкодтат афәдзмә!..
- Әз дын мә хъуыдитә айфыццаг фәдзырдтон...
- Аргъау ис ахәм, Биләхан! Иу усы бафәнди, цәмәй сын сызгъәрин кәсаг ләтгадгәнәг суа!..

— Ныхастә дардыл ңауынц, Алимәт. Үшцы ус әгәр әнәфсис рауда, — фәурәдта йын йә ныхас уазәг. — Хүмәтәджы ныхастәй мын бамбарын кән, куыд хъумамә рәвдауон дә чызджы?

Алимәт фестад йә бынатәй, арауай-бауай кодта әмә та әрләууыд люстрәйы бын.

— Әппәтәй хызыздәр — сәе рахицән. Нә уә хәссәм нә сәрмә. Уәхәдәг дәр әй әмбарут, әвәццәгән, мах аккаг бинонтә кәй не стут, уый?! Нә амоны уә фадат Зәринәйи хызызән буцхасты барәвдауын. Әркәс-ма, мә чызг цы уавәрты схъомыл, уымә, — ахаста йә ңастантаты зынаргъ дзаумайыл Алимәт.

— Мә фадат әндәр нә амыдта, Алимәт. Фыңдәбон кәнәнт әмә сәхи фәллойә ңаердзысты.

— Кәд уый гәнән нәй, әмә нә хицән кәнинц кәрәдзийә, — нә хъуыста уазәгмә Алимәт, — уәд та Сергей мә хәдзары әрпәрәд. Әркәсәд нә цардмә. Фыдимә не схъомыл әмә, сылгоймаджы раз нәлгоймәгтыл цы хәстә ис, уый не ‘мбары.

«Уышы тызмәт ныхасмә чи хъусдзән әрвылбон!» — бакатай кодта Биләханы зәрдә.

Алимәтән дәр йә уынаффә цины хос нә уыд. Йә ңастьытыл ауда куыд ләтгад кәндзән мадзура Сергейән изәр-райсом, фәлә уәддәр йәхі фәхъәбәр кодта әмә загъта:

— Мә бар-ма йә уадз, әз ын бацамонон, сылгоймаг куыд рәвдауга у, уый!

— Кәд сә амондән афтә хузыздәр уыдзән, уәд әз разы дән демә. Җәрәд сымахимә... Әрмәст ләппүйән уә уынаффә уәхәдәг бамбарын кәнүт...

Уышы рәстәг Зәринә раңыд иннә уатәй. Аив хъулон къаба йә уәлә. Къәхтыл ног туфлитә. Сызгъәрин рәхысы кәрон риуыл ңаехәртә калдта налхъуыт-налмасы къәртт.

— Ңауынц дә зәрдәмә? — әркаст чызджы къәхтәм Алимәт.

— Ңауынц, мамә.

— Де ‘фсинән дә сыйзгъәрин рәхыс фененин кодтай? — афарста та Алимәт әмә бакаст Биләханмә. — Университет каст кәй фәцис, уый тыххәй йын дзәбәхдәр ләвар хъуыди, бәргә, фәлә әндәр ницы ссардтам. Әртә мини йын бафыстам. Зынаргъ дур у, — йә армы ңаехәртә скалдта стыр бриллиант.

— Уый, чи әмбәлы, ахәм хъуыддаг у, — дзуапп ын радта уазәг әмә ратагъд кодта дуарырдәм.

Сергей сәхимә нә уыд. Зәринәйы зәрдәе әрәнкъард. «Адәмъ раз әм бирә хәстә ис! Искүс та ләггад кәндзән!» – ахъуыды кодта Зәрина, куылдаәр талынг рудзгуытә ауыдта, афтә.

– Ләппүйи дәр тагъд ардәм хъәуы, – загъта Биләхан, хәдзары дуарај куылдаәр баһызтысты, афтә. – Йе ‘мбәлттәй иуән чындахсәв ис абон, әмәй йын къухылхәңгәт у. Фыццаг хатт ын бабар чындауыд ахәм хабар, әмәй цытә кәндзән, нә зонын!

«Үәдәй йә мәнмә нә равдәлдзән», – ахъуыды кодта Зәрина әмәй баңыд ағасыны фәдым стыр уатмә.

Биләхан йәхси әруагъта диваныл, йе ‘взаджы бын зәрдәйы хос акодта әмәй чындызы афарста:

– Фарийән операци скодтой, уый фехъуыстай, әвәңџәгән.

Зәрина ье ‘рфгүйтә уәлиау фелвәста. «Уә сыхәгты низтә дәр ма уын зонон», – ахъуыды кодта, фәләе дзургә ницы скодта.

– Күйи йә зоны! – ағасин афтә ‘нхъәлдта, чынды нә зыдта, кәй Фарийы кой йын кәны, уый. – Нә сыхагәй зәгъын. Адзәбәх. Абон ма кәртмә дәр раңыд!

Цасдәр рәстәг әнәдзургәйә абадтысты. Әғасин кости чындызы әнкъард Җәсгоммә әмәй хъуыды кодта: «Күйд аңаудзән сәе цард? Мәй хъәбул әндәр сылгоймаджы афтә хәстәг күйнәуал райса йә зәрдәмә әмәй йә цард әнадәй күй арви-та? Күйд сыйн баҳхуыс кәнөн?» Зәрина дәр, раст цыма ье ‘ғасины зәрдәмә ныккаст, уыйау фарстыты карздәр Җәхгәр авәрдта:

– Сергей дын ракодта нә хабәрттә?..

– Нә, мәй хур... Мәхәдәг сәе бамбәрстон.

– Әмәй дәм раст кәсынц үә митә?

– Бинонты царды бирә фәэзиләнтә ис, – дзуапп ын радта Биләхан. – Әз үә раст дәр никәй кәнын әмәй зылын дәр. Уарзут кәрәдзий!

– Әрмәст йәхси цы фәнда, әндәр ницы бакәндзән! Йәхси, дзыцца! Әз дәр адәймаг күй дән! – Зәринәйы рустә фырмәстәй асырх сты.

«Сылгоймаг загъдән фәразондәр у. Фылдәр хатт әй къахгә дәр йәхәдәг ракәны. Кәсис, күйд әрбамәсты! Нә, нәй мастьән мәй хәдзары бынат. Чынды әмәй ағасин загъд кәннынмә күй фәвәййынц, уәд бирә нәлгоймәгтә нозты удәнцой ссарынц, әмәй ныххәләттаг вәййы бинонты цард», – ахъуыды кодта Биләхан әмәй загъта:

— Ма стыхс дæ абоны цардæй. *Анæнizы бон мыл нал кæны, æмæ фылдæр рæстæг хæдзары куystытæ дæр лæппумæ æрхатынц...*

«Фылдæр рæстæг! Бынтондæр ын сæ йе ‘ккойы сæвæрдтай!» — æрбамæсты Зæринæ, фæлæ йæм бынтон æнæдзургæйæ бадын аипп каст æмæ бафарста:

— Дæхи цæуылнæ дзæбæх кæныс?

— Цы ма у хосты бон дæр фæллад æмæ зæронд зæрдæйæн?

* * *

Хæрз æрыгон уыд Билæхан, йæ хо Уарзетæимæ Фыдыбæстæйы Стыр хæстмæ куы ацыд, уæд. Нichi сын уыди дард хæстæджытæ йеддæмæ. Дыууæ хойы уыцы сæрд фелсырты скъола каст фесты æмæ хъуамæ кусын райдыттаиккой, фæлæ æваст сæ фæндтæ фæсыкк сты. Уарзетæйы næ фæндыд, йæ кæстæр хо хæстмæ ацæуа, уый, фæлæ йæ, иуæй, кæй бар бакодтаид, уый næ зыдта, иннаемæй — Билæханы фæндыди хæстмæ...

— Ныр дæр ма куы афынæй вæййын, уæд мæ хъустыл цæф хæстонты хъæрзын æмæ хæтæхджыты гуыв-гуыв фæуайы. Сыгъд ссæуя тугдзых знагыл мæ тæригъæдæй! Иубон госпитæлыл æраппæрстой бомбæтæ æмæ мын мæ иунаæг хойы дурты бын фæкодтой... Уый фæстæ та лæппуйы фыд байсæфт.

«Сергейæн дæр йæ мады хæсты рæстæджы къамтæм кæсынаæй хуыздæр мацы ратт», — ахъуыды кодта Зæринæ.

Чи зоны, цы ‘рлæууыд Билæханы зæрдyl? Фыццаг хатт госпитæлы кæрты бæрзонд саурихи афицер Сергейы куы федта, уый? *Æви хæсты фæстæ сæ чындиндæхсæвы бон?..*

Цалдæр мæйы йеддæмæ næ ацардысты иумæ Билæхан æмæ Сергей. Фæлæ цас амонды рухс ныуугътой сылгоймаджы зæрдæйы уыцы нымад мæйтæ! Сывæллон сын уыдзæн, уый куы базыдта, уæд Сергейы амондджын цæгоммæ бакæсын диссаг уыди...

Цалдæр боны йæ хъару сынтæгæй рахизын нал уыд: йæ цæфтæ байгом сты. Фæлæ куыддæр сывæллоны хабар базыдта, афтæ йæ дарæс скодта, æмæ иумæ кæртмæ рацыдисты. «Сыгъдæг арв, фехъуыстай мын мæ сусæг куывд!» — скости стъялтыгæм Сергей æмæ йæ цонг æруагтта Билæханы уæхсчытыл. — Мæ ном ыл сæвæрдзынæ, Билæхан! *Æз ын лæвар кæнын мæ ном, æмæ йын зæгъдзынæ, ма йæ, зæгъ, фегад кæн!* Фырт!.. Уый мæ бæсты дæр дæ фарсмæ цæргæйæ бæззайдзæн! *Æз næ*

амәлдзынән!..» – стәй фәңүудың амә әрхауди зәхмә...

– Нал федта йә хъәбулы, мәгүирәг, – фенкъард та зәронд усы әсгом. – Уыйбәрц рәстәг дәр ма куыд фәңардтән...

Зәринә йә ком айвәзта, амә Биләхан йә ныхас фәңбыр кодта:

– Ницәйаг хъуыддәгты тыххәй уә цард ма халут.

Уыцы рәстәг әрбахызы Сергеј. Ног сау костюм амә туфлитә йә уәлә. Җасдәр аләууыд дуаргәрон. «Ницы маң дын скодта дә чындз?» – ахъуыды кодта амә бакаст мады әсгоммә, стәй загъта:

– Уе ‘зәр хорз!

– Хъәлдзәг изәртә дыл кәнәд, – рабадт Биләхан амә бафарста. – Куыд рауад уә фәндаг? Хохәй афоныл раңыстыру? Мә зәрдә уәм тынг әхсайдта.

– Фәндаг хорз куы уа, дзыцца, уәд хох амә быдыр сыхәгтә сты. Күртатты ком та сә фәндагмә тынг хорз зилинц. Изәррухсәй әрбахәцца стәм. Тагъд рәстәг уым араздыштәм бәстыхәйттә сывәлләттән.

«Нә мәм худгә бакодта, нә иу рәвдауән ныхас ссардта! Йә мад та йә ныхәстыл ныддардта!» – ахъуыды кодта Зәринә амә әнәдзургәйә уатмә аңыд.

Уыдзән ма

БӘСТЫ ФИДАУЦ – СЫЛГОЙМАГ

ИРЫСТОНЫ ПОЭТТАЕ СЫЛГОЙМАДЖЫ ТЫИХХӘЙ

ХАДЖЕТЫ Таймураз

ФЫН

Ферох мæ алцы, гыщци!..
Рохы – мæ зынтæ, нæ хорзæхтæ.
Ахсæв фæйлауы мæ цин, –
Ахсæв мæ мидфынмæ фездæхтæ!

Зонын æй, ингæны дуар
Райсом уæгъдхъуырæй дæумæ кæсы,
Фæлæ æрдæгфынæй буар
Мады рæвдыдыл кæм нæ тæфсы.

– Цæй-ма, цы кæныс, хъæбул,
Æви дын амондмæ байрæджы?
– Ницы, гыщци, фæлæ хур
Афтæ куыд ахуыссы, уа раджы!..

КЪИБИРТИ Амурхан

* * *

Кауæ бидтон, тæх бидтон,
Мæ цъухтæй фæндур цагътон.
Ра дæ уидтоң, фæууидтоң, –
Мæ косуйнаг фæууагътон.

Раевгъудтæ, цурд цæугæй,
Минкъий ма дæ æстæфун.
Æз баууәндтæн, æцæгæй,
Цæйдæр лазæй æстъæлфун.

Дæ фæсте, зæгъун, цæуон, –
Ести зæгъон! Ци зæгъон?
Сæйгæ нæ дæн, уæд ци уон,
Цæмæннæ дæн цæунгъон?

Мæ хъур куддæр асæст æй,
Мæ цъухæл бид алдæмбид.
Мæ къохтæ мин бабастай,
Æй мæ кауæ æрдæгбид.

Кауæ бидтон, тæх бидтон,
Мæ цъухæй фæндур цагътон.
Ра дæ уидтон, фæууидтон...
Гæр, куд неци исзагътон?

КАСАТЫ Батрадз

АКРОСТИХ

Зæрин тынтау мæ сыгъд цардмæ ныккастæ,
Æвиллон мигъты асырдта дæ хуыз,
Рæу ыстъалы, цы хуыщау дæ æрхаста,
Ивылд донмæ цæй баронæй кæсис...

Нæ фæллайыс йæ хивæнд ми, ызмæлдæй,
Æнæвгъяу æм дæ уды хъарм хæссыс,
Фæзилынц дæм йæ уылæнтæ ызнæтæй,
Æдæргæйæ сыл узæлыс, быхсыс.

Нæма хатыс йæ фæлывд митæ цардæн,
Дæхи удау дын алцыдæр – æвæд...
Алæмæты рæсугъд нывæфтыд авдæн
Рыст зæрдæйы дæуæн уыдис æвæрд.

Алдымбыдау мыл арвырон æрзылди,
Сывæллонау та нал уромын цин...
Тæхгæ стъалы – мæ рыст сурæг фæзынди,
Уынгæг сагъæстæй ратыдтон мæхи.

БАБОЧИТИ Руслан

* * *

Кисæн

Хуцауæй боз, цæрæн бал инсæй анзи,
Нæ еу инней зонуй, зæгъгæ, 'нгъæлæн.
Не 'хсæн – цæдес, нæйиес ин ихæлæн,
Зæнхæ 'ма арв фæлмæст æнцæ нæ рази.

Фуд догæ 'ма фуддзаманæн æ карзи,
Нæ дууæ мах еу цари æзмæлæн.
Дæннтуа цума еу денгизмæ кæлæн,
Еу ан нивæй, иссан ибæл арази.

О, фал уæддæр нæ паргом ан æнхæст,
Не 'хсæн цидæр байзадæй ма асхъоди,
Æрмæст ибæл нæма фæцан, нæ, хуæст.

Хæссæн æй мах хæзнай хузæн нæ уоди,
Æма нин уæд æностæмæ римæхст
Нæ уарзт цæрæнмуггагмæ æ йагъоди...

АБАЙТЫ Эдуард

* * *

Æрвдинæг,
Цъæх арвы хъæбул,
Тæлмæндæг
Æмæ цæсты фидыц!
Цыма райстай
Дунейы уарзæгой чызджыты
Барон
Æмæ æнæлаз æнгас...

Скæн-ма мæ
Дæ тавицаккаг,
Скæн!
Фæнды мæ уæлæрвтимæ
Бахæстæг,

Æрвдинæг,
Цъæх арвы хъæбул,
Тæлмæндзæг
Æмæ цæсты фидыц!..

КОСТЫ Лизæ

* * *

Дæ фыны дæр ды ма бавзар мæ зын, –
Мæнæн мæ хъынцъым низæй уæлдай нæу.
Æксæвы зæтдæ барæвдауæнт дæу
Æмæ фæбонмæ рухс фынтае фæуын.

Мæнмæ та уадз æдзуҳ цæуæд кæуын,
Мæ хай фæуæнт дæ mast æмæ дæрын.
Æрвон уарзт мæм æрбанывæста тын,
Æмæ йæ разы сагъдауæй лæууын...

КЪАДЗАТЫ Станислав

* * *

Нæй, дам, хурмæ комкоммæ кæсæн,
Уæд æз та дыууæ хурмæ куы кастæн –
Бастъæла дæ цæстыты тæмæн,
Бастъæла мæ тæригъæдæй, уастæн!

Уыцы бонæй æз куы бадæн куырм –
Нал уыны мæ зæрдæ никæй, ницы, –
Сay рухс зилы мæн цыма хуыдым,
Сарæзта мæ, оххай, цъил йæхицæн...

КЪОДОТЫ Альберт

* * *

Мæ сæфт цæстырухс, ма мæ фæрс мæ цардæй:
Кæд нæ уыд лæг йæ хъуыддæгтæй мæтаг?!

Нырма мын сты мæ мысинæгтæ фаг,
Фæлæ мæм катай бавнæлдта йæ сартæй.

Кәсисин фылдәр хатт адәммә әнкъардәй.
Мә зәрдә у сә гәвз уdtәй хъәхъаг.
Кәсы мәм цард әнад әмә әлгъаг,
Уәлдайдәр ныр, куы мә фәлыгъдә дардмә.

Фәлә уәddәр... Цы йә ‘мбәхсон дәуәй? –
Зәгъгә мә исчи бафарста дә уарзтәй,
Уәд ын фәзәгъын: «Диссаг у, уәлләй!»

Мәхәдәг дәр фәцырд вәййын мә хъазтәй,
Әмә уләфын цин әмә ныфсәй,
Цима ләууын әмәләтән йә астәу.

МАМЫКЪАТЫ Хъазыбег

* * *

Л-йән

Әз дын дә цәстүсиг әруидздзынән цәппузыргай,
мә уды әндахыл сә бакәндзынән хъавгә
әмә сә хъахъхъәндзынән авгау...

Әмә-иу искуы әз куы бафәлмәцион дард балцы,
уәд-иу дә цәссигтә дзәнгәрджытау цәгъдзысты
әмә мә ныфс цырын кәндзысты...

Уәд-иу мә зонгуытыл әрләудзынән сә разы...
Сә әрвон азәлдмә-иу хъусдзынән әрмәстдәр...
Дәу уыдон бакодтой цәрмәстыгъд...

Әз дын дә цәстүсиг әруидздзынән цәппузыргай...
Әмә-иу искуы әз куы бафәлмәцион дард балцы...
Уәд-иу мә зонгуытыл әрләудзынән сә разы.

ДЖУСОЙТЫ Марат

* * *

Цәй әнәрвәссоң разынд
Дзәбәх чызгай! Кәддәр
Әз митвәди йә разы
Әрләууыдтән цәхгәр.

Ысдзырдтон. Бахудт мидбыл,
Ныуурс, ныррухс æппæт.
Мæ иувæрсты рыг миты
Рог акодта йæ фæд.

Йæ фæдыл бирæ кастан...
Мæ сæрыл мит æрбадт.
Æмæ кæсын... Мæ фарстæн
Нырма нæ радта дзуапп.

СКЪОДТАТИ Эльбрус

ÆРХУН

Нур ма сæлунцæ и къæræзтæ,
Кæнуй мет къæхти буни «хæрст».
Нур ма хуссунцæ и бæлæстæ,
Се 'ргъæвст цæнгтæ – кирсæй æмбæрзт.

Нур ма не 'фтуйуй æ хуарз зæрди
Æрдзæн фезгули ун сонтæй.
Нур ма цæруй маргъ æ гъар бæсти,
Тургъæ ма федауй согтæй.

Нур ма нæ уадзуй æ бæдоли
Мадæ гъæунгæмæ фестæй.
Мæн ба ка уорама æ цори,
Мæнæн ба ка тæрса нэстæй?

ФИДАРАТЫ Руслан

НЫЙАРÆГÆН

Уарзтай мæ æгасæй,
Ма мæ схъæрз мæрдты,
Цардтæн æз æдасæй,
Тахтæн æз хæрдты.

Зәрдәйы әндиуән –
Базырджын фәндтә,
Фәлә ис әвдиуән
Зәрдәмә фәдтә.

Нәй хъысмәтән сайән –
Тухийаг сәрән,
Царды скъуыд къәссайы
Муртәй нәй цәрән.

Нәй цәрән әдасәй,
Нәй тәхән хәрдты,
Уарзтай мә әгасәй,
Ма мә схъәрз мәрдты.

КОЛИТИ Витали

НӘҮӘГӘЙ ӘФТУЙУНЦӘ МӘ ЗӘРДИ

Нә зудтон, нә зудтон фиди адә,
Кәмәйдәрти боззаг цәмәй дән.
Әрмәстдәр ду, мә хорәнгәс мадә,
Әрмәстдәр ихәсгүн дәүәй дән.
Нәуәгәй әфтуйунцә мә зәрди,
Әзмәлагә цәвәг, әнәгъаст.
Нә уәрдун куд хәссидә ләкъәрди,
Куд кодтай бәхи фарсмә әмхуаст.
Нәуәгәй әфтуйунцә мә зәрди,
Къумух фәрәт, къалеутә къуәргәй.
Әвәд мети гъәдәмә ләгәрди
Цәстисуг дә росбәл ниссәлгәй.
Кенә ба Силтанухы будурти
Ләг тәвдәй ку кәнидә инод.
Әхсәдисә ду ба гәрзәзабурти
Әрдойнарәг исуогәй дә уод,
Нәуәгәй әфтуйунцә мә зәрди

Арми тъәпән – әмвазә гәрзән,
 Къәхти бунти хәппилтә фәкъәрдти
 Дзабуруафс куд кодтонцә фәлмән.
 Хәләфконд къәхигәни сәппутә,
 Цай къумәл, айки асә әгъзәл.
 Кәми ба әнәбари цәкутә,
 Хуәздәр ма җәмә кастә әнгъәл.
 Әвардтонцә соцъатә сә фаутә,
 Бадагә ‘й седзәргәсбәл дзурд дәр.
 Ду, рәстуод, нибәлсәй фәливид даутә,
 Нә гъәйтт-ләгтән сә разәй цудтә.
 Уорс дзиккоти, цәстгони әнцъулди
 Царди зин нирримәхст ай, җәмән?
 Ургәфтуд уомән ниддә сау кусти,
 Ма җәмәй хуарз адтайдә мәнән.
 Ду равардтай мәнән рәстдзийнадә,
 Да сах уарзт мин поэзи иссәй.
 Әз дәүәй фәййистон ләгдзийнадә,
 Әз дуйнемә җәун дәу нифсәй.

ГИБИЗТИ Оскар

МАДӘМӘ

Рагәй дәр әнгъәлдзауәй җәрун дә адзалмә,
 Ку рамәлай – әз дәр дә фәсте рамәлдзән.
 Уәләбәл адәми ‘хсән мә цард ци уазал ай,
 Сә бугъзур цәстәнгас – мә уодән нивәрзән.
 Цәй, җәуән дууемәй дәр мәрдтәмә. Әүүәндә:
 Циртмә нәбәл федиси сау мет нә уардзәй...
 О, мә ном, ме ‘знәгти әвзәгти
 ливзә къохти җәмән дә?
 О, мә цард, ци ди зонун хуарзәй!

ГОДЖЫЦАТЫ Нелли

НАЛ ДӘ УЫНЫН ФЫНЫ

Алы ‘хсәв мә зәрдыл иу җәссыг әруайы.
 Нал дә уынын фыны, нал, дә сурәт руайы.
 Хурәй ферох дидин, бazzади дзәгъәләй.
 Сәхгәдтон мә зәрдә авдхуызон дәгъәләй.

Иу каст сәм әркодтон, асәрфтон мә рустә,
 Әвдәмы дә номыл сауыгътон әнустәм.
 Мәй уыдзән йә раны, хур әнустәм тавдзән.
 Мады кәлән – зарәг – сабийы рәвдаудзән.

Ацы азы митзәй фидәнмә әртайдзән.
 Бур зәххыл цъәхдзыкку дидинтә әрзайдзән.
 Нал раздәхдзән абор, ног ызнон нә уыдзән.
 Нал разындзән дәгъәл, никуыдәр дә хуызән.

*C. Красаускас. Иллюстраци Соләманы
 «Зонды ныхәстәм».*

НОГ НӘМТТАЕ

Дзәуджыхъеуы центрон библиотекәйи Дзугаты-Мурасты Риммәйы разамындәй ңалдәр азы кусы литературон иугонд «Суадон». Архайынц дзы ахуыргәнджытә, скъоладзаутә, хүымәтәджы адәм. Нә журналы ацы номыры ныхасы бар дәттәм иугонды уәнгтәй ңалдәрән.

ГӘЦОЙТЫ Аинә

ТИБ

Фыдәлты зәхх – кувывддон хәхтә,
Мә райгуырән хәдзар.
Цәй зынаргъ дә мә зәрдәйән.
Бәлләңционән – гом дә дуар.

Зынг хуры тын сәумәрайсом
Куы айтынды йәхи,
Фынккалгә Терк куы ныzzары, –
Хуыздәр бәстә кәм и!?

Хуыцауы фарнәй хайджын дән
Æмә дзы бузныг дән,
Кәй райгуырдтән нә хәхбәсты,
Æргом дзуәртты æхсән.

Мә уидәгтә ам арф ысты,
Сә ныфсәй дән тыхджын.
Дәрдтыл хъуыстгонд у Тибы хъәу,
Нә фәсивәд – цытджын.

Æлпәт комбәстә хъахъхъяны
Хуыцауы ‘ргом цәссиг.
Таранджелозы арфәтәй
Нә цардамонд – хъәздыг.

ÆРДЗЫ ТЫХХӘЙ

Хурты хурзәрин ыскасти,
Теркмә разылдта йәхи,
Тавынц ын йә зәлдаг тынтәм
Донычызджытә сәхи.

Уылән уыләны фәсүры,
Уайы, цингәнгә тырны,
Сисы базыртә, ныzzары,
Хур аәм ирд цәстәй кәсы.

Терчы уыләентимә, хъазгә,
Найы хуры тын йәхи,
Нуазы цъитидонәй, райгә,
Уымәй хъалдәр ма кәм и?

ДЗӘГЬОЙТЫ ЖАННӘ

УӘЛАХИЗЫ БОНМАЕ

Уәлахизы бонәй дзәвгар рәестәг рацыд,
Уәddәр ай әрвилаз фәкәнәм бәрәг.
Нә рох кәнүнц абор дәр уыңы фыдастә.
Ныр бирәты ингәнтыл зайды кәрдәг.

О, Җавәр аәгъатыр уыд уыңы фыдызнат?
Уый не ‘вәрста саби, сылгоймаг, зәронд.
Фыдызнат, кәм-иу уай, кән-иу уым фыдвәндаг!
Мах дардзыстәм кады тырыса бәрzonд.

О, Дунесфәлдисәт, Дәуәй курәм абор,
Куыд никуыуал фехъусәм хәстән йә кой!
Куыд-иу худа мидбылты уарзонмә уарzon,
Куыд-иу уой әдзухдәр нае быдыртә сой!

ИРОН АЕВЗАГ

Сыгъзәрин фест, нæ мадæлон аевзаг!
Ирон аевзаг – ныйярæг мадау адджын.
Фæлæ йын мах нæххæдæг систем знат,
Ирон лæгмæ ирон дзырд нал у каджын.

Мæ мад-иу мæ куы фынæй кодта ‘хсæв,
Уæд авдæнмæ мæнæн ирону зарыд.
Сызгъәрин хур, дæ хъарм тынтæй нæ тав!
Нæ Ирæй хуыздæр нæу мæ бон ыссарын.

Цы ныл æрцыд? Ыскодтой нын кæлæн,
Ирон уæвын куы нал хæссæм нæ сæрмæ.
Ирон аевзаген нæй уæддæр мæлæн.
Нæ Иры зæдтæ, райхъал ут нæ хъæрмæ!

МÆ ХЪÆБУЛТАН

Мæ хъæбултæ, мæ дыууæ хуры,
Сымах мæ царды ныфс ыстут.
Сымах фæрцы мæм амонд худы,
Кæдæм цæуат, рæствæндаг ут!
Мæ фæдзæхст мын уæ зæрдыл дарут:
«Æдзух рæсугъд цардмæ тырнут.
Кæрæдзийы æнусмæ уарзут.
Уæ хистæртæн лæггад кæнүт.
Уæ сæрмæ макуы хæссут зивæт, –
Æнæ фæллойæ хорз цард нæй.
Уæ зæрдæтæ мын райæнт цинтæй,
Цæрут мæ фæндиаг фæрнæй!»

МЫСЫН ДÆ

Тæхуды, ‘мæ куы уаис
Æдзухæй дæр мæ разы.
Мæ зынтæ мын-иу айсис,
Дæуæй уаин æз разы.

Фәкәсын дәм әңхъәлмә,
Нә мә фәахсы хүйссәг.
Мә сонт уарзаг зәрдәмә
Вәййы әмхиц әнтъыснәг.
Фәмысын дә әдзуҳдәр.
Дәу зәдтимә фәбарын.
Нә мә фәтавы хур дәр,
Мә бон дә нәу ыссарын.
Әрвилбон дәр Хуыцаумә
Зәрдиагәй фәкувын.
Нә хәссин фая мә цардмә,
Куы мәм хъуысид дә худын.

ДЗИЦЦОЙТЫ ЖАННӘ

МАД

Доны әртахәй денджыз цәры.
Мады хъәбысы саби рәзы.
Дымгәйә рогдәр – мады узәлд,
Мады зәрдәйы – дун-дуне ‘вәрд.

Райгонд уәд, райгонд, алқәйы мад,
Цоты ләггады – рад әмә кад,
Цәй әмә сисәм зарәг бәрзонд,
Мадән дзы ссарәм йә зәрдәйы конд,

Кәстәрты номәй бузныг зәгъәм,
Арфәтә алкәд мадән кәнәм!
Уый у нә къона, нә бәркад, нә ныфс,
Уый уарзты фәрцы нә зәххыл цәрыс!

УАРЗОНДЗИНАД

Рагәй басыгъта мә зәрдә уарзты ирд цәхәр,
Фәләе стыр хәезнайау царды ды уыдтә ләвәрд.

Акәс, ленк кәнәи уәләрвты цәргәсты хуыздәр,
Афтәе стъалыты әхсәнты дарыс ирд ды дәр.

Агурын дæ рухс цæстæнгас – цæй-ма, зæгъ, кæм дæ?
Дымгæ ‘рбахаста дæ ныхас: «Ды мæ амонд дæ!»

Уарзты фæзмæ ды мæн хоныс, ме ‘нусон хæлар,
Зоныс мын мæ фæндтæ, зоныс, рухс зæды лæвар.

А зæххыл дæуимæ ‘рзилæм рагон симдæй мах, –
Кæмттыл, быдыртыл æнхъæвзы фæндырæн йæ цагъд.

БЕСТАУТЫ Аланæ

НÆ ТÆРСЫН МÆЛÆТÆЙ

Нæ тæрсын мæлæтæй. Нæ йыл кæнын мæт.
Æрмæстdæр фæбæллын, куы ‘рцæуид мæ фæнд.
Мæ бæллиц мæ кьюхы куы бафтид мæнæн –
Æнæ зын, æнæ мæт кæд уыди цæрæн?

Нæ тæрсын мæлæтæй. Нæ дзурын мæ маst.
Ирыстон мын хорзæй фæцæрæд æрмæст.
Мæ адæм зæрдæрухс æнусты куыд уой,
Сæрыстыр кæстæртæн куыд хъуыса сæ кой!

ЗÆРДÆЙЫ НЫХÆСТАË

Зæрдæйы цин, зæрдæйы фарн, йæ сагъæс
Куы æргом кæнын ме ‘мдзæвгæты æз.
Мæ зæрдæ мын уæлæрвтæм, Музæ, ахæсс,
Кæд фехъусин мæ фæндыры хъæлæс!

Мæ адæмæн нывонд кæнын мæ зæрдæ.
Мæ хъуыдитæ фæдзурын æз æргом.
Мæ царды цин, мæ бæллицты ыстæртæ,
Мæ сагъæстæ – мæ Ирыстонæн гом!

ИРОН ФӘНДЫР

Ирон фәндүр, мә зәрдәйы әвәрд дә.
Рәсугъд мыртә, зәллангәнаг хъәләс...
Мә бәллицтә, мә сагъастә, мә фәндтә
Мә хәләрттән дә фәрци дзурын әз.

Әндәр мә хуыды чи ‘мбары, зәгъ-ма мын?
Ирон фәндүр, о, ңас дә уарзын, ңас!
Әдзухәй мә фәфәнды демә зарын.
Зәлдаг әндәхтәй иумә куы стәм баст.

Ныхы дзуарау дәм хинимәры кувын,
Бәрзонд Хуыцауәй курәгау дә курын,
Цәмәй ды уай әнусты мемә,
Үйдзынән амондджын әз демә!

ГАСЫНТЫ Аминә

МӘ МАДӘН

Мә мад у мә зәрдә, мә мад у мә цард,
Йә цинай, рәвдыйдәй мә зәрдә у дзаг.
Куы аңауын искуы мә мадәй әз дард,
Хәкъуырццәй фәкәуын мәхимидағ фаг.

Мә мад дәр әнә мән фәкәны әрхуым,
Әрхъәцмә нае хъәцы мә уындыл әппин.
Йә уд дән, йә амонд, йә рухс хуры тын,
Әз уарзы уәлныхтыл уәләрвты тәхын!

ИРЫСТОН

Мән дисы ‘фтауынц дидинәгджын фәэстә,
Әхсәрдзәнтә, ышиджы дзыккутау раст.
Нә арф кәмттә, нывәфтыд уыгәрдәнтә, –
Мә зәрдә ‘дзуходәр – уыдонимә баст.

Аз дән дә чызг, дә хъәбул дән, Ирыстон.
 Фәнды мә тынг дә кадмә ‘фтауын кад.
 Зәгъын дын абор, рагәй дәр әмбәрстон,
 Кәй әрцәудзәенис иу заман мә рад.

Амә цәмәй уа амонджен дә фидән,
 Цәмәй мә бон дә хәрзәе фидын уа,
 Ысхиздзынән аз ахуыры бәрзәндтәм,
 Мә зонд, мә хъару ратдзынән дәүән.

Мә Ирыстон, мә зәрдә дә, мә уидаг,
 Дә фәлмән риуыл ис мәнән фәндаг.
 Аз минмырон зәл бавәрын мә дзырдты
 Амә зәгъын: «Мә рухс бәллиң дә ды».

БЕККУЫЗАРТЫ Гаянә

* * *

Ирон адәм! Арбайхъусут ләмбынәг,
 Мә ныхастән ыскәнүт аргъ сымах.
 Күй нәуал уа ирон зәххыл ирон ләг,
 Уәд фехәлдзән нә фыдәлты гәнах.

Уәхи цымә күйд раҳонут ирәттә? –
 Ирон әвзаг күй нә зонут әппүн.
 Рәсүгъд ысты нә фыдәлты агъдәуттә, –
 Аңә уыдон күйд фәразут цәрын?

Цәмән ыстут ыстырзәрдә нә Ирыл,
 Аңә маҳ Ирыл акәндзән фыдбон.
 Цы ми кәнүт? Архудут-ма уәхиуыл,
 Аркәнүт-ма уә хабәрттыл фәсмөн.

Нә фәндир уәд әрцәгъддзәни йә зарәг,
 Уәд хус мәнәу дәр рафтаудзән әфсир.
 Аркафдзәни та дугъон бәх әд барәг,
 Амә та худдзән мидбылты нә Ир.

* * *

О не Скәнәг, дәумә хәссын мә катай,
Дәуән дзурын мә зәрдәйи тәргай.
Мәнән зәххыл цәрыны фадат радтай,
Фәлә мын амондәй нәма фәкодтай хай.

Фәрәдьиди мә сонт зәрдә, хъыгагән,
Рәсугъд ныхәстыл баууәндиди уый.
О, батыхс мыл, дә хъәбысы мә ‘rbакән, –
Мә уарзтән ныр йә рухс фәндаг ныссуй.

Фәзындис уый ыстъалыйау мә сәрмә,
Йә хъарм уацары бакодта мә цард.
Фәлә фәзылди уайсахат фәстәмә,
Мә зәрдәйи мын барәхуыста кард.

Уый алыгъдис, мә уарзтәй мын фәхъазыд,
Йә ацыдәй мыл дун-дуне ныддур.
Кәд царды уый бынтон рәстаг нә разынд,
Уәddәр уыдзән мә зәрдәйи бынтур.

2016.12.11

ОЧЕРК, ПУБЛИЦИСТИКА

ТЪЕХТЫ Тамерлан

ХАЕЛАРЗАРДАЕ, ЦАЕСТУАРЗОН

Рәстзәрдә, йә дзылләйән зәрдиаг ләттадгәнәгәй фәцыди царды фәндәгтыл Медойты Дмитрийы фырт Хъазыбег. Әфсәддоны әнәңцой цард равзаргәйә, тырныдта ахуырмә, цымыдис әй кодтой фыдәлты хабәрттә.

Дзәуджыхъәуы индустримальон техникумы фәстә 1952 азы иттәг хорз бәрәттәнәнтимә каст фәци Винницаеи Ленины номыл әфсәддон училищә, фәстәдәр – ракетон әфсәдты академийы курсытә. Службә кодта Туркменийы, Бакуы, Налцычы. Уыцыйу рәстәг каст фәци Налцычы университеты араәтадон факультет дәр.

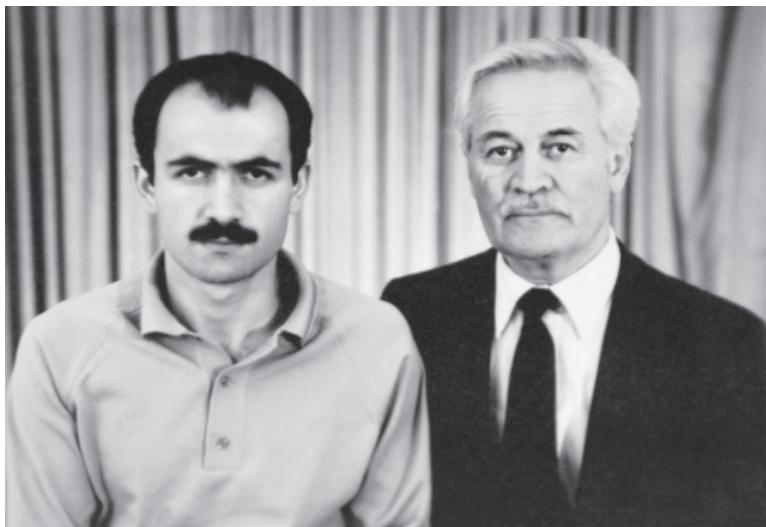
Йә райгуырән Ирыстонмә күү сыйдахт, уәд дзәвгар рәстәг фәкуыста Дзәуджыхъәуы ракетон училищәйи хистәр ахуыргәнәг әмә инженерон службәйи хицауәй. Әфсәддон пенсионер әнцад бадын нае фәрәзта уый фәстә дәр, күиста бәрнөн бынаетты. Алы хъуыдаджы дәр уыд әгъдау, фәтк әвәрәг, рәстдзинады сәрыл дзурәг.

Рәстәджы цыдимә Хъазыбег фылдәр аргом здахын райдыдта әхсәнадон күистмә. Дәлбулкъон, ССР Цәдисы гәрзифтонг тыхты ветеранән, цы радзура, уый күүд нае уыд! «Әрдзы хәдзар»-ы директорәй кусгәйә, Промышленнон муниципалон зылды экологийи хайады хицау уәвгәйә, Хъазыбег араәх әмбәлдис арыгаттимә, семә кодта зәрдиаг ныхас. Уәдә күүд бирә уарзта хуымәтәг фәллойғәнәг адәмы тыххәй фыссын! Цардаразәг уыдан сты, әмә нае дуджы хъайтарта дәр уыдан хъумамә уой – ахәм зондыл хәст уыд Хъазыбег. Раst, хәларзәрдә, нысанмә тырнағ адәймаг у, әмә дын стыр аргъ кодтаид. Адәмы размә ма хаста, Фыдыбәстәйи Стыр хәсты архайджытәй рохуаты чи аzzад, уыданы тыххәй аermәджытә дәр. Ам дәр йә зондахаст бәрәг у – Уәлахиз чи архаста, уыданәй иу әфсәддон дәр хъумамә рохуаты ма баззайа, йә рухс ном җара.

Хъазыбег хистәрты ныхәстәй, бинонты архивты гәххәттәйтәй зыдта, йә хәстәджытә Датиты Бей-Булат әмә Цәлыйккаты

Датиты-Медойты Дзыгыда (Хъазыбеджы мад), әфсымәртә Георги
әмә Хъазыбег, сә фыдығсымәр Амырхан.

Хъазыбег йә фырт Хадзымуратимә.

Ахмәт стыр ахуыргонд, әнәхъән паддахады дәр нымад адәм кәй уыдысты. Сә уд хъардтой сә райгуырән бәстәйил, фәндиди сә Уәрәсейи хъаруджын әмә хъомысджын паддахадәй уынын. Фәлә историйи цалх цәхгәр ныззылди 1917 азы, әмә интелигенцийи бирәе аңдәр минәвәрттау уыдан дәр рохуаты баззадысты. Ахәм уыд рәстәг – иугәр паддахы заман күстай, ног цардаразджыты ныхмә цәхгәр ныхас загътай, уәд дә кой, дә хъәр никәәттәй ал райхъуистаид.

Цәләккәти Ахмәт зындығонд политик, курдиатджын фыссәг әмә публицист уыд, әмә чысылгай йә ном ногәй хъуысын райдыдта. Әрмәг бирәе нае уыд, фәлә ацы рәнхъиты авторән, ЦИПУ-ый филология факультети студентән, хәсгөнд әрцыд Ахмәты сфаәлдистадыл дипломон күист ныфғыссын. Әмә мын әвәджиауы әххуыс бакодта Медойы-фырт. Хәларзәрдә, цәстуарзон адәймаг цы ‘рмәг, хуызистытә, чингуытә фембырд кодта, уыдан мын фәәхъаз сты, әмә ма куыздәстәмә Цәләгччы-фырты уацмисты әмбырдгондыл бакусынмә дәр мә чысыл фәллойи хай баҳастон. Хъазыбег та бацархайдта, зынгзәрдә революционер әмә фыссәг Сабырдинады проспекты кәм цард, уыцы хәдзарыл мемориалон къәй бакәныныл.

Датиты Бей-Булаты ном та революцийи фәстә хъустә дәр никуыничи фәкодта. Афтәмәй йә рәстәдҗы уый хуызән ахуыргонд адәм бирәе нае уыд. Йәхи фәрәзтә хардз кодта скъолатә аразыныл, йә адәмы рухсмә кәнини. 1913 азы йын Мәскуыйи рацыди чиныг «Практические указания для удешевления эксплуатации и постройки железных дорог». Уым цы хатдзәгтәм әрцыд, уыдан абор дәр вазыгджын сты.

Әмә та Хъазыбег ссардта ахуыргәндү, чиныгән аккаг аргъ скәнин кәй бон у, ахәмтү. Уыдоны ныхәсты фәстә разагъды ләдҗы ном хаст әрцыд энциклопедитәм. Медойы-фырт та стыр разныхасимә рауагъта чиныг, схуыдта йә «Наследие действительного статского советника Бей-Булата Датиева».

Газет «Рәстәдзинад»-ы изәрдион ахсәнадон уацхәссәг нае фәллад йә хъуыстонд фыдаелтыл фыссынәй. Хиуәттәй әппәллины охыл нае – хорз әмбәрста, стыр адәм кәй уыдысты, кад әрмәст сәхи мыттагән кәй нае кодтой, уый. Йәхиуыл та йын тых кодта әғъятыр низ. Цардәй ахицән 2011 азы марта тыйи 16-әм бон. Фәлә йә ном рох нае, хорзәй йә мысынц, чи йә зыдта, уыдан.

«МАХ ДУДЖЫ» РАВДЫСТ

Нæ равдысты фендзыстут номдзыд латвийаг ныvgэнæг CCP цæдисы Паддзахадон премийы лауреат Стасис Красаускасы (1929–1977) куыстыгтæ.

Иллюстраци Шекспиры
сонетмæ.

Куывд.

Бæллиц.

Æрыхъал.

Хъзлæс.

Къухтæ.

Былтæ.

Ecce homo.

Чи Аксен²

Фын.

Монц

Чи да?

ТӘЛМАЦТАӘ

ӘРТӘЕ ЯПОЙНАГ ПОЭТЫ

Маңуо БАСЕ
(1644–1694)

* * *

Нырма ләппүн у, фараст бондзыд уалдзәг,
Фәләе әнкъарынц быдыртә ‘мә хәхтә:
Әрхәццә нәем и, әрдз йәх хуыз ыскалдзән.

* * *

Йә зәлдаг хаутәй бавдәлон бынтон
Хәххон сырхмәтәг. Рог удзәф хәссы
Әксәрдзәны әнәнцой уынәр дардәй.

* * *

Әфтауынц балтә дидинәг – цы рухс у!
Әз цуанон ләгай бафтыдтән сә фәдыл.
Куыд әхчон мын у – нал зонын фәллад дәр.

* * *

Зынггур гәләбу,райхъал ма у, цәй:
Әз иунәг дән,
Цәдисәмбал мын най.

* * *

Фәндагыл мә бацыди уазал.
Быдыргәс быдыргъмә дзурын:
«Әфстай ма мын авәр дә пәләз».

* * *

Арвән йә арфы нынныгъуылд ныгъуили.
Заргә-зарын дзы
Әрбайрох и зәхх.

Поэт Рикайән

Сойын цырагъыл бафтыдтай арт,
Раст цыма арвәрттывд
Адахтай армәй.

* * *

Хъоппәджы къусчы гәләбү әрфынәй.
Ма йә бахъыгдар,
Мә къона сырддонцъиу.

Куысыфтәг – мә «дурын»

Мә исбон уын мәнәе әгасәй:
Мә җардау бынтон рог
Лыстәгхъуыр куысыфтәг.

* * *

Дидинәг баруад.
Йә мыгтәгтә згъәлынц
Цәссыгтау.

* * *

Дзәбәх-ма әркәс!
Каурәбын дидинәг калы
Дзындзаләг.

* * *

Уынгәг мәйдар. Доны ацц уасы:
Кәд нал ары й' ахстон,
Мәгуырәг.

* * *

Әрхәндәгәй сидыс кәмәдәр, о гакк-гукк.
Мә сагъәстә не сты мә фаг –
Ды ма мын сыл бафтыдтай ноджы.

* * *

Фәтәхы әрвгәронмә гакк-гукк.
Тәмәнкалгә доны уәлцъарыл
Йә хъәләс ныйивәзт йә фәстә.

* * *

Ныр арвыл дән, арвыл дән æз,
 Ієбадтән уал æфцәджы рагъыл,
 Ныгъуылиты тахтмә дәләмә кәсын.

* * *

Хъызт зымæг. Чыныңды хур кәсы.
 Мæ бæхы фæсонтыл
 Ныссалди мæ аууон.

* * *

Хурыл æрцауындзæг æврагъ.
 Цавæрдæр мæргътæ йæ
 Айгæрстой зулмæ æрттигътау.

* * *

Бабыз ныддæлгом и зæххыл.
 Базыртæ, къабайау,
 Бамбæрзтой къæхтæ.

Фæззыгон изæр

Дзæнгæрæг – цæлхъæввонг:
 Цырыцъырæгты зардмæ
 Бахъырндаен уый дæр ныртækкæ.

Хæлармæ

Хæрз иунæг дæн.
 Саккаг кæ, курын.
 Ірхауди, ныддæлгом фыццаг сыйтæр зæххыл...

Поэты мардыл

Цы фæдæ, мæ ныфсæнцой?..
 Мæ фидар цым лæдзæг мын
 Фæззæджы сау уад ныссаста.

* * *

Уалдзæг фæцæуы.
 Мæргътæ кæуынц. Кæсæттæн
 Зилинц сæ цæстытæ доны.

* * *

Мәрдонәдзәм дуне.
Цъәх айнәджы зәрдәмә хъары
Цъырцъырәгты узәлгә зарәг.

**Æдзардәй чи амард, уыңы поэт
Иссёйы ингәны уәлхъус**

Нырриз әмризәджы, ингән!
Фәэззыгон быдыры цъәх ирдәгә –
Мә удаист ниуын.

* * *

О уәләе сынт, цәй-ма, зәгъ мын,
Цәмән тәхыс ардыгәй уа тагъд
Æмтъеры, әдзәлгъәд сахармә?

* * *

Ацы цъырцъыраг
Йә зарәджы мидәг атад –
Хъуз ма дзы аzzад әрмәст.

* * *

Буддәйы гуырән бон
Саджы хәрз гыцци ләппын дәр
Хуры руҳс федта фыццаг хатт.

* * *

Ныддаргъ мыл мә фәндаг.
Цъәх әврагъ әрбацәуы дардәй.
Ысуадззынән уый бын мә фәллад.

* * *

Гакк-гукк, цы фәдә?
Уалдзәгән арфә ракән:
Дидинәг калы әхсынцъы.

* * *

Хәрисыл сагъуыди дымгә.
Къалиуәй буләмәргъ зары,
Бәласы зәрдә у уый.

**Суадон, Сайгё цы халагъуды
цард, уый цур**

Тæхы цырынæй къалиуты дæлбазыр.
Йæ сусу-бусу уалдзыгон къæвдайау,
Рæвдауы уды, бæлæсты ‘мæ нæууы.

* * *

Мæ зæрдæйы та раудæгас рис:
Мæ мад, мæ фыд мæ цæстыл уайынц ногæй.
Кæцæйдæр хъуысы тарст уыджы хъæрахст!

*Кобаяси ИССА
(1763–1827)*

* * *

Урс-урсид æртæхтæ
Къаххæй æнæвгъау ыссæнды
Сæнтсау сынт.

* * *

Дидинвæльист дуне, мæй...
Азтæй уал авд-авды
Хъеллау фækодтон æнæсæрбæрæгæй.

* * *

Балцæй æртахтыстут, хъазтæ, –
Абон япойнæгтæsistут.
Адджын фынæйтæ кæнут!

* * *

Байхъус-ма, гакк-гуукк,
Мæйы æхсырфыл
Ма скъуыр дæ сæр.

* * *

Мит атад.
Цымыдис әвзонг мәй
Бәгъгъәтцәстәй култәм кәсы.

* * *

Бонәмбис әнтәфы
Арвы цъәх арфы
Тайын хәрз иунәгәй әз.

* * *

Гъеуый дын гәләбү!
Цы хәмпәлы райгуырд
Әмбисонды фидауц!

**Быдыр куы басыгъд, уәд
раләууыд Боны бәрәгбон**

Разагъды Буддәмә
Боны бәрәгбон
Фәкәсдән әнтъыснәг.

* * *

Әрттиваг хъәндиләг
Тәмәнкалгә атахти тары,
У цыма цардәгас стъалы.

* * *

Әз галхәфс дән, галхәфс.
Сындыз къутәрәй рухсмә рахилын
Цы зын уыди, цы?

* * *

О буләмәргъ, Були! Нымады йәм нәу –
Әлдар дә, цагъар дә –
Йә зарәг нә аивы никәд.

* * *

Ратæх-ма, булæмæргъ.
Уадзын дын кау.
Абад ыл æмæ ныzzар.

* * *

Мæ хæдзар – бынафтид:
Æрмæстдæр дзы – сатæг,
Стæй ноджы – зæрдæнцой.

* * *

Гакк-гукк райдытта зарын.
Хъусут лæмбынæг,
Мæлдзыгæй, хъæндилæй, бындзæй.

* * *

Куыд бирæ фæкастæн æнхъæлмæ
Дæ зарæгмæ, гакк-гукк,
Мæ къона!..

Хæфсыты тохмæ кæсгæйæ

Хъус-ма, тæнтъихæг,
Ма басæтт, фидар фæлæуу!
Йæ богал дæ хоны Йесса.

* * *

Йæ цъысымæй æрхæндæгæй кæсы,
Мæллы хæлæгæй гæлæбутæм
Ахст цъиу.

* * *

Цъæх айнæджы фахсыл дæлæмæ
Фæд-фæдыл мæлдзыджытæ згъорынц.
Кæм уыдисты? Æврагъыл кæд...

* * *

Зæгъ-ма мын, хъæддаг хъаз,
Ныр цал азы тæхыс
Фæсхæхтæм, фæсфурдтæм?..

* * *

Сәумәцъәхәй изәрдалынгтәм хъәдхой
 Йә бынатәй нә фезмәлыди, хойы,
 Күйрдадзы дзәбуг басгуыхти йә бырынкъ...

* * *

Бәрзонд әврәгътәй ихкъәвда әртахт.
 Йәхи уромын нал бацис йә бон.
 Фәлдурәдҗәжын! Ырен арты ысмида...

*Исикава ТАКУБОКУ
 (1885–1912)*

* * *

Егъау фурдән йә былгәрон ләууын
 Хәрз иунәгәй.
 Ныр цаләм бон,
 Мә цәссыгтә куы скул вәййынц мә хъуыры,
 Ныуадзын уәд мә хәдзар.

* * *

Гъәй-джиди, чи ссары
 Ахәм күист, ахәм,
 Зәрдә кәмәй кәна рух!
 Бакән әй райгә,
 Стәй амәл.

* * *

Рагъы дәлбазырмә
 Саст бәласы зәңг
 Әрбасхуистой уыләнтә знон.
 Ләууын ыл, фәлгәсын фәйнәрдәм.
 Агурын, фәлә нә арын дзырдә.

* * *

Әнәарт уаты
 Бадтән әз изәрәй:
 Кәсүн, әмә дын рахызтысты къуләй,
 Сә ләдзәдҗытыл әнцойгәнгә,
 Мә фыд, мә мад.

* * *

Цәссыгтә, цәссыгтә...
 Сты диссаг, тәмәссаг!
 Әрәхс сә дә зәрдә,
 Әмә та ысног уыдзән,
 Худдзән.

* * *

Нәүүыл уәлгоммә хуыссын.
 Сәры хъуыдый мур нәй.
 Цавәрдәр маргъ мын мә ныхыл
 Әрәппәрста бага,
 Арвыл ңыллиндҗытәй хъазы.

* * *

Әнцой куы ‘р҆цәуы
 Стәм уазәгау
 Риумә, –
 Әхцион мын вәййы
 Сахаты зәлланг дәр.

* * *

Айдәнты дукани...
 Амардтән дисәй:
 Мәнә цы хуызән дән!
 Ихсыд, әныгүйс,
 Цъыуитт мәга раст...

* * *

Фәлмән миты рагъы
 Фәцәв
 Дә судзгә-уыраугә әмбүйтә...
 Тәхуды ‘мә
 Афтә тынг бауар!

* * *

Әнәчетар, хиваст әлдарән
 Куы кәнай ләтгад әмә буц ми,
 Әвирхъау, гуылмыз дәм
 Фәкәсдзән әгас дуне
 Уәд.

* * *

Гал, беңау, бастад... Йә биләй
Даргъ цыхцырәгау зәхмә
Згъоры әнәскъуыйтә сәт.
Мин-мин азтәм ын, әвәдзы,
Фидийән наәй.

* * *

Мә хәлар,
Мәгүыргуры ма ‘фхәр,
Әнәуи дәр стонг у, әфхәрд.
Йә халдих дән, зон ай,
Әз дәр.

* * *

Цәмән мәм фәкастаид афтә,
Нә зоның:
Әнхъәлдән, мә сәры
Ис къардиу – әмдзәхгәр,
Әрвылбон дзы сыйджыт ызғъәлы әмымраәй.

* * *

О, фәлә ам цәмән дән?
Цы ми кәнын ам?
Гуырысхотәгәнгә,
Мә уатән йә къултәм
Кәсын.

* * *

Фәнды мә:
Әнәрцәугә диссаг куы равдисин, ехх!
Куыд мәм кәсой хъахъдзыхәй адәм.
Әз та
Куыд айсәфон уайсаҳат зинау.

* * *

«Әхца, әхца! – әндәр кой нал и!» –
Былысчыләй ысдзырдтон әз.
Фәлә ма сәр әваст әрцахста:
Әнәазым наә дә ды дәр. –
Әхца дә емынә күнә сты.

* * *

Цыма хохрындзәй
 Расхъиудта
 Дур,
 Ёз абоны бонмә
 Раст уыйау æрхаудтән.

* * *

Ныууынæргы зәрдәе
 Цæф сырдау.
 Фæлә та мæ бæстæй
 Күү ‘рбайхъуысы хорз уац, –
 Ёрмакуыр ысвæйы мæ зәрдæ.

* * *

Фæззыгон арв
 Кæрæй-кæронмæ – афтид...
 Къæмдзыджы мур дæр, аууон дæр ыл нæй.
 Цы иунæг дæ, цы тæригъæд дæ, арв!
 Күү атæхид уæд та дæ тыгъыды сынт!

* * *

Уыдтæн ыстонг, æнкъард æмæ фæллад.
 Мæ цурмæ уæд, йæ къæдзил тилгæ, ‘рбацыд
 Ёххормаг куыдз, ысдардта мæм йæ мукъу,
 Ёмæ гæзæмæ фенциондæр
 Мæ удæн.

* * *

Афтид быдыры
 Хæдтулгæ куыд цæуа,
 Афтæ мæ зәрдæмæ
 Сay хъыг
 Ыссары фæндаг.

* * *

Дзыллæтæ иууылдæр
 Ивилынц иуырдæм.
 Джихæй сæ фæдыл кæсын
 Фæндагæй иуварс –
 Иунæг, хæрз иунæг.

* * *

Ногбон фæфардæг.
 Нæ цард та
 Раздæрау хилы уæззаугай
 Аххæндæг
 Фæндагыл.

* * *

«Нæ дæм цæуы, уæдæ, цæрын?» –
 Тызмæгæй мæ бафарста
 Дохтыр.
 Мæ зæрдæ ныхъхъус и,
 Нæ йын радта дзуапп.

Цинуаты Сæрмæты тæлмацтæ

АРВИСТОН

ЭЗОПЫ ӘМБИСӘНДТАӘ

269. Бирәгъ әмә куыздз

Бирәгъ ауыдта, рәхысәй ңәг йә хъуырыл кәмән уыд, ахәм егъяу куыздзы әмәй йә фәрсү: «Чи дыл әрцауыгъта уыцы уәз-зу «хъуытаз» әмәй дәе чи снард кодта?» Куыздын дзуапп радта: «Цуанон». «Нәе, бирәгъ ахәм цардыл не сразу уыдзәни! Фәлтау сыйдәй мәлдзынән, ахәм уаргъ хәссыны бәстү». Әнамонд куы уай, уәд дын хәринаң дәр ад нәе кәндзәни.

270. Хәрәг әмә куыздз

Хәрәг әмә куыздз фәндагыл фәцәйцидысты. Иу ран кәрдәгыл фыстәг ссардтой. Хәрәг ай систа, райхәлдта йә әмәй йә хъәрәй кәсү. Цыди дзы фосы, хъәбәрхоры әмә хъәмпы койтә. Куыздзы уыдәттәм хъусын нае фәндид әмә дзуры хәрәгмә: «Фыдызгъәл әмә дзы стджыты тыххәй ницы фыст и?» Әркасти хәрәг, уәдә цы уыдаид, фәлә дзы ахәмәй ницы ссардта. Уәд ын куыздз афтә: «Ныzzывытт кән уәдә уыцы ницәйаг тәххәтт исчердәм. Цы дзы фыст и, уыдон ницьтә ‘мә маңытә сты».

273. Домбай, бирәгъ әмә рувас

Домбай базәронд и, фәрнычын әмәй йә ләгәтәй раңауын-хъом нал уыди. Рувасәй фәстәмәй йәм сырдтә иууылдәр рын-чиңфәрсәг әрбаңыдысты. Бирәгъ рувасмә мәстү уыд әмәй ыл домбайы ңәстмә даутә мысын байдыдта: сырдты паддзахы, дам, ницәуыл нымайы әмәй, дам, уый тыххәй не ‘рбаңыди. Растаның уыцы сахат рувас дәр куы фәзынид әмә бирәгъты фәстаг ныхастә куы айхъусид. Домбай ыл фәтъәлланг ласта. Рувас дзы хатыр ракуырдта әмәй йәхі рәститтә кәнинил фәзи: «Ам чи әрәмбырд, уыдонәй дын мәнәй стырдәр ах-

хуыс чи бакодта? Кәм нә баләууыдтән, иу ахәм бынат нал бazzади, кәд дын исты хосыл фәхәст уаин, зәгъгә. Бирәе дохтырты фәфарстон, стәй әеппүнфәстаг мә къухы бафтыди хос». Домбай йә фәрсы, Җавәр хос у, зәгъгә. «Хъуамә бирәгъән йә царм бастигъай әмәе йә пәләзәу дә уәләе әрытауай!» Рувас бирәгъы зәххыл мардәй хуысгә куы федта, уәд быйлысчыил худт бакодта әмәе загъта: «Паддзахы галиу зондыл ардауын нә хъәуы, фәлә раст зондыл».

Әмбисонды хъуыды: иннәтән Җәлхдуртә чи әвәры, уый йәхицән къәппәг аразы.

274. Къәбыла әмәе хәфсытә

Къәбыла иу бәлләдоны фәдым азгъордта. Дард фәндагыл бафәллади, стәй әнтәфәй тыхсын байдыдта әмәе изәрәй җады цур цъәх наууыл әрхүүссыд. Уайтагъд тәгәрфынәй аци. Иуафон хәфсытә хъәләсүдзагәй уасын байдыдтой. Къәбыла райхъал, смәсты, сыйстади, җады былмәе баңыд әмәе хәфсытыл рәйын систа, ома ма уасут, фынәй кәнүн мә баудзут. Бирәе фәрәйдта, фәләе йә хәфсытә хъуыды дәр нә кодтой, раздәрау уасыдышты, хъәрахстәй не ‘нцадышты. Къәбыла мәстәлгъәдәй йәхи иуварс райста әмәе загъта: «Æз та сымахәй әдлыидәр, уә хузызән хъәр-хъыллистрәнджытән зонд чи амоны!»

Әмбисонд амоны: схъәл адәймәгтә цыфанды тынг куы архайой, уәддәр сәе бон нәу суанг хиуәттән дәр зонд баца-монын.

276. Фыййау әмәе бирәгъ

Фыййау бирәгъы ләппын ссардта, сәхимә йә әрбахаста әмәе йә куытимә хъомыл кәнүн байдыдта. Бирәгъы ләппын сыйстыр. Әддагон бираегъ-иу дзугәй фыс куы адавта, уәд-иу ай дәр куытимә баину. Куытә-иу бирәгъы куынә байяфтой, уәд-иу фәстәмә раздәхтысты, ай та-иу дардәр згъордта, фысы-иу бирәгъы дзыхәй рараЙдывта, әмәе-иу әй иумәе баҳордтой, стәй-иу фәстәмә раздәхти. Кәд-иу дзумгәе ләбурағ нә уыд, уәд та-иу «хәдзарон бирәгъ» фыстай исказылы аргәвста әмәе йә куытимә баҳордта.

Фыйайа фæстагмæ хъуыддаг бамбærста æмæ бирæгты бæла-
сыл æрцауыгъта.

Æмбисонд амоны: фыдмыггаг цæрæгойы цасфæнды æфсад,
уæддæр йæ кæнон нæ ныуадзdzæни.

277. Доныхъаз

Иу хъæуккаг лæгмæ уыди хъаз æмæ доныхъаз. Хъазы
æргæвдыны тыххæй хаста, доныхъазы та – зарыны тыххæй.
Хъазæн йе ‘ргæвдынафон куы ‘рхæццæ, уæд æхсæв уыд, æмæ
дыууæ маргыы кæрæдзийæ зын раиртасæн уыдысты. Гъемæ дын
хъазы бæсты доныхъазы куы ‘рҔахсиккой. Фæлæ, мæгуыр, уый
йæ мæлæт куы базыдта, уæд зарын байдыдта. Бинонтæ йæ ба-
зыдтой, æмæ доныхъаз мæлæтæй фервæст.

Æмбисонды æвдыштæуы: арæх музæты лæвæрттæ цæрæг-
удты мæлæтæй фервæзын кæнынц.

278. Ус æмæ йæ расыггæнаг лæг

Иу усæн йæ лæг нозтæй æфсис нæ зыдта. Уыцы бæллæхæй
йæ фервæзын кæнон, зæгъгæ, хинæйдзаг ус ахæм мадзал
æрхъуыды кодта: лæг сау расыггæй куы схуыссыд, уæд æй ус
йе ‘ккой скодта, уæлмæртæм æй ахаста æмæ йæ уым кæрдæгыл
ныуугъта, йæхæдæт йæ хæдзармæ рацыд. Йæхинымæры загъ-
та: куы æрæвронг уа, уæд æм æрбацæудзынæн. Цасдæры фæстæ
ус уæлмæртты кулдуармæ йæхи байста æмæ хойы. «Чи хойы
кулдуар?» – фæхъæр ласта лæг. «Уый æз дæн», – дзуапп ын
радта ус. – Мæрдтæн хæринааг хæссын!» «Хæринаджы бæсты
фæлтая нозт рахæсс, мæ къона!» Ус, мæгуыр, тымбылкъухæй
йæ риу ныххоста: «Цæй æнамонд дæн, цæй! Мæ сусæгвæндæй
мур дæр ницы рауд! Күйд кæсын, афтæмæй, мæ лæджыхай,
дæ митыл фæсмон не ‘ркодтай, фæлæ ноджы фыддæр фæдæ:
дæ ахуыр никуы ныуадзdzынæ!»

Æмбисонд æвдисы: æвзæр митæй дæхи куынæ бахизай, куы
сыл сахуыр уай, уæд сæ уацарæй никуы фервæздзынæ.

ЦИТАТАӘ

* * *

Хәрәг қуыройы фыды алыварс зилгәйә фәңди 100 милы.
Йә баст ын күң сыйхәлдтой, уәд йә раздәры быннаты ләууыд.
Ис ахәм адәймәгтә, бирә чи фәңәуы, фәлә чи никуыдәм
бахаңцә вәййи.

* * *

Фәразондзинадәй ирвәзын кәнүт уә уdtæ.

* * *

Йәхи уәләмә чи ласы, уый дәләмә әрхаудзән, йәхи
дәлдзиныг чи кәны, уый та уәләмә схиздзән.

* * *

Козбау ләт! Раздәр уал дә цәстәй къодах раппар, стәй
уәд базондзынае, де ‘фсымәры цәстәй къалиу раппарын күйд
хъәуы, уый.

* * *

Ницавәр фәсдзәуин ләггад кәндзәни дыууә хиңауән:
ұымән әмә сә иу ие ‘нәуынон ұыдзән, иннә та – адджын, ие
та иуыл әнүүвид ұыдзән, иннәмә та уазал цәстәй кәсдзән.

* * *

Кәд дыууә адәймаджы иу хәдзары хәларәй цәрынц, уәд
хохән афтә күң зәгъой: «Фалдәр аңу!» – хох сә коммә
бакәсдзәни.

* * *

Падзахад у, 100 фысы кәмә ис, ахәм фыйяуы хүйзән.
Фыстәй иу, сә тәккә стырдәр, фәдзәгъәл. Ләг ныууагъта
99 фысы әмә йә иу фыс агурағ аңыди, ссардта йә. Күң фәтухи
кодта, уәд уый фәстә фыйяу фысән загъта: «Æз дә ма 99
фысәй фылдәр уарзын»

Йесо Чырысти

* * *

Әрдз нәм мидәмә цәугәйә дәр әмә фәстәмә здәхгәйә дәр джигул фәкәны. Бәгънәгәй әрбаңыстымә, фәстәмә дәр бәгънәгәй аздәхдзыстәм. Стәй ардәм ци ‘рбахастам, уымәй фылдәр ахәссән ницы ис.

* * *

...Омә уыдон цагъартә не сты? О, фәлә де ‘мцагъартә сты, уымән әмә уыдон дәр әмә ды дәр әмхуызон дәлбар стут хъысмәты раз.

* * *

Әндәр адәмты йә дәлбар чи скодта, уыңы хиңауд фидар нәу.

* * *

Адәймаг цас әлгъагдәр әмә худинаггәнәгдәр уа, уыйбәрц ын налатдәр әвзаг ис.

* * *

Цардәгас у, бирәтән хорзы чи цәуы, уый. Цардәгас у, йәхицән пайда чи у, уый. Чи бамбәхсы әмә йә хүйнчы чи ныссәдзы, уымән та йә хәдзар марды чырыны хуызән у. Суанг ма йә къәсәры цур мармәр къәйил йә ном ныфғыссән дәр ис: уымән әмә йә адзаләй раздәр амарди.

* * *

Уд хуыңау у, адәймаджы буары йәхицән бынат чи скодта, ахәм.

Сенека

* * *

Бәлләх у уәльвонг әмә табуйаг хъуыддәгтыл әмбыд дзырдәй ныхас кәнин. Разагъды ахуыргәнджытә иууылдәр бирә дзурын нә уагътой дзырды дәсниты, уыданы-иу сә мәлгъәвзәттәй сәхи ахъал кәнин тынг күү фәндүд, уәд... Разагъды ахуыргәнджытә әмбәрстой, уәлиау сисынмә кәй хъавыс, уый арәх худинаджы уавәрмә кәй әрәппәрстәуы, стәй ныл не ‘взаг әппинәдзух гадзрахатәй раңауынмә кәй

фәхъавы, уыдæттæ. «Дуар æмæ гуыдыр сæвæр дæ былтыл, – дзуры Йесо Сирах. – Сызгъæринæй, æвзиستæй дæм цы ис, уыдон атайын кæн, сараз дзы, дæ дзырд дын чи бара, ахæм тæраз. Ноджы дзы рацæгъын кæн, дæ былтыл дын æнгом чи хæца, ахæм фидар идон».

Николай Гоголь
*Избранные статьи. М.,
Современник, 1980, 105 ф.*

* * *

Зондджын митæ кæнынæн айдагъ зонд фаг нæу.

* * *

Мах рæстæджы уæздан адæймагыл æлгъаг цъаммар даутæ куы фæмысы, уæд тыхджындарыл нымад æрцæуы, уымæн æмæ намысджын лæджы каст фækæны. Уæздан та идеалисты æнгæс вæййы, æмæ йæ адæм быдзæу фенхъæлынц.

Федор Достоевский

* * *

Ницьуал баззади, прогресс дæр, принциптæ дæр нал ис, æрмæст ма – фразæтæ, ныхæстæ, хус дзæнгæда...

* * *

Ай-гъай, цæмæй дæ къухы исты бафта, уый тыххæй хъумæ уай цауд курдиаты хицай, фæсдзæуин, дымысдæр.

* * *

Æбуалгъ ирони! Курдиатджын адæймæттæ сæ цард-çæræнбонты сæ уdtæ бахæрынц фæлдураæджджын публикæйы сæрвæллау, афтæмæй сæ мид-зæрдæйы æлгъ кæнынц уыцы публикæйы хицæн гъæлатæй алкæуыл дæр.

Æфсымæттæ Гонкуртæ, Жюль æмæ Эдмон

* * *

♦ Дæхи æрмакуыр скæнын куы бауадзай, уæд дæ боны-фæстагмæ кæуын бахъæудзæни.

♦ Цъайы райхъал кодтам æмæ нæм дзы райхъуысти зарæг.

◆ Цытуарзаг адәймәгтә цыфәнды хъуыддәгтәм дәр куыд-фәндыйы Җастәй кәсүнц, цыма къуырматә сты. Фәлә сә раппәл, әмә уәд сә хъустә фәгәмәл кәнынц.

◆ – Стъалытә кәй сты? – хъуыр-хъуыргәнгә бафарста бизнесмен.

– Нә зонын. Никәй.

– Уәдә мән сты, уымән әмә сыл әппәты фыщаг әз ахъуды кодтон.

– Әмә уый фаг у?

– Ай-гъай. Хицау кәмән нәй, ахәм хәзнадур куы ссарай, уәд уый дәр дәу у. Дә сәры исты хъуыды куы фегуыра, уәд ыл патент скән әмә уәд дәу у. Стъалытә мән сты, уымән әмә мә разәй ахәм хъуыды никәй сәр әрцахста.

◆ – Адәм иу фарны хъуыддаг ферох кодтой, – загъта Рувас, – фәлә йә ды дә зәрдыл дар: әрмахуыр кәй скодтай, уыдоны тыххәй цард-цәрәнбонты дзуапп дәттыс, уымән әмә сә бәрны бацыдтә.

◆ Цытуарзагмә әдзухдәр афтә фәкәсы, цыма йыл әппәт адәм дәр дис кәнынц.

◆ Дә хорзәхәй... әрмахуыр мә ма скән!

◆ Мән әңгәг цард хъәуы. Горәтты та ферох кодтой, цард ыу, уый.

◆ Къуыхытә тыхджын адәймаджы удвидар скәнынц.

◆ Цард у, адәймаг иунәгәй кәуыл җауы, ахәм къахвән-даг.

◆ Цәмәй адәймаг суай, уый тыххәй бирә зынтә бавзарын хъәуы.

◆ Адәм куы фехәлынц, уәд уымән йә сәйраг аххосаг: пад-дахад фехәлди.

◆ Хотыхтә дә җәмән хъәуынц, дә мидәг, цы бахъахъ-хъәнай, ахәмәй куы ницы ис, уәд?

◆ Уәлахиз адәмы ләмәгъдәр кәны. Састы бынаты чи баз-зайы, уымә ног тыхтә фәзыны.

◆ Әңционәй къухы цы бафты, уым бәркад нәй, уымән әмә йыл фыдәбон кәнын нә бахъуыди.

◆ Ацы дуне мард у, ацы зәххәй мардәй уәлдай нәй: цард-әгас цыдәридәр уыд, уыданән сә ад, сә хәрзәдәф әмә сә апп ныдәрәнчынди.

* * *

Цәмән хъумә әңхъәлмә кәса фыссәг хорзәхтәм цавәрдәр социалон къордәй кәнә исқәцы хицаудәй. Фыссәгән йә иунәг хорзәх – йә куист нывыл кәнын. Уый алкәмән дәр фаг хорзәх у. Әз әнаккаг мийыл нымайын, адәймаг йә уды быцъынәг куы скъуына Францы академимә кәнә әндәр исқәцы академимә баҳауынмә.

Эрнест Хемингуэй

* * *

Уырны мә, паддзәхтә рагәй дәр исқәй зәххытә исыныл аәмә бәстәйи араентә уәрәхдәр кәныныл хәст уыдышты. Адәймаджы цардыл хъуыды кәнынмә сә не ‘вдәлл. Уыцы хәс йәхимә райста уырыссаг литератүрә, адәймаджы-иу хицәутты зәрдыл әрләууын кодта. Әмә уый фәрцы сисис әвәджиауы литератүрә.

* * *

Адәм хәрзмыггаг куытә не сты, цәмәй сә кәйдәр фәндонмә гәсгә аразай. Адәмы аразгә куы кәнай, уәд сә рауайдзәни хәрзмыггаг куытә. Әңгәг адәм сәхәдәг райгурынц, Шаляпин куыл райгуырд, афтә. Уый у сәйраг хъуыддаг – адәймаг хъумә туыргә ракәна, аразын ай нае хъәуы.

*Михаил Пришвин
Дневники. М., «Правда»,
1990, 362–363 ф.*

* * *

Әппәты стырдәр әфсарм-намыс у, хицән адәймаг колективи пайдайән йә уд нывондән куы хәсса, уәд уый. Әппәты стырдәр әнәфсарм-әдзәсгомдзинад у, коллектив йәхи пайдайән хицән адәймаджы нывондән куы фәхәссы, уәд уый (зәгъәм, Сократы мәләт, Чырыстийы тыххәй та маңы дзурәм?).

Уый дәр уым, 370 ф.

* * *

Цас рәстәг фесафын хъәуы, әвәдза, цәмәй сфердистадон теоритәй дәхи баҳаҳъянай. Уыцы теоритә та әрвыйл-

бон аразынц, йæ цард-цæрæнбонты чи никуы ницы ныффыста æмæ, литератураjæн разамынд дæттыны роль мæхимæ райсон, зæгъгæ, йæ уды быцьынæг чи фескъуыны, ахæмтæ.

Уый дæр уым, 184 ф.

* * *

Куы дæ бафхæрдæуа, уæд дæ ныфс ма асæттæд: ис иу ахс-дjiаг мадзал – кусгæ кæн. Хъумæ де ‘ппæт хъарутæ дæр саразай де сфæлдыстадон цырагъ бахъахъæннæмæ. Уыцы цырагъимæ поэт рацæуы уæлахизæй. Халæн тыхтæн сæ архайд бамынæг вæййы, цард та аразыны фæндагыл æрлæууы.

Уый дæр уым, 185 ф.

«УÆРЦЦ-БЫЛДЫХЪ»

Пришвинмæ бакастæн: «Рожь подымается, ударил перепел. Боже мой! Это ведь тот самый, какой мне в детстве в Хрущеве кричал! (...)

Семьдесят лет все «пить-полоть».

Как Бунин любил крик перепела! Он восхищался всегда моим рассказом о перепелах. Ремизов, бывало, по телефону всегда начинал со мной разговор перепелиным сигналом: «пить-полоть». Шаляпин так искренно по-детски улыбался, когда я рассказывал о перепелах, и Максим Горький... Сколько нас прошло, а он сейчас все живет и бьет во ржи: «пить-полоть» (*M. Пришвин. Незабудки. Изд. «Художественная литература». М., 1969, 223–224 ф.*).

Пришвины ныхæстæ кæсгæйæ, мæннæ дæр мæ сабионты дугæй ærbайхъуист уærцци табуйаг хъæлæс. Äрмæст мæннæн мæ уærцц сыгъдæг иронau хъæр кæны: «уærцц-былдыхъ», «уærцц-былдыхъ».

Ирон адæмы сфæлдыстады дæр æрцардис нæ дуду маргъ. «Уærцц æмæ уагъылыы аргъау»-ы ахæм ныхæстæ ис: Иæхæдæг йæхи уærцц-былдыхъ хоны æмæ йæ адæм дæр уærцц-былдыхъ хонынц.

Гъæй-джиди, дæ зæронды бонты ма уыцы æмбисонды маргъы хъæлæс иу хатт uæddæр фехъус!

Ратæх-ма мæм Цæллычы быдырæй, мæ къона! Дæ «уærцц-былдыхъ» мын ма бахæлæг кæн, мæ къона!

Хъ. АЕ.

НОГ ЧИНЫГ

Мыхуры рацыди ног чиныг «Ирон-дыгурон сабиты жаңаджы дэйрдүат». Сарәзта йә Хъодзаты Иридә. Чиниджы нывтә скодтой аивадон студи «София»-ы ахуырдаута. Сә разамонджытә – Къодоты Михал әмә Софья. Чиныг ныммыхуыр кодта рауагъдад «Веста» горәт Ростовы (директор Наталья Провоторова).

Балхәнән ын ис журнал «Мах дуджы» редакцийы (Къостайы проспект, 11) әмә горәты чингууиты дуканиты.

Цъары фәрстыл:

1. Иллюстраци Соләманы «Зонды ныхәстәм».
4. Маргъ.

* * *

Гл. редактор	К. Г. МАМУКАЕВ
Зам. гл. редактора, ред. отд. критики и публицистики	А. М. КОДЗАТИ
Шеф-редактор	И. А. КОДЗАТИ
Ред. отд. поэзии	М. Л. ДЖУСОЕВ
Ред. отдела прозы	Е. К. МЕДОЕВА
Корректор	З. З. КАРАЦЕВА
Технический редактор	Н. М. ПРОВОТОРОВА
Дизайн	З. Р. ГУРИЕВА
Компьютерный набор	М. К. КИРГУЕВА

Журнал зарегистрирован в Управлении Федеральной службы
по надзору в сфере связи, информационных технологий
и массовых коммуникаций по РСО-Алания.

Свидетельство о регистрации ПИ № ТУ 15-00148 от 9 июня 2017 г.

Журналы цы әрмәг раңауа, уымәй әндәр мыхырын оргән күы пайда кәна,
үәд хъуамә амында уа, «Мах дуг»-әй ист кәй у, уый.

*Журналмә цы къухфыстытә җауы, уыдан редакци рецензи на кәны,
стәй сә авортән фәстәмә на дәтты.*

Учредитель и издатель:
Комитет по делам печати
и массовых коммуникаций РСО-Алания
362003. г. Владикавказ, ул. Димитрова, 2.

Адрес редакции: 362015, г. Владикавказ, пр. Коста, 11.
E-mail редакции: mahdug@mail.ru; <http://www.mahdug.ru>.
Тел.: гл. редактор – 25-20-52; зам. гл. редактора; шеф-редактор – 25-09-64;
отдел поэзии, прозы, корректор – 25-09-74; бухгалтерия – 25-22-47.

Подписано к печати 15.03.19. Формат издания 60x84 1/16. Бум. офсет. № 1.
Гарнитура шрифта MyzL. Печать офсетная. Усл. п. л. 8,36. Учетно-изд. л. 8,78.
Тираж 1000 экз. Заказ № 129. Цена свободная.
Выход из печати 28 марта 2019 г.

Отпечатано в АО «Осетия-Полиграфсервис»
РСО-Алания, 362015, г. Владикавказ, пр. Коста, 11. Дом печати.